

REVISTA DE MENORCA

PUBLICACIÓ DE L' ATENEU CIENTÍFIC, LITERARI I ARTÍSTIC DE MAÓ

FUNDADA EL 1888
(ANY LXXXI - VUITENA ÈPOCA)

IME

Institut Menorquí d'Estudis

MAÓ
PRIMER TRIMESTRE
1990

Publicació editada per l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó,
amb la col·laboració de l'IME (Institut Menorquí d'Estudis).
C/ Rovellada de Dalt, 25. 07730 Maó (Menorca) Tel. 360553

Director honorari: + Francesc Hernández Sanz

Consell de Direcció: Francesc Tutzó Bennassar, president de l'Ateneu;
Miquel Angel Limón Pons, secretari i Francesc Olives Enrich, administrador.
Consell Assessor: Lluís Casasnovas Marquès, Salvador Castelló Carreras,
Gabriel Julià Seguí, Josep Manguán Martínez, Ignasi Mascaró Pons, Pilar
Morillas Praena, Joan C. de Nicolás Mascaró i Josep Miquel Vidal Hernández.

Disseny de la portada: Joan Elorduy.

Subscripcions, venda i intercanvi: Ateneu de Maó, Rovellada de Dalt, 25
07730 Maó (Menorca). Telf. 36 05 53

Preu de subscripció: 2.800 pts., tot l'any (4 números)

Preu d'aquest número: 1.000 pts., (IVA inclòs)

ISSN: 0211-4550 Dipòsit legal: MH-1958

Imprimeix: Editorial Menorca, S.A. Avinguda Central, 5
(Polígon Industrial de Maó)

Sumari

INICI D'UNA NOVA ÈPOCA	5
TOMÀS VIDAL I BENDITO. <i>La població menorquina el 1887</i>	7
GABRIEL JULIÀ I SEGUÍ. <i>L'escola de «vedutisti» menorquins: el pintor alemany Anton Schranz</i>	31
JOAN MAS I VIVES. <i>Els mites autòctons en el teatre català dels segles XVI-XVIII</i>	45
ENRIC CABRA I MARTORELL. <i>Literatura i protocols judicials: un poema trobadoresc dins el procés contra En Ferrer de Muntpalau</i>	61
SALVADOR CASTELLÓ I CARRERAS. <i>La música a Maó, a compàs del record</i>	69
M.A. LIMÓN I PONS. <i>Entrevista amb Antoni Vidal i Ferrando, premi «Ateneu de Maó» 1989: «El meu llibre té un fons d'amor molt gros per l'illa</i>	77
RESSENYA CULTURAL	83
- Aixecada la taula del santuari de Binisafullet.	
- Catàlegs actualitzats del patrimoni històrico-arqueològic de Menorca a càrrec de la Direcció General de Cultura del Govern Balear.	
- Una efemérides extraordinària: el 125 aniversari del institut «Joan Ramis i Ramis».	
- Xibau: història d'uns quaderns de poesia.	
- Una informació directa i plural sobre el futur de les administracions públiques.	
- El cine-club Ateneu avui	
- Vida de l'Ateneu.	
- Activitats realitzades per l'IME durant el primer trimestre de 1990.	
- Programa d'activitats previstes per l'IME.	
- Bibliografia menorquina recent.	

INICI D'UNA NOVA ÈPOCA

Amb el present nombre, la ja centenària Revista de Menorca comença una nova època. I la novetat del període no ve determinada -com ha succeït fins ara- pel fet de reemprendre's la publicació després d'una obligada absència, sinó per la voluntat de donar-li una nova embranzida, que la capaciti per a respondre més adequadament a les exigències culturals d'avui.

Fins ara ha prestat amb encert un dilatat servei, vehiculant l'alta divulgació científica de temàtica local. Primer, com a resultat de la pionera empresa individual de recerca i publicació de Joan Seguí Rodríguez i Francesc Hernández Sanz. Després, beneficiant-se de les possibilitats i estabilitat que podia oferir-li una entitat cultural, activa i sòlida, com és l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó.

Amb aquesta nova etapa -la vuitena- s'eixampla l'horitzó dels qui prenen part activa en la seva confecció. La firma d'un acord de col.laboració entre l'Ateneu de Maó i l'Institut Menorquí d'Estudis del Consell Insular per gestionar conjuntament la Revista de Menorca té com a filosofia de fons estalonar iniciatives i coordinar esforços que redundin en benefici de la cultura de Menorca, a qui vol servir la publicació.

L'obertura a tots els àmbits d'investigació de la vida menorquina, des d'una concepció ampla de cultura, seguirà essent un dels distintius determinants de la Revista. Els estudis locals, però, se situaran generalment en un marc global de referència, sempre necessari per a captar-ne la seva significació i no caure en localismes eixorcs.

Aquest nou relançament inclou, també, un canvi en el disseny intern de la revista i un «new look» formal de presentació. L'objectiu és oferir un producte de qualitat pel seu contingut i atractiu a la moderna sensibilitat estètica.

L'Ateneu de Maó i l'Institut Menorquí d'Estudis assumeixen el compromís de posar tots els mitjans necessaris perquè la intencionalitat expressada es vagi fent realitat, aconseguint la Revista de Menorca que avui necessitam i volem.

LA POBLACIÓ MENORQUINA EL 1887 (*)

TOMÀS VIDAL I BENDITO (**)

És un fet prou conegut que les societats humanes han experimentat en els darrers segles tota una sèrie de canvis especialment accelerats i inèdits. A dintre d'aquests canvis un dels més notables ha estat el fort creixement de la població. Durant mil·lenis les poblacions creixeren de forma feble i discontinua; del segle divuit ençà, les poblacions creixen fort i sostingudament.

Les causes d'aquest transcendental canvi són encara una mica fosques però els processos són cada dia més ben coneguts. El retrocés de la mortalitat és la clau del fenomen, però la mort no afectava ni afecta per igual tots els individus. El risc de morir és i ha estat sempre molt fort entre els més joves i els més vells, i molt feble pel que fa als altres. Els progressos en matèria alimentària, higiènica i mèdica feren que la reducció de la mortalitat beneficiés especialment els més joves, els nens de menys d'un any. La mortalitat infantil es reduí a la meitat en els països més avançats en la primera meitat del segle XIX i avui és unes 30 vegades menor que fa dos segles. La creixent supervivència dels al·lots rejoyení les poblacions i implicà l'increment acumulatiu de la població en edat fecunda, de manera que, sense un canvi d'hàbits pel que fa a la reproducció, les perspectives de creixement poblacional s'incrementaren de forma exponencial. Històricament, a quasi tots el països on es registrà el descens de la mortalitat, més prest o més tard es descabdellà

(*) Conferència donada a l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó el 23 de març de 1990, amb ocasió de la commemoració dels 125 anys de la fundació de l'Institut d'Ensenyament Mitjà de Maó.

(**) Tomàs Vidal i Bendito. Catedràtic de Geografia de la Universitat de Barcelona.

demogràfics consistiren en una reducció més o menys simultània i més o menys convergent de les variables mortalitat i fecunditat. Als països europeus més avançats prest fou el descens de la fecunditat el factor més decisiu en el canvi estructural de les poblacions, de forma que aquestes envelliren progressivament.

Els canvis demogràfics esmentats tingueren una estreta encara que complexa relació amb els canvis socio-econòmics, de forma que la major o menor precocitat en els canvis o «transició» demogràfica són un signe inequívoc dels processos de modernització o de desenvolupament, en sentit general, de les societats.

A Espanya, considerada globalment, la transició fou tardana i atípica. En general començà tard i el retrocés de la mortalitat fou quasi simultani amb el de la fecunditat. Tanmateix, algunes regions destacaren per una major precocitat, concretament Catalunya i Balears. La primera fou peonera en el descens de la fecunditat i la segona en el de la mortalitat.

Tampoc en el si de dites regions la transició fou homogènia a escala comarcal. La modernització precoç fou privilegi de la Catalunya litoral i prelitoral central, entre el golf de Roses i el cap de Salou (VIDAL 1987, 1990). A Balears fou Menorca l'illa més avançada i Eivissa la menys.

El coneixement del calendari, del procés i del mapa de la «transició demogràfica» és una qüestió que va més enllà de la simple curiositat històrica. Com hem apuntat, tot això té molt a veure amb els processos de desenvolupament econòmic i social i, en conseqüència, conèixer com certes poblacions sortiren aviat i fàcilment de les estructures primitives interessa tots aquells que es preocupen per la millora de les societats encara poc o mal desenvolupades. Com que les dades econòmiques i sociològiques del passat són poques i dubtoses, les molt més abundants i fiables dades demogràfiques són un bon punt de partida per a aproximar-nos a les claus del desenvolupament.

Les dades demogràfiques són d'una riquesa sense parangó. A bona part dels països cristians hom compta des de fa uns 400 anys amb informació individual i contínua de naixements, matrimonis i enterraments -llibres sacramentals - i a quasi tota Europa s'han fet periòdicament, des de finals del segle XVIII, recomptes nominals exhaustius de la població amb dades sobre l'edat, el sexe, l'estat civil i la professió -censos i padrons.

Tanmateix, aquesta immensa informació estadística no està exempta de problemes; algunes dades són incompletes o inexactes i moltes vegades romanen inèdites. Per a poder fer estudis de cert abast, que afectin col·lectius nombrosos, és indispensable acudir a xifres sistematitzades i publicades per l'Administració i aquestes presenten molt sovint problemes pel que fa a la forma de presentació.

A Espanya només tenim bona informació publicada a escala de províncies; trobar bones dades per a entitats sòcio-territorials de rang administratiu inferior és una raresa i això és molt greu car implica enormes dificultats de cara al coneixement de les qüestions demogràfiques de comarques, ciutats, etc. En el cas d'una illa el problema és prou clar. Pel simple fet geogràfic, és molt difícil que els fets humans d'una illa coincideixin amb els del conjunt d'un arxipèlag. Concretament, les dades demogràfiques publicades per l'Administració referents al conjunt o al detall de la població de Menorca són misèrrimes. En els darrers cent anys només podem comptar amb bona informació per a dos moments extrems: el cens del 1887 i el padró del 1986. Sortosament, també disposem de dades de naixements, matrimonis i defuncions d'ambdues èpoques. En conseqüència, mereix la pena aprofitar a fons dites informacions, especialment la del 1887 que ha romàs inexplorada fins avui.

L'estudi de la població menorquina de fa cent anys, traient tot el suc de les valuoses dades publicades del cens del 1887, té un interès que trascendeix la història local. La població de la Menorca finisecular no era una població qualsevol. Els indicis que tenim sobre la situació demogràfica de l'illa a l'època (v. VIDAL i VIDAL i GOMILA) permeten suposar que la població menorquina era una de les més avançades a l'Espanya i àdhuc a l'Europa del moment. Confirmar, en la mida del possible, aquesta sorprenent hipòtesi i esbrinar algunes de les possibles causes és un repte prou engrescador, i aquest repte és el que m'ha impulsat a desenvolupar aquest treball que no pretén ésser exhaustiu però sí una passa llarga en l'esclariment de tal problemàtica.

Segons el cens del 1887, Menorca comptava amb una població de fet de 39.041 habitants i una població de dret de 37.856. La diferència, 1.185 habitants, era el resultat del balanç entre transeünts i residents absents; especialment significativa era la xifra de transeünts, 1.985 habitants, constituïda, bàsicament, per homes empadronats al municipi de Maó, 1.803 habitants, que, sens dubte, eren en gran part tropa. De la lectura de les dades per edats i sexes hom comprova l'existència d'un fort excés d'homes a les edats compreses entre els 19 i els 30 anys, especialment al grup 20-24 anys, on els homes són dues vegades més nombrosos que les dones.

Aplicant el mètode de les taxes de masculinitat teòrica hom comprova que a les esmentades edats «sobren» uns 1.900 homes, xifra que s'atraca prou a la xifra esmentada de transeünts al municipi de Maó.

A la vista d'açò queden pocs dubtes del que hom suposava, que els «transeünts» maonesos eren militars. Açò ens planteja molts problemes de cara a l'anàlisi de la població menorquina. Aquests 1.900 forasters són i no són un cos estrany a la societat menorquina. Sens dubte són gent de pas que

viuen a Menorca per força, però la seva presència té prou transcendència social i econòmica. La tropa sembla que mai no s'ha integrat gaire a la societat local però poc o molt ha «consumit», de vegades ha col.laborat, de vegades ha fet nosa. Els militars professionals, menys transitoris, sí que han tingut una gran incidència: social, econòmica, cultural-ideològica, matrimonial... En resum, incloure els militars en l'anàlisi quantitativa de la demografia menorquina és tècnicament disfuncional, car significa ficar en els càlculs una massa d'individus que representa poc respecte a la població local en conjunt, un 5%, però que respecte a la població jove, la més transcendent, té un pes extraordinari; com ja hem vist, a les edats 20-24 anys hi havia tants forasters com indígenes de sexe masculí. Açò, en abstracte, vol dir que a l'edat normal de matrimoni hi havia uns dos homes per dona. Sociològicament la cosa no devia anar així, car sembla que eren pocs els soldats rasos que cercaven i trobaven parella entre les al.lotes de l'illa.

En conclusió, incloure o no incloure els transeünts en l'anàlisi de la societat menorquina del 1887 i de qualsevol altre any és un dilema i, com tot dilema, no té solució concreta. Cal prendre una decisió subjectiva i, en aquest cas, la decisió és excloure'ls. Hi ha una raó, la de la comparabilitat dels indicadors sociodemogràfics menorquins amb els d'altres col.lectius normalment no pertorbats per poblacions «alòctones» de tal magnitud. Concretament, a partir d'ara treballarem amb la població de fet esporgada dels «presumptes» militars, i dic presumptes car les dades censals no permeten una tria afinada i hem hagut de fer-la a partir de les esmentades taxes de masculinitat teòriques, o sigui, considerant que el número d'homes indígenes a les edats 19-30 havia d'esser, com a màxim, superior en un 3-4% al de les dones a les mateixes edats.

Fets els càlculs oportuns la població menorquina esdevé menys nombrosa, uns 37.000 habitants, i la seva estructura per edats i sexes molt més regular i, per tant, comparable.

L'explotació sistemàtica de les dades censals depurades, per sexes, edats i estat civil, ens dóna una rica bateria d'indicadors demogràfics i socials que ens permeten, mitjançant la comparació amb models teòrics i altres poblacions reals de l'època, tenir una excel.lent informació envers la població menorquina de fa uns cent anys.

Començarem per la lectura dels fets estructurals, concretament per la visió conjunta de l'estructura per sexes i edats fent ús de l'útil eina gràfica coneguda com «piràmide d'edats». La figura 1 ens mostra una piràmide amb un perfil que s'inscriu amb relativa exactitud en un triangle isòsceles de base quasi igual a l'altura. Açò vol dir que, aparentment, estem en presència d'una

LA POBLACIÓ DE MENORCA EL 1887 (*)

edats	SH	CH	VH	SD	CD	VD
<6	241	0	0	239	0	0
6-11	173	0	0	205	0	0
1	358	0	0	409	0	0
2	426	0	0	417	0	0
3	433	0	0	447	0	0
4	425	0	0	417	0	0
5	387	0	0	415	0	0
6	376	0	0	386	0	0
7	431	0	0	427	0	0
8	407	0	0	368	0	0
9	363	0	0	421	0	0
10	374	0	0	349	0	0
11	401	0	0	388	0	0
12	402	0	0	398	0	0
13	364	0	0	403	0	0
14	398	0	0	352	1	0
15	347	0	0	313	2	0
16	326	0	0	373	7	0
17	366	0	0	335	9	0
18	318	0	0	312	24	0
19	300	3	0	279	29	0
20	316	2	0	269	49	0
21	274	16	0	229	61	0
22	325	16	0	225	115	1
23	249	27	0	154	119	3
24	195	49	0	123	118	3
25	177	85	1	116	143	3
26-30	650	750	12	414	926	35
31-35	262	832	19	233	871	50
36-40	165	969	35	248	920	87
41-45	136	830	0	151	770	131
46-50	103	839	70	165	702	203
51-60	131	1142	132	246	839	405
61-70	97	669	192	226	440	558
71-80	51	285	167	147	140	407
81-90	12	42	57	42	22	125
>90	1	0	4	0	0	17
N.C.	10	1	2	9	3	6

Notes.

La població de menys d'un any apareix desglossada en majors i menors de 6 mesos.

SH= homes solters; CH= homes casats; VH= homes vidus; SD= dones solteres; CD= dones casades; VD= dones vídues; N.C.= no consta l'edat.

(*) La població masculina exclosa com a presumptament militar és: 1601 d'edat 19-24 i 312 de 25-30 anys; total 1913. Font: Cens del 1887.

població que ja ha avançat sensiblement en el procés conegut com a «transició demogràfica», mercès a una «modernització» marcada per una reducció de la mortalitat i de la fecunditat. Les poblacions pretransicionals o tradicionals presenten una piràmide que, respecte a l'esmentat triangle, vessa molt per la base i manca prou per la cimera com és el cas del model South 1 de COALE i DEMENY (1983). A dit model (v. figura núm. 2) el grup dels fillets de 0-4 anys representa un 13% de la població total i a partir dels 75 anys el pes relatiu dels contingents de gent gran és insignificant. En canvi, la piràmide menorquina té un 11% de fillets de 0-4 anys i la gent gran té ja una certa importància relativa.

L'anàlisi per grans grups d'edat facilita la comparació.

	J	A	V
Població tradicional (model South 1)	43'6%	53%	3'4%
Població menorquina 1887	41'5%	51'2%	7'3%

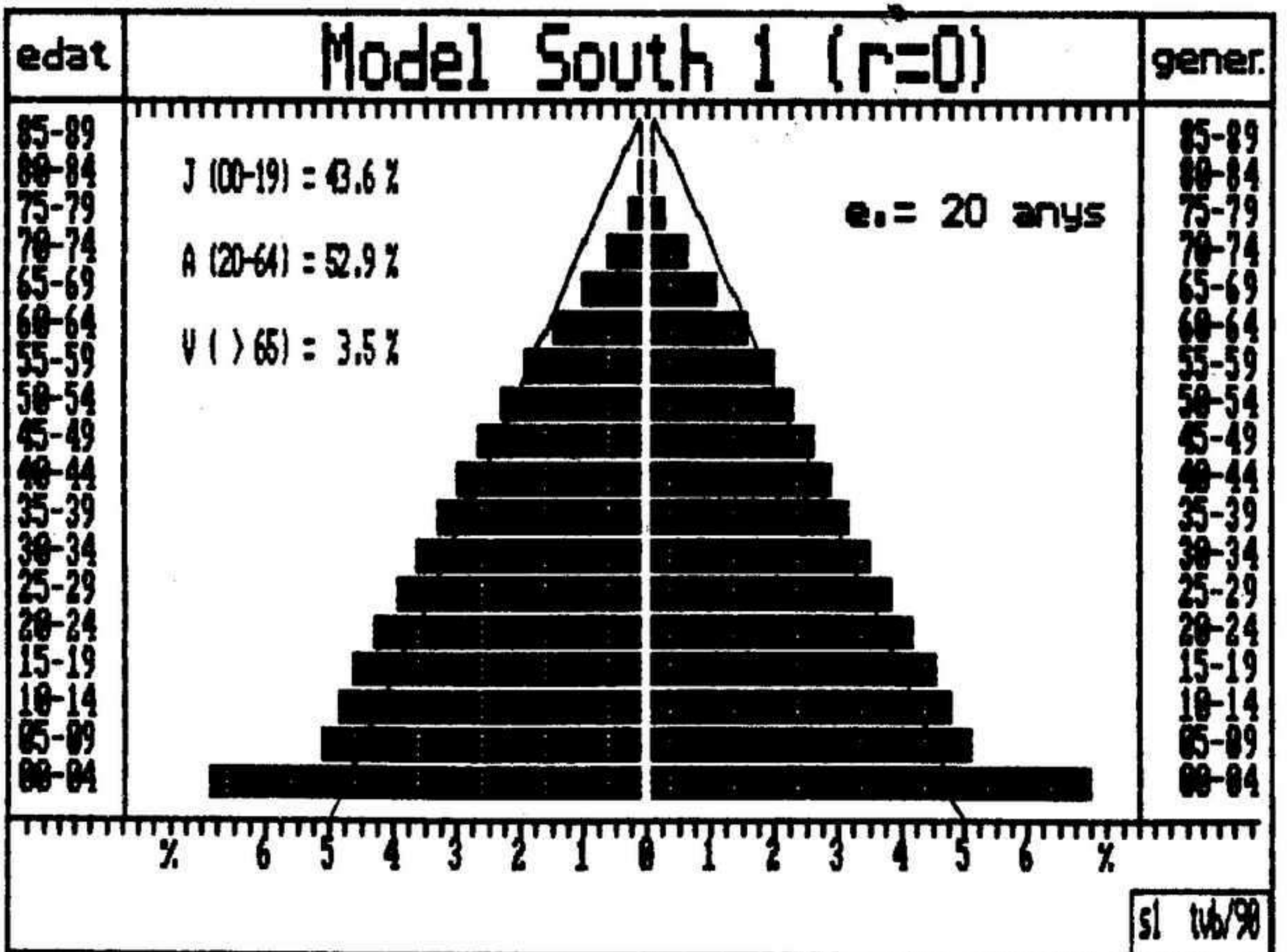
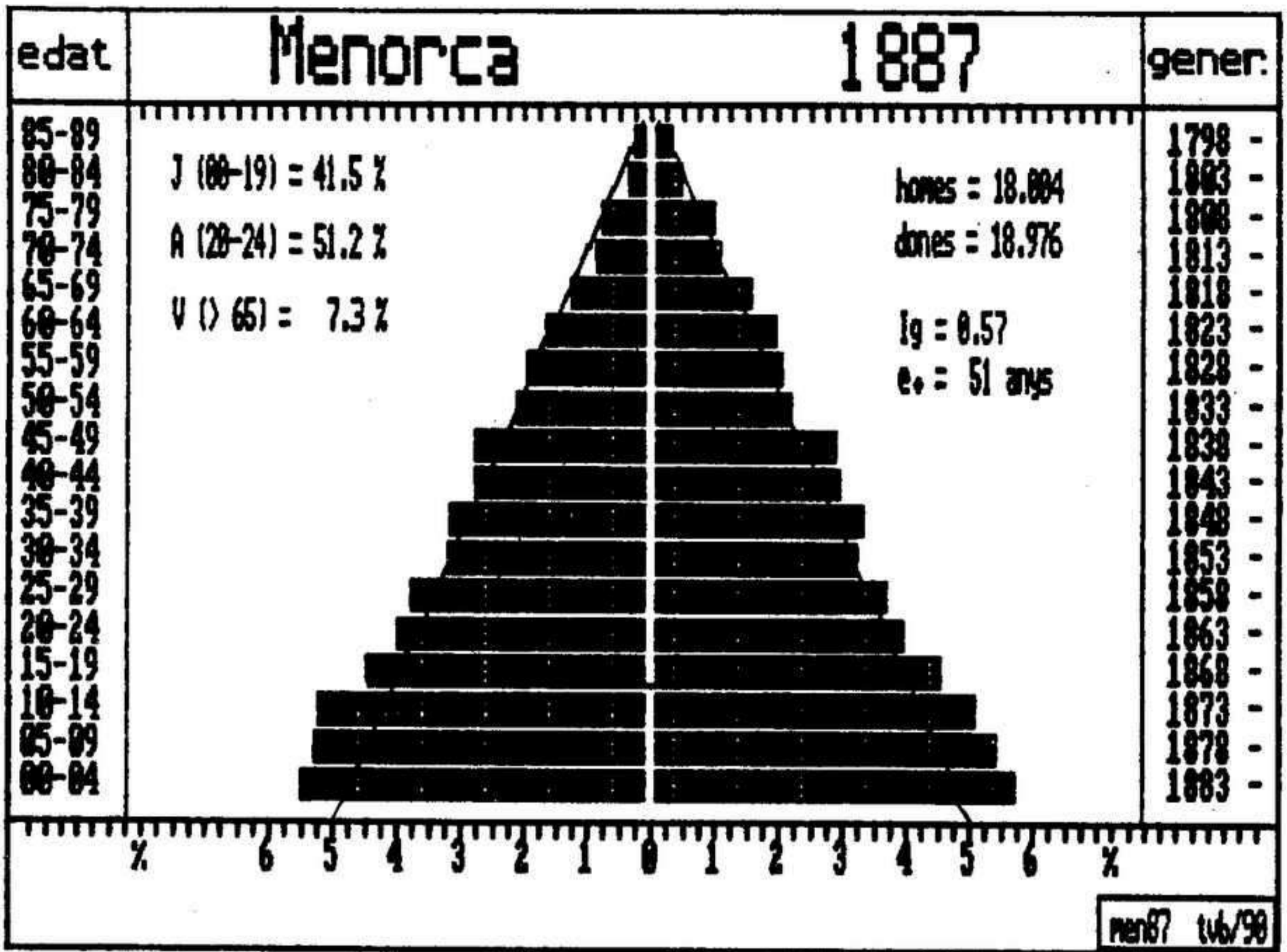
J= menors de 20 anys; A= de 20 a 64 anys; V= majors de 65 anys.

Com hom pot veure, el percentatge de joves és sensiblement més baix a Menorca i el de gent gran (V) molt superior, més del doble.

Aquesta incipient maduresa de la població menorquina pot ésser deguda a una autèntica modernització, o sigui a la reducció voluntària de la fecunditat i a la reducció de la mortalitat, però hom no pot ignorar que les migracions també incideixen, i molt, en el perfil de la piràmide. L'emigració, en general, envelleix i la immigració rejuveneix car, normalment, els migrants són adults joves.

No tenim dades prou fefaents envers les migracions a la Menorca de l'època, però hi ha prou indicis que hi havia emigració i que no molts d'anys abans l'èxode cap Argèlia (V. GOMILA, 1989; DUBON, 1986) havia assolit un gran volum. El propi perfil de la piràmide té signes d'emigració. La barra que representa la població de 30-35 anys, nascuts entre 1853 i 1857, apareix una mica minvada i també tenen signes de mancança les barres de les dones de 20-24 anys i 25-29 anys. Dels homes d'aquestes edats no en podem parlar car hem «corregit» les xifres. Si realment manquen dones d'aquestes edats no és estrany que hi hagi pocs fillets de 0-4 anys, car sembla que manquen algunes presumptes «mares».

Les dades de composició per sexes i edats poc més poden dir-nos envers la major o menor modernitat de la població menorquina de l'època, però creuant aquestes dades amb les de neixements, defuncions i matrimonis

podem obtenir, mitjançant mètodes una mica sofisticats, indicadors prou significatius que ens permetin fer un diagnòstic millor. Abans d'açò espremerem a fons el que les dades estructurals ens poden donar per si mateixes.

D'entrada veurem aquells indicadors estructurals de major significació socio-econòmica.

L'índex de vellesa (IV), que relaciona la població de més de 65 anys amb la de menys de 20 anys, ens dóna un valor baix, de 15 (15 persones grans per 100 de joves), però molt superior al de les poblacions tradicionals: a l'esmentat model South 1, 8'1.

L'índex de dependència (ID), que mesura el nombre de persones inactives per raons d'edat (menors de 20 anys i majors de 65) per cent persones en edat activa (20-64 anys), és de 95; a les poblacions tradicionals de 90.

En aquest cas, la superioritat de l'indicador menorquí fa pensar en una incidència de l'emigració en el relativament baix pes relatiu de la població adulta.

Si hom desglossa l'índex global de dependència en dependència de joves (IDJ) i de gent gran (IDV), les diferències amb el model esdevenen molt més grans pel que fa a la taxa de gent major.

	IDJ	IDV
Població tradicional	82'4	6'5
Menorca	80'5	14'2

Els esmentats indicadors posen de relleu que a les poblacions gens o poc desenvolupades en el procés transicional, malgrat la plètor de gent jove, la càrrega que havia de suportar la gent adulta era prou forta. Cada adult tenia al seu càrrec nominal quasi un altre individu, jove o vell.

L'indicador dit d'estructura (IS) mesura la relació entre les persones adultes joves (15-39 anys) i les adultes velles (40-64 anys). D'aquesta manera tenim una certa idea de la qualitat de la força de treball potencial. A Menorca l'IS era de 61 adults vells per cent de joves; a les poblacions tradicionals de 57. Açò sembla indicar també, al mateix temps, emigració recent d'adults joves, i, també potser, cert progrés en matèria sanitària que influïa ja en la supervivència dels vells.

Per acabar amb aquest apartat veurem un indicador que ens atraca al coneixement de la fecunditat: l'índex de càrrega maternal (IC) que ens dóna el nombre de fillets de menys de 5 anys per cent dones en edat d'esser les seves mares (15-44 anys). Per a les poblacions tradicionals l'índex era de 62, per a Menorca de 52, prou inferior, més encara tenint en compte la superior mortalitat infantil de les poblacions tradicionals.

Els indicadors vitals.

Hem vist com la piràmide sembla indicar que la població menorquina de fa cent anys es trobava ja en una fase relativament avançada de la transició demogràfica i açò vol dir que la mortalitat i la fecunditat estaven lluny dels nivells tradicionals.

Com que la fecunditat i la mortalitat no són afers que efecten per igual tots els individus, la mesura d'ambdós fenòmens ha d'esser forçosament efectuada considerant l'estructura per sexes, edats i estat civil.

Les dades del cens del 1887 ens donen una informació satisfactòria quant a l'estat de la població per sexe, edat i estat civil, però les estadístiques de naixement i defuncions ignoren aquestes qüestions i només ens donen les xifres totals anuals. Açò obliga a emprar tècniques indirectes i sofisticades com són les de la mortalitat típica (mt) i de la fecunditat legítima estandaritzada per edats (Ig). Una vegada aplicades aquestes tècniques ens trobem que, tal com havíem suposat, la fecunditat i la mortalitat menorquines eren, fa cent anys, prou «modernes».

LA MORTALITAT

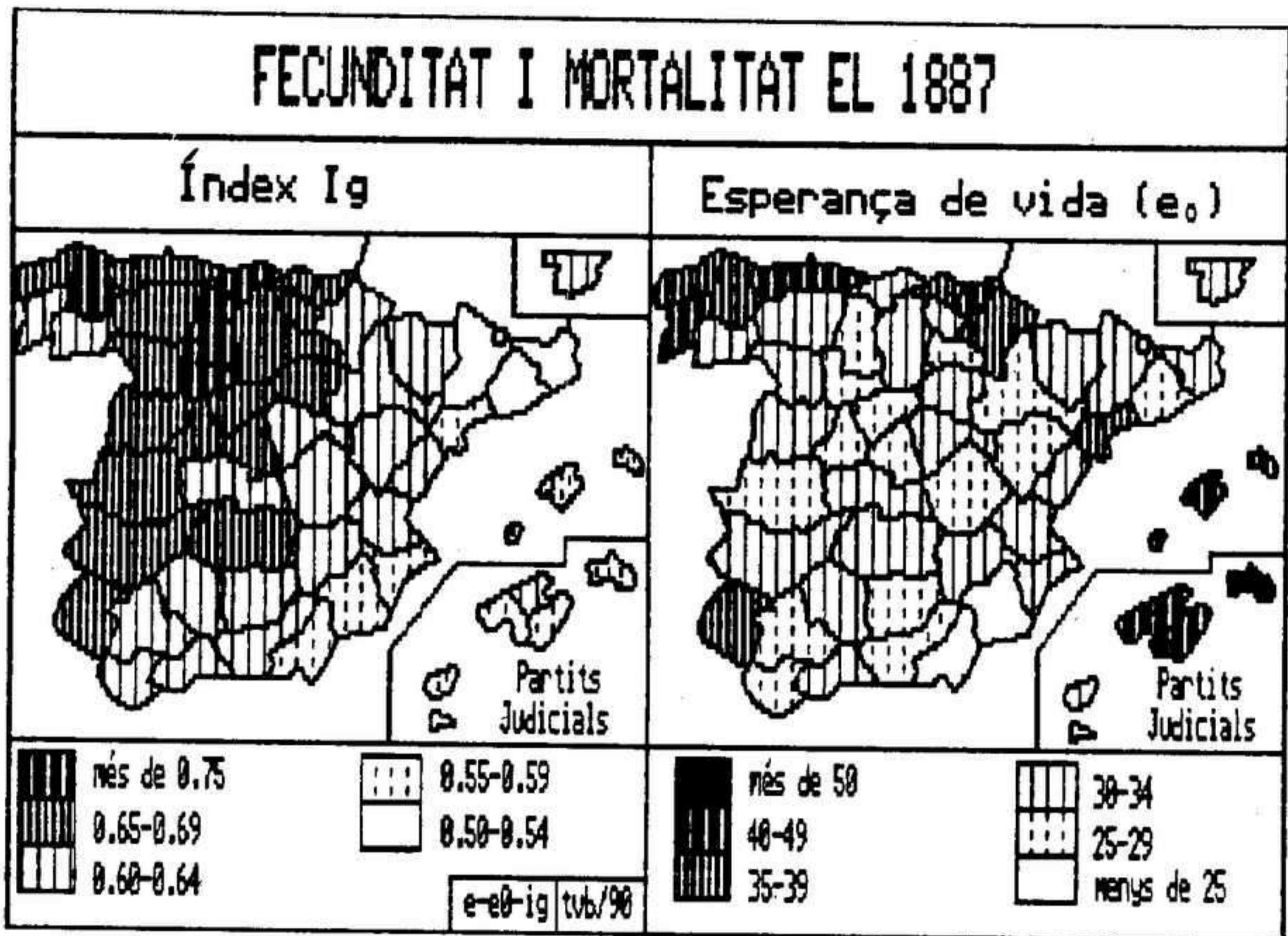
La mortalitat i la fecunditat presentaven poc més que la meitat dels valors de les poblacions tradicionals.

Les dones casades en edat fèrtil feien només ús del 57% de la seva potencialitat reproductiva i la mortalitat era de l'ordre del 50% de la de les poblacions tradicionals, i d'açò hom pot deduir que l'esperança de vida en néixer superava els 50 anys; a les poblacions tradicionals oscil·lava entre els 20 i 30 anys.

Respecte als models teòrics, la modernitat de la població menorquina finisecular queda fora de tot dubte. Ara, és convenient situar dita modernitat dintre d'un context geogràfic i històric. Per començar, vegem quina era la situació a Espanya a la mateixa època.

Si ho comparem amb els indicadors de les províncies espanyoles (SANCHEZ AGUILERA, 1989) ens trobem que cap superava els 45 anys d'esperança de vida, les quatre més afavorides tenien de 40 a 44 anys i, entre elles, la de dades més fiables era la de Balears. El valor mitjà hispànic era de només 32 anys i a a les províncies de la Meseta, en especial a les lleoneses, no s'apropava ni als 30 anys.

A Catalunya, en conjunt (VIDAL, 1987, 1990), la situació era bona en relació a la mitjana espanyola, en especial pel que fa a la província de Tarra-

gona (36 anys). Tanmateix, les províncies són uns marcs de referència massa grans en alguns casos com és el de Catalunya, on la modernització social i econòmica fou tan notable com espacialment desigual a la segona meitat del segle XIX. Algunes comarques catalanes presentaven una notable modernitat en termes de fecunditat però no tant en termes de mortalitat: cap comarca superava la cota dels 40 anys d'esperança de vida, el Baix Empordà, una de les més avançades entre les significatives, no passava dels 38 anys.

Si ho comparem amb les comarques valencianes (BAILA i RECAÑO, 1990) ens trobem que tampoc en aquest àmbit, també relativament precoç en la transició demogràfica hispànica, hi ha cap cas d'esperança de vida comparable al menorquí; les més altes, els partits judicials de Dènia i Pego, eren de l'ordre de 42 i 39 anys.

A l'Espanya de l'època, la província amb més alta esperança de vida era la de Balears, si hom exclou les de Guipúzcoa, Asturias i Pontevedra on les dades són dubtoses. Els baleàrics tenien, en conjunt, una esperança de vida en néixer de 42 anys però, per illes, les diferències eren notables. Els menorquins arribaven a la insòlita cota de 51'2 anys i els eivissencs no passaven de 30.

BALEARS 1887: Indicadors demogràfics per partits judicials

	lg	e ₀	emm(d)	sd (d)
Maó (Menorca)	0.57	51.2	23.8	16.0
Palma de Mallorca	0.50	42.2	24.7	12.5
Inca	0.63	40.3	23.3	7.9
Manacor	0.57	47.2	24.5	6.7
Eivissa	0.55	30.1	24.2	13.4
BALEARS	0.56	42.0	24.1	11.1

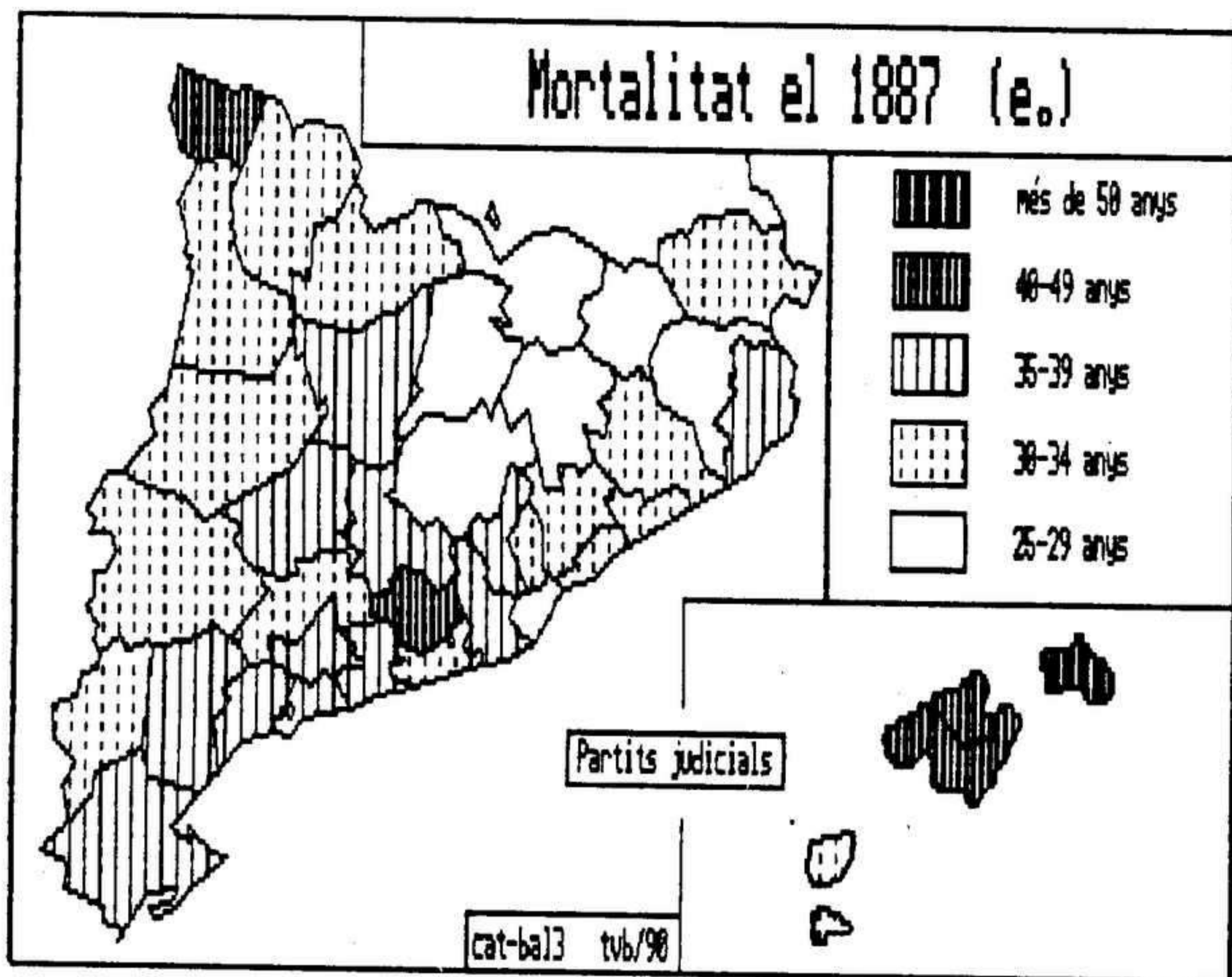
emm= edat mitjana matrimoni (dones).

sd= solteria definitiva (dones).

Els 50 anys d'esperança de vida és un nivell que la població espanyola, en conjunt, no assolí fins els anys quaranta del segle XX, 50 anys més tard. A Europa eren poques les poblacions tan afortunades en aquell temps. Com no disposem de dades regionals haurem de contrastar el cas menorquí amb dades estatals. Tampoc d'aquestes en tenim gaires. Segons dades de LIVI, BACCI (1984), KEYFITZ (1975) i nostres, cap als anys 1880 i 1900 l'esperança de vida en néixer era, als següents països europeus, tal com indica la taula adjunta:

ESPERANÇA DE VIDA EN NÉIXER A ALGUNS PAÏSOS

	1880	1900
Suècia	47	56
Holanda	43	52
França	42	47
Regne Unit	42	50
Alemanya	37	42
Itàlia	35	42
Espanya	32	35

A la vista d'aquestes dades queda clar que el grau de desenvolupament alimentari, higiènic i sanitari de la Menorca finisecular era simplement envejable.

Tot i que les dades i els mètodes emprats tenen imperfeccions, sembla que queda fora de tot dubte que Menorca fou una destacada capdavantera en el camp de la lluita contra la mortalitat dintre del context hispànic i europeu.

Hom pot objectar que el caràcter illenc i les condicions climàtiques podrien explicar part de tot açò i és prou cert; tanmateix a Mallorca i a Eivissa les condicions eren prou semblants i Menorca destaca com la comarca més sana de la regió i més sana d'Espanya.

Si no ens refiem prou de la mesura neta de la mortalitat d'un sol any efectuada amb mètodes indirectes, podem recórrer a altres indicadors més senzills però també inequívocs: els de mortalitat infantil. Quan fa uns anys GOMILA (1985) va estudiar l'evolució d'aquests indicadors quedarem una mica perplexos davant la seva brillant trajectòria, tan brillant que feia sospitar. L'aprofundiment posterior en l'anàlisi de la població menorquina ha fet prou creïbles dits resultats.

La mortalitat dels nascuts en el primer any de vida a Menorca baixà de les cotes considerades pretransicionals (250‰) a la segona meitat del segle XVIII i a principis del XIX ja estava per davall del 200‰. Cap a l'època que ens ocupa 1887, no eren ja rares les taxes de l'ordre del 150‰. Entre el 1800 i el 1860, les taxes menorquines rivalitzaren, a la baixa, amb les sueques i franceses, les més baixes conegudes a l'Europa del XIX. Als períodes 1801-1810 i 1841-1850 les taxes més conegudes a Europa eren com segueix (BOULANGER i TABUTIN, 1980):

MORTALITAT INFANTIL A ALGUNS PAÏSOS EUROPEUS

	1801-1810	1841-1850
Suècia	200	154
França	209	159
Finlàndia	219	173
Menorca	167	158

Malhauradament no tenim encara a punt les dades posteriors al 1860, però sabem per l'Arxiduc (HABSBURG, 1980) que entre 1863 i 1867 la taxa era ja de 140'3‰ i que a Maó el 1910 era de poc més de 100‰.

A Espanya (ARBELO, 1962), cap al 1900 només les províncies catalanes i les Balears tenien xifres tan baixes. El conjunt de l'estat estava encara en cotes molt altes de l'ordre del 170‰ i 17 províncies, principalment del centre i del sud, superaven encara el 200‰, cota abandonada per Menorca 100 anys abans.

LA FECUNDITAT

La modernització demogràfica implica, també, reducció de la fecunditat. Aquest fenomen és molt més complex, tant a nivell teòric com pràctic, que el de la mortalitat. Normalment hom mesura la fecunditat mitjançant un indicador groller i equívoc, la taxa bruta de natalitat, que relaciona naixements i població indiscriminadament, com si tothom pogués tenir fills. Fer fills és privilegi de les dones de certa edat, però, socialment, aquest privilegi ha estat quasi privatiu només d'aquelles que estaven casades. En conseqüència, l'única forma seriosa de mesurar la fecunditat és relacionar els naixements amb les dones casades d'edats compreses entre 15 i 44 o 49 anys. Només d'aquesta manera podem saber si una societat és procliu o adversa a la procreació. En moltes ocasions la natalitat puja o baixa tant o més en funció de la

nupcialitat que de la voluntat. Quan les dones es casen poc i tard no cap esperar que siguin, en conjunt, molt prolífiques.

Un dels mètodes més eficaços per a mesurar la fecunditat sota el punt de vista de la «voluntat» és el de l'índex I_g o «fecunditat marital estandaritzada per edats». Aquest índex, una mica llarg d'explicar, és igual a la unitat si les dones casades d'edat fèrtil d'un col·lectiu no practiquen cap tècnica que limiti la seva capacitat procreadora; en conseqüència, si obtenim un índex 0'5 açò vol dir que dites dones burlen en un 50% dita capacitat. L'índex 1 és una raresa, però entre les poblacions tradicionals eren freqüents índex de l'ordre del 0'6-0'7. El 1887 a 41 de les 50 províncies espanyoles l'índex I_g era superior a 0'6 i a Itàlia cap al 1881 (LIVI BACCI, 1988) en dos terços de les circumscripcions.

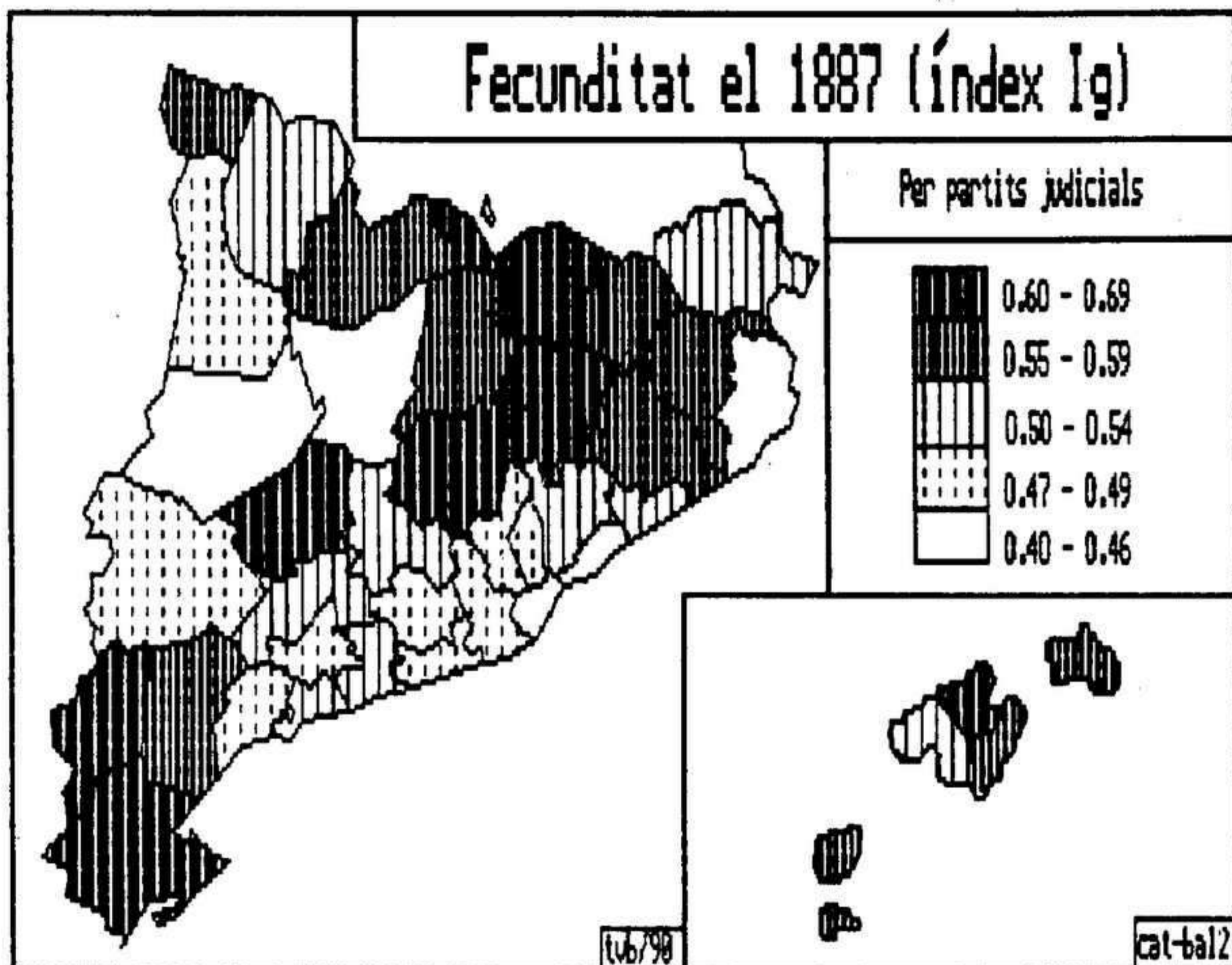
A Espanya (SANCHEZ AGUILERA, 1989), el 1887, només a Catalunya i Balears, si hom exclou els casos dubtosos de les províncies del sud-est (Alacant-Murcia-Almería), hom troba uns índexs I_g inferiors a 0'55; el més baix era el de la província de Barcelona (0'51), seguit dels de Girona (0'54), de Tarragona i de Balears (0'56). Si recordem el que hem dit referent a l'esperança de vida, veurem que la modernitat balear, sens dubte superior a la catalana pel que fa a la mortalitat, ho era una mica menys pel que fa a la fecunditat.

Tanmateix açò no treu el que puguem reclamar per a Balears el mèrit d'ésser la regió capdavantera en matèria de transició demogràfica. Més encara, si tenim en compte que a Catalunya les diferències comarcals en matèria de fecunditat eren molt acusades i contradictòries. A la província de Barcelona, per exemple, ens trobem amb un índex I_g de 0'46 (Barcelonès) i un altre de 0'69 (Osona). Els valors més baixos corresponen al Baix Empordà (0'41) i al Maresme (0'45).

A Menorca l'índex I_g era de 0'57, una mica superior al del conjunt de l'arxipèlag i també al del partit judicial de Palma (0'50). A Eivissa l' I_g era de 0'55 però sembla que les dades eivissenques no són gaire de fiar. Al partit judicial de Manacor l' I_g era igual al menorquí, però al partit d'Inca presentava un valor sospitosament alt (0'63).

En el context catalano-balear Menorca tenia, doncs, una fecunditat relativament alta però, com al conjunt, es tractava d'una fecunditat típica d'una societat en clares vies de modernització; recordem l'aclaparador predomini d'índexs molt superiors a la major part de les províncies hispàniques i itàliques.

Per a comparacions d'abast europeu en matèria de fecunditat l'índex I_g és, malauradament, de poca utilitat; és difícil trobar sèries de gran abast cronològic i geogràfic referents a aquest indicador tan útil.

Per a la França del segle XIX tenim bona informació (VAN DE WALLE, 1974). En aquest país, el més precoçment malthusià del món, els índexs eren ja inferiors a 0'6 en quasi totes les regions el 1831 i el 1891 només superaven la cota del 0'4 les regions perifèriques. Tanmateix açò era excepcional a la major part d'Europa, on predominaven índexs superiors a 0'5.

En resum, també en el camp de la fecunditat Menorca destaca en matèria de modernitat, en especial en el context eminentment natalista dels països mediterranis, França exclosa.

El que la fecunditat voluntària menorquina fos encara moderadament alta ara fa cent anys, no implicava necessàriament que a l'illa hi hagués molts naixements. La realitat era que les dones illenques es casaven poc i tard. L'edat mitjana d'entrada al matrimoni era, el 1887, de quasi 24 anys i el 16% de les al.lotes no es casaven mai. La taula 1 ens indica que pel que fa al primer concepte -edat mitjana de matrimoni- Menorca tenia una posició favorable al context balear només superada pel partit de Manacor, però pel que

fa a la solteria definitiva, les menorquines no tenien rival. A Espanya només a les províncies gallegues trobem nivells més elevats de fadrinatge definitiu femení. A Catalunya a cap comarca hom detecta nivells semblants; a les comarques amb més fadrinatge femení aquest no passa del 14%, al Barcelonès la taxa era de l'11'4%.

Tampoc els homes es lliuraven d'altres taxes, el 9% no es casaven mai i els que ho feien ho feien tard, car l'edat mitjana era de quasi 28 anys.

Sobre l'edat del casori cal insistir. El tòpic que «abans» la gent es casava molt jove és rotundament fals. A l'Europa occidental, des de fa segles, les dones s'han casat sempre amb edats de l'ordre dels 24 anys. A l'Espanya de l'època que estudiem l'edat mitjana de matrimoni era, per a les dones, de 23'7 anys i les províncies on dita edat era de 22-23 anys eren excepcionals.

L'aguda problemàtica matrimonial a la Menorca dels nostres rebesavis és un tema interessant que caldria estudiar més a fons. Tanmateix podem aventurar algunes hipòtesis. Una hipòtesi podria ésser el desequilibri entre els sexes a les edats núbils -excés de dones- però aquest no és el cas car, com hem vist al principi, hi havia un excés clamorós d'homes de 20 a 30 anys -tropa. No sabem exactament quants «indígenes» mascles hi havia d'aquestes edats; recordem que per a poder fer l'anàlisi estructural hem fet un càlcul que ens ha duit a un cert empat entre homes i dones, possiblement fictici. En resum, si aquesta era una causa no és fàcil de comprovar. El que si que sembla lògic és suposar que existia un desequilibri sociològic que dificultava l'aparellament i açò podria tenir molt a veure amb qüestions socioeconòmiques.

En una societat cada vegada més urbana i industrial es produeixen complexos i desiguals processos de mobilitat social que dificulten l'aparellament.

En fi, aquest és un tema interessant que quedarà sobre la taula en espera d'un investigador més preparat en aquesta matèria.

LA POBLACIÓ ACTIVA

L'estructura socio-professional dels menorquins de fa cent anys és un altre aspecte de gran importància que pot ésser esbrinat a partir del cens del 1887. Les dades que ens forneix dit cens són prou críptiques però a partir d'elles ens podem atrevir a certes classificacions significatives.

Segons el cens hi havia 14.643 habitants (el 38'7% de la població de dret) que declararen una activitat. De la confusa classificació que apareix impresa hom pot arribar a una primera macro-classificació com la que segueix:

COMPOSICIÓ SECTORIAL DELS ACTIUS MENORQUINS EL 1887

Sectors productius	Homes	Dones	Total	(%)
I	6.685	407	7.092	(48'4)
II	4.876	493	5.369	(36'7)
III	1.601	581	2.182	(14'9)
TOTAL	13.162	1.481	14.643	(100)

D'entrada cal destacar que el nombre de dones considerades actives és baixíssim i que fa pensar en una gran ocultació, car està viu el record de la notable incorporació de les dones urbanes a la indústria naixent a l'època. Preiscindint d'açò, -no hi ha altre remei-, tenim que l'estructura sectorial de l'ocupació posa de manifest que l'economia de l'illa ja no era eminentment agrària, els primaris no arriben a la meitat de la força de treball. Açò és un fet que mereix ser subratllat. En aquestes èpoques ni tan sols a Catalunya passava tal cosa, menys encara que més d'un terç dels actius fossin «secundaris».

Per cert que aquests secundaris plantegen un problema d'interpretació: a l'epígraf «indústria» només apareixen 231 actius, però al d'«arts i oficis» en trobem 5.138. Açò sembla indicar que els tallers de l'època eren considerats més com a artesania que com a indústria en sentit estricte. A destacar que on més dones actives apareixen (444) és en aquest epígraf artesà.

Al sector primari les dones «inscrites» són relativament molt poques (407) en front de 6.685 homes. Una xifra semblant d'actives la trobem al subsector terciari del servei domèstic i açò darrer sembla demostrar ja de forma contundent el subregistre general d'activitat femenina.

A dintre del sector terciari, el subsector més nodrit és el del transport (457 homes actius), seguit del subsector comerç (370 homes actius). Entre els actius transportistes 286 eren gent de mar, xifra prou modesta que indica que ja quedava poc del passat esplendor nàutic de l'illa.

Els funcionaris eren 177, xifra no menyspreable. Quant a professions dites liberals tenim:

ACTIUS AMB PROFESSIONS LIBERALS

	Homes	Dones	Total
Advocats	11	0	11
Arquitectes i enginyers	7	0	7
Judicatura (?)	16	0	16
Farmacèutics	12	1	13
Medicina	30	7	37
Veterinaris	5	0	5
Professors	40	24	64
Artistes (?)	54	2	56
Artistes de l'espectacle	3	6	9
TOTAL	178	40	218

La xifra de 218 actius d'aquests rams «liberals» és prou important i sembla confirmar el bon grau de desenvolupament de la població de l'època. Els epígrafs «judicatura» i «medicina» són equívocs. Al primer s'inclouen, possiblement, tots els funcionaris del jutjat; al segon hi devien figurar, com a mínim, les comares. També crida l'atenció l'alta xifra d'artistes i açò sembla confirmar la idea que no es filava massa prim en matèria d'art, artesanía i indústria.

Un altre grup d'actius terciaris d'interès sociològic és el de religiosos: 116 homes i 85 dones. La xifra sembla moderada per a l'època: mig religions per cent habitants era una proporció baixa a la «catòlica Espanya».

Entre els inactius només en trobem 75 pertanyents a les «classes passives», el que indica que la previsió social era encara mínima.

Entre els inactius figuren també, com és normal, els estudiants:

POBLACIÓ DEDICADA A L'ESTUDI

	Homes	Dones	Total
Estudis primaris	830	474	1.304
Estudis secundaris	66	0	66
Estudis superiors	24	2	26
TOTAL	920	476	1.396

Aquestes xifres s'han de prendre amb reserves car poden ser inexactes i equívocues quant a significació. Per altre banda, establir comparacions amb

altres comarques o països és molt perillós car a l'època els nivells educatius eren poc homologables. Tanmateix sembla fora de dubte que a la Menorca de fa cent anys hi havia possibilitat i voluntat per al progrés educatiu.

Si les xifres d'estudiants primaris fossin certes açò implicaria que els estudiants d'entre 5 i 11 anys (715 al.lots i 425 al.lotes) representarien el 30% i el 19% respectivament dels individus dels esmentats edats i sexes. Les taxes d'escolaritat resulten molt baixes però possiblement eren respectables per a l'època.

Per arrodonir la informació sobre la societat menorquina de fa cent anys, passarem ara revista a algunes interessants dades sobre preus i salaris que ens dona per a l'època l'Arxiduc Lluís Salvador (HABSBURG, 1980).

Els jornals que es pagaven totalment en metàl·lic oscil·laven entre 1 ptes., jornaleres del servei domèstic, i 2'50 ptes., barquers. Les botineres cobraven 1'25 ptes./dia. D'açò podem deduir que els ingressos mensuals dels obrers urbans oscil·laven entre 25 i 70 ptes. Entre les professions liberals els sous anaven de 375 ptes. (jutge), a 166 ptes (bibliotecari).

Els preus del lloguer d'una casa, a Maó, anaven de 12'50 a 50 ptes. per mes però, segons l'Arxiduc, com que les cases valien «poc» quasi tothom en tenia de pròpia. Una casa normal de Maó valia de 5.000 a 10.000 ptes.; de 100 a 200 vegades el salari mensual d'un treballador mitjà, i açò no sembla tan «barat».

Sobre els preus de l'alimentació i d'altres consums, tenim poques dades inequívokes; de vegades no queda clar si es tracta de preus per al productor o per al consumidor. Un Kg. de sardina valia 1 ptes., i un pollastre d'1'25 a 2'00 ptes. Anar de Maó a Ciutadella era caríssim, 3'50 ptes; anar de Maó a Es Castell en valia 0'15 ptes.

Amb aquestes dades orientatives sobre el nivell de vida acabem, de moment, amb l'anàlisi de la població menorquina de fa cent anys.

A mode de conclusió podem subratllar que estem en presència d'una societat molt avançada per a l'època, tan demogràficament -en especial en el camp de la mortalitat -com sòcio-econòmicament. El xovinisme dels menorquins, no sempre justificat, té en les dades que hem exposat un sòlid pedestal. Hi ha motiu per estar gojosos de la «qualitat» dels nostres rebesavis. Sens dubte que no tot eren grandeses; les dades salarials posen de manifest forts desequilibris socials: un alt funcionari cobrava 12 vegades més que una jornalera. Tanmateix quan els indicadors de salut són molt positius, com és el cas de Menorca, és indubtable que aquest bé social afectava de forma prou equitativa tota la societat.

MENORCA 1887-1986: Indicadors demogràfics fonamentals

Indicadors	(a) 1887	(b) 1986	(b/a)*100 dif.
Edat mitjana	29.4	35.4	120
Població. 0-4 anys (%)	11.3	6.4	57
Joves (J=Pob.0-19 anys) (%)	41.2	31.5	76
Adults (A=Pob. 20-64 anys) (%)	51.2	55.1	108
Vells (V=Pob.>65 anys) (%)	7.3	13.4	184
Índex de vellesa (V/J) *100	17.7	42.5	240
Índex de dependència((J+V) /A) * 100	94.7	81.4	86
Índex dep. joves (J/A) * 100	80.5	57.1	71
Índex de dep. vells (V-A) * 100	14.3	24.3	170
Índex d'estructura (P.40-64/P.15-39) *100	61.4	67.3	110
Índex de recanvi (P.60-64/P.15-19) * 100	38.5	56.4	146
Índex càrrega materna (P.0-4/P. fem. 15-44) * 100	52.0	30.0	58
Índex càrrega materna legítima (P.0-4/P. fem. casada 15-44) * 100	102.0	51.1	50
Solteria definitiva (dones) (%)	16.0	7.7	48
Edat mitjana matrimoni (dones) (%)	23.8	23.8	100
Índex Ig (Fecunditat legítima estànd.)	0.57	0.23	40
Esperança de vida en néixer (mitjana homes i dones en anys)	51.2	77.0	150

BIBLIOGRAFIA

- ARANGO, J. (1980): *La teoría de la transición demográfica y la experiencia histórica*. Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS), n.10, Madrid, pp. 69-198.
- ARBELO, A. (1962): *La mortalidad de la infancia en España*. C.S.I.C. (Instituto Balnes). Madrid. 608 pp.
- ASOCIACION DE DEMOGRAFIA HISTORICA (ADEH) (1990): *Actas del II Congreso de la Asociación de Demografía Histórica*. Alicante, abril 1990. (inèdit).
- BAILA, M. Y RECAÑO, J. (1990): *Aproximació als models demogràfics del País Valencià a finals del segle XIX*. En ASOCIACION DE DEMOGRAFIA HISTORICA (1990).
- BARCELÓ PONS, B. (1970): *Evolución reciente y estructura actual de la población de las islas Baleares*. C.S.I.C. (Instituto de Geografía Aplicada). Madrid. 399 p.
- BOULANGER, P.M.; TABUTIN, D. (dirs.) (1980): *La mortalité des enfants dans le mode et dans l'histoire*. Ordina Ed. Liège. 413 pp.
- CHESNAIS, J.C. (1986): *La transition démographique. Etapes formes et implications économiques*. Presses Univ. de France, INED: Travaux et documents. Cahier n. 113. Paris. 580 pp.
- COALE, A; DEMENY, P. (1983): *Regional model life tables and stable populations*. Princeton University Press. New York. 496 pp.
- DUBON PRETUS, LL. (1986): *La emigración menorquina a Argelia en la primera mitad del siglo XIX. Detección y valoración mediante análisis demográfico directo e impacto sobre la evolución posterior de la población*. Homenaje a Manuel de Terán. Madrid.
- GOMILA HUGUET, J. (1985): *La mortalidad infantil en Menorca. Siglos XVII-XIX*. Revista de Menorca, 1985, segon trimestre. Maó. pp. 173-192.
- GOMILA HUGUET, J. (1989): *L'emigració menorquina a Argelia (1830-1850)*. Revista de Menorca, 1989, primer trimestre. Maó. pp. 1-108.
- GOMILA, J.; SASTRE, J. (1988): *L'emigració menorquina a Alger des del port de Ciutadella (1830-1850)*. Revista de Menorca, 1988, IV trimestre. pp. 481-551.

- HABSBURG, L. S. (1980): *La isla de Menorca en texto e imágenes*. Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares. Palma de Mallorca, vol I, 603 pp. Traducción del original en alemán, *Die Insel Menorca*, editado en Leipzig en 1890.
- KEYFITZ, N.; FLIEGER, W. (1975) *Demografía: métodos estadísticos*. Marymar. Buenos Aires. 609 pp.
- LIVI BACCI, M. (1968): *Fertility and nuptiality changes in Spain from the late 18th to the early 20th century*» Population Studies, vol XXII, n. 1, pp 83-102 i vol. XXII, n. 2, pp. 211-234.
- LIVI BACCI, M (1984): *Introduzione alla demografia*. Loescher ed. Torino. 439 pp.
- LIVI BACCI, M. (1988): *La Península Ibérica e Italia en vísperas de la transición demográfica* en PEREZ MOREDA, V. y REHER, D. (eds.) (1988), pp. 138-178.
- MOLL BLANES, I. (1988): La demografía balear en PEREZ MOREDA, V y REHER, D. (eds.) (1988), pp. 206-219.
- PEREZ MOREDA, V.; REHER, D. (eds) (1988): *Demografía histórica en España*. Ed. el Arquero. Madrid. 607 pp.
- SANCHEZ AGUILERA, D. (1989): *El censo de 1887: una metodología para su explotación*. II Jornadas sobre la población española. Palma de Mallorca. pp. 57-68.
- TILLY, C. (ed.) (1978): *Historical studies of changin fertility*. Princeton U.P. Princeton, New Jersey.
- VAN DE WALLE, E. (1974): *The female population of France in the nineteenth century: A reconstruction of 82 departements*. Princeton U.P. Princeton, New Jersey.
- VAN DE WALLE, E. (1978): *Alone in Europe: the french fertility decline until 1850* en TILLY (1978).
- VIDAL BENDITO, T. (1985): *El papel de Barcelona en la transición demográfica catalana (1857-1920)*. Estudios Geográficos n. 178-179, pp. 189-210.
- VIDAL BENDITO, T. (1987): *La transición demográfica en Cataluña en el siglo XIX. Características y dimensión espacial*. II vol. 550 pp. (inèdit).
- VIDAL BENDITO, T. (1988): *La demografía baleàrica contemporànea (etapa estadística: 1857-1981)* en PEREZ MOREDA, V. y REHER, D. (eds.) (1988), pp. 220-227.
- VIDAL BENDITO, T. (1989 a): *La población menorquina*» Diario Menorca Ed. Especial «Mare de Déu de Gràcia -89». Maó. pp. 45-51.

- VIDAL BENDITO, T. (1989 b): *La població de Menorca: present i futur*. Seminari MaB (Unesco). Institut Menorquí d'Estudis. Maó, setembre 1989 (inèdit).
- VIDAL BENDITO, T. (1990): *La población de Cataluña» en AAVV: Geografía de España*. Planeta. Barcelona. (en premsa).
- VIDAL BENDITO, T.; GOMILA HUGUET, J. (1984): *Demografia històrica menorquina: Dues fites importants, els morabetins i el cens de Floridablanca*. Randa n. 16. pp. 63-86.
- VIDAL BENDITO, T.; GOMILA HUGUET, J. (1984): *La població menorquina I*. Enciclopèdia de Menorca Obra Cultural de Menorca. Maó. pp. 3-20.
- VIDAL BENDITO, T.; GOMILA HUGUET, J. (1985): *La demografia històrica menorquina*. Treballs de la Societat Catalana de Geografia 1985, n2. pp. 33-49.
- VIDAL BENDITO, T.; GOMILA HUGUET, J. (1985): *Menorca: tres segles d'evolució demogràfica*. Estudis Baleàrics, 1985, V-17. Palma de Mallorca, pp. 9-26.
- VIDAL BENDITO, T.; GOMILA HUGUET, J. (1986): *Aproximación a la demografía histórica menorquina*. Boletín de la Asociación de Demografía Histórica, 1986, IV-2. Madrid. pp. 23-53.
- VIDAL BENDITO, T.; GOMILA HUGUET, J. (1986): *La població menorquina II*. Enciclopèdia de Menorca Obra Cultural de Menorca. Maó. pp. 21-40.
- VIDAL BENDITO, T.; GOMILA HUGUET, J. (1984): *La població menorquina a finals del segle XVIII segons el cens de Godoy*. Randa n. 21. pp. 49-65.
- WOODS, R. (1982): *Population analysis in geography* Longman. London. pp. 277.

FONTS ESTADÍSTIQUES

- INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO (1891-1892): *Censo de la población de España, según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1887*. Madrid. Dos volúmenes.
- INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO (1895): *Movimiento de la población de España, septenio de 1886-92*. Madrid.

L'ESCOLA DE «VEDUTISTI» MENORQUINS: EL PINTOR ALEMANY ANTON SCHRANZ

GABRIEL JULIÀ I SEGUÍ (*)

Per intentar explicar el floriment de la pintura que es produeix a Menorca en el segle XVIII hem de tornar l'esguard obligatòriament vers Itàlia. Les escoles nacionals anteriors formen artistes que no es conformen amb les influències i les experiències del propi entorn.

Reynolds i Romney residiren temporades a Roma, malgrat que la Ciutat Eterna es trobava en un període d'estancament i havia perdut la categoria assolida a partir del segle XVI com a cap de la pintura europea.

Els francesos Vernet i Robert trobaren a Roma les directrius determinants en la seva formació artística. Però no és solament la capital dels Estats Pontificis la que atreu els artistes. Venècia i Nàpols són altres dos centres d'atracció importantíssims. Venècia, perduda la seva hegemonia mediterrània, acusant una forta decadència econòmica, continua essent durant el segle XVIII un notable focus artístic, i Nàpols, regit per Ferran I de Borbon i Carolina d'Àustria, sobirans amatents de tota manifestació artística, es converteix en la cort artística d'Europa.

La fascinació que aquestes ciutats exerciren sobretot entre els anglesos convertí Itàlia en un mercat importantíssim d'exportació d'art. El moviment grandios de gent de totes les nacions, les llargues estades fora del país, empengueren extraordinàriament la temàtica del retrat, considerat fins llavors com a pintura secundària. Els retrats serien enviats als familiars en els vaixe-

(*) Gabriel Julià i Seguí. Assessor de Ciències Socials del Centre de Professors de Menorca i membre de l'Institut Menorquí d'Estudis.

Ils de retorn, com avui s'envien les fotografies, i el desig de mantenir viu el record de les ciutats visitades, i de donar a conèixer aquelles, donà lloc a un gènere de pintura molt peculiar, les vistes -«vedute»- urbanes, que precediren -i no amb poc avantatge- les targetes postals dels nostres dies.

Em sembla interessant recordar aquest fenomen social i cultural per la repercussió que tindria a Menorca, afavorit per la presència anglesa i per l'extraordinari moviment del port de Maó, dirigit tant a Anglaterra com a Itàlia.

No són aquestes les úniques raons que determinen l'actuació de la pintura divuitesca, adreçada a un client que ha deixat de ser únicament l'església, la cort o l'alta noblesa. La burgesia ha substituït l'aristocràcia en el govern de la societat. I, evidentment, les exigències burgeses respecte de l'art són ben diferents d'aquelles. Les transcendents imatges religioses o les fantàstiques imatges mitològiques seran substituïdes pels arguments que suggereix la realitat, arguments que serveixen per alegrar amablement la vida, arguments que no exigeixen la meditació, que no arrapen ni alienen l'esperit, sinó que, senzillament, satisfan la vista amb imatges serenes d'una bellesa coneguda.

L'home acaba de descobrir les «Arts decoratives».

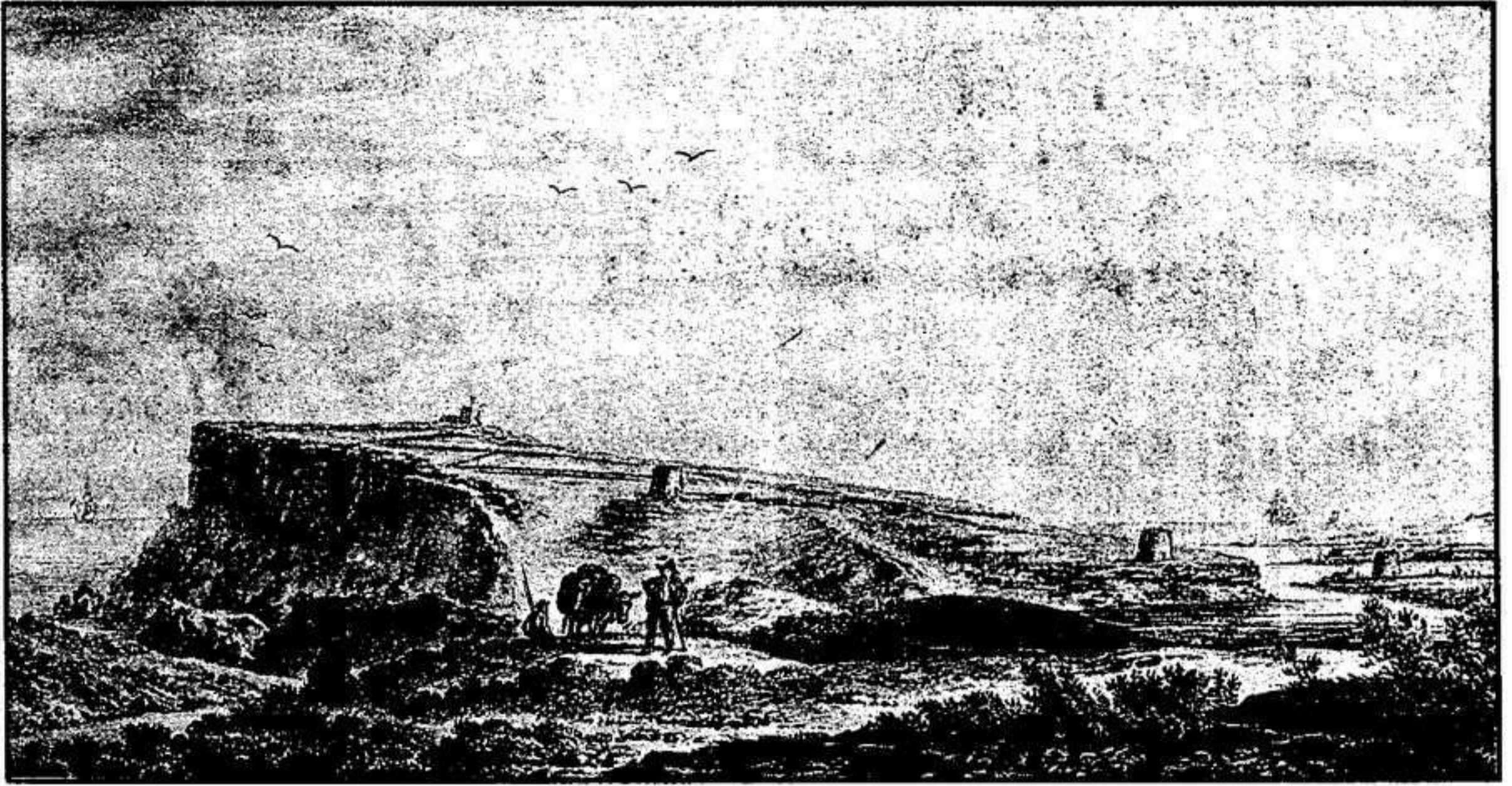
La pintura de «vistes», potser humil i poc ambiciosa per part del pintor, però els resultats de la qual complauen i afalaguen, preserva en el seu si -sense que l'artista se n'adoni, és clar!- els elements d'una futura gran revolució pictòrica «en un dels purs valors de la pintura, l'autonomia llum-color» diu Ernesto Rodríguez, «construint el quadre-escenari per on apareixerà gradualment aquest meravellós personatge que denominam llum-color».

Actuant sovint com a reporter gràfic d'esdeveniments públics i privats, el «vedutista» crea documents fidedignes d'exactitud fotogràfica en alguns casos, amb multiplicat de detalls presos de la realitat en una visió escrupolosament exacta, més o manco transfigurada per la categoria del pintor.

Altres es deixen emportar per les amables escenes de la vida quotidiana, lliurement ambientades, on els protagonistes són les persones i les coses de cada dia. Són composicions nascudes aparentment de l'atzar, d'espontània frescura: però que en la realitat obeeixen a un esquema estructural precís, subtilment estudiat.

En intentar una anàlisi de la pintura menorquina divuitesca ens adonam de com s'insereix en aquest context apuntat. Com ens incorporam emperò a aquest moviment? Quins motius empenyen el que en el segle XVIII es desenvolupi, més que una pintura menorquina -de menorquins-, una pintura de tema menorquí?

La resposta està en la vinguda, en l'establiment a l'illa, d'artistes estran-

1.- ANTON SCHRANZ.- CAP DE LA MOLA. Aquarel·la (Col·lecció J. Hernández Mora, Maó).

gers. Ells portaren aquests aires nous, que en l'ordre pràctic podrien significar un bon succés a Menorca, en el moment més internacional -que fos el moment culminant seria un altre assumpte- de la seva història.

D'Itàlia vindran, o per Itàlia hauran passat i les escoles italianes els hauran dirigit, els artistes que trobam a Menorca des de principis del segle XVIII.

Entre ells destaca l'aleman Anton Schranz, arribat a Menorca probablement a principis de la dècada dels 90.

Havia nascut a Ochsenhausen (Suàbia) el 14 de maig de 1769, primer fruit del matrimoni de Joan Schranz i Maria Anna Ganz. Pertanyia a una família pagesa i artesana. La seva inclinació per la pintura potser li vingué de la família de l'àvia paterna, del llinatge Herz (padrina de font d'Anton), en la qual hi havia hagut pintors d'ofici com Felip Jacob Herz (1).

La primera escola de pintura la degué rebre Schranz al seu poble, doncs entorn de la seva abadia es desplegà una gran activitat artística en els anys de la primera joventut de l'artista. El nomenament de Romuald Weltin com a XXVI abat de l'antiga abadia, antiga de set segles, significà una època de notable esplendor cultural i artístic. Weltin féu venir el pintor ausburguès J.a. Huber, director de l'Acadèmia de Ausburg, el qual realitzà les pintures de la

(1) Egon Schneider.- «Anton Schranz (1769-1839) ein schäbischer Maler aus Ochsenhausen auf den Inseln Menorca und Malta».

sala capitular, biblioteca, sagristia i església de l'abadia entre els anys 1785 i 1788. Tenint en compte que l'any 1789 Schranz es trobava com a pensionat a Roma, hem de creure que aquell jove de 20 anys devia haver demostrat a bastament els seus coneixements en l'art de la pintura, art adquirit amb mestres d'una certa vàlua. No seria gens estrany que després del seu aprenentatge hagués perfeccionat la tècnica amb Huber i aconseguit així una beca per anar a estudiar a Itàlia, que seguia essent la meta dels artistes europeus.

Una tradició perpetuada entre els descendents de Schranz diu que Anton fugí de casa seva juntament amb un dels seus germans, disfressats tots dos amb vestits femenins; però sense conèixer-se el motiu d'aquesta hipotètica fuga.

El que és cert és que Anton es trobava a Roma en el moment de l'esclat de la Revolució francesa.

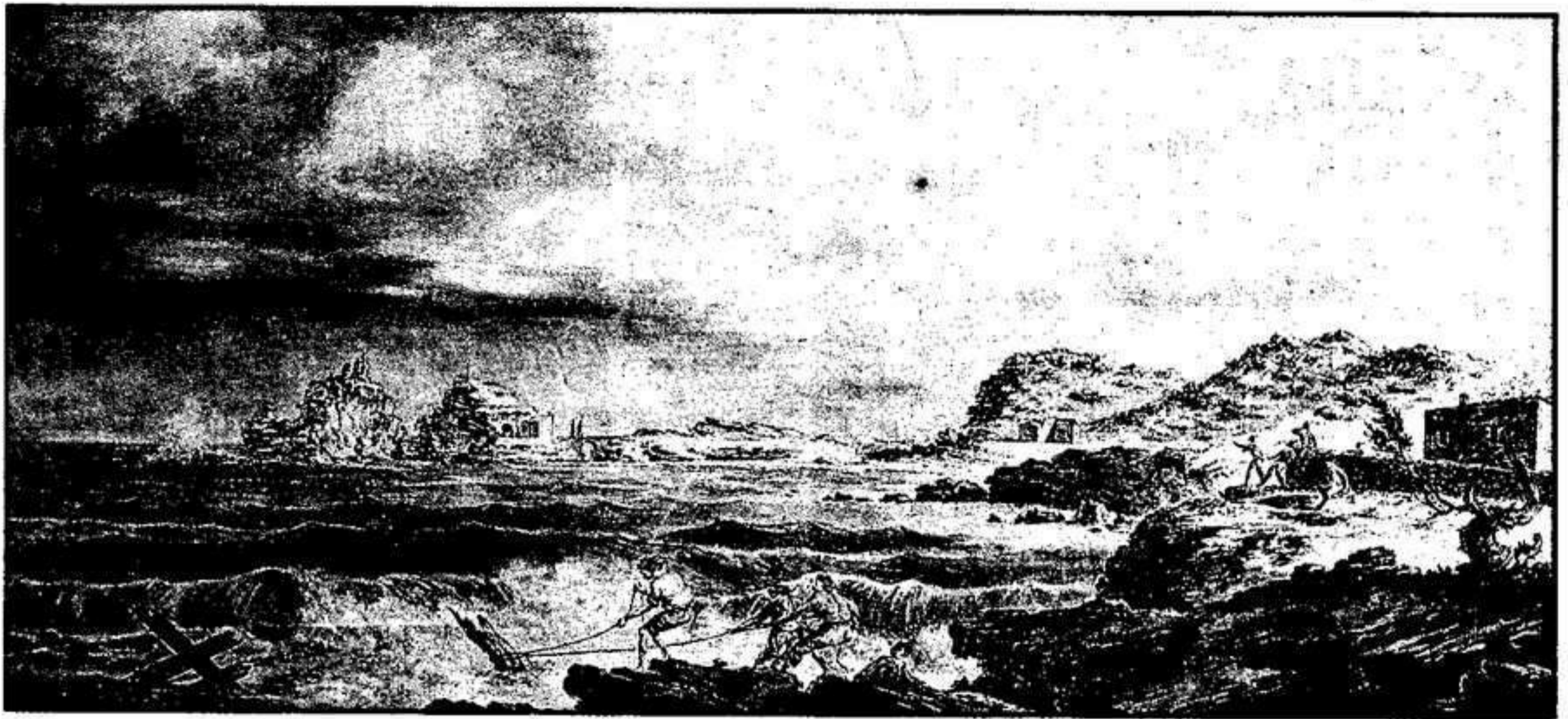
La capital dels Estats Pontificis esdevingué amb el pontificat de Pius VI (1775-1799) una veritable acadèmia de les Arts que atreia els artistes de França, Anglaterra i Alemanya des de temps abans: Reynolds, Romney, Hackert (tan apreciat per Goethe), Angèlica Kauffman, etc. residiren temporades a Roma, malgrat trobar-se en una època d'estancament i perduda la categoria que havia guanyat a partir del segle XV, de cap de la pintura europea.

L'altre focus d'atracció per als artistes era la capital del regne de Nàpols, regit per Ferran I de Borbon i Carolina d'Àustria, sobirans amatents de qualsevol manifestació artística. A darreries del segle XVIII Nàpols s'havia convertit en reducte d'aquelles escoles de «*vedutisti*» que des d'un segle abans havien difós paisatges urbans, cortesans o costumbristes per tot arreu. Els germans Claude i Jean Antoine Vernet, Hackert, Antonio Joli, entre altres, treballaren a Nàpols (2).

Schranz conegué aquests moviments: l'estil tradicional de l'església, pintura «*oficial*» que seguia les directrius neoclàssiques prou conegudes pel pintor a través del mestratge imposat per Huber i l'art dels «*vedutisti*», pintors de marines, molt més lliure i espontani, potser art menor, moltes vegades més tasca d'obrador artesà que creació personal, en el qual s'integrà Schranz amb facilitat i on trobà la seva expressió artística més autèntica.

La seva formació fou, emperò, molt més eclèctica. Com tants altres artistes del seu temps, les distàncies entre les tasques de l'artista plàstic són força imprecises i la majoria es dedicaren igualment a la talla i al pinzell i coneixien també la tècnica del daurat, tan important a partir de l'explosió del barroquisme. Segurament per qüestió de subsistència, Schranz abastà totes

(2) Id. de l'anterior.

2.- ANTON SCHRANZ.- SA MESQUIDA. Aquarel·la (Col·lecció J. Hernández Mora, Maó).

aquestes feines i no defugí els encàrrecs com a retratista ni la decoració escultòrica.

L'esclafit de la Revolució Francesa produí una commoció que tingué repercussions per tota Europa i poc temps després, en declarar-se la guerra entre Anglaterra i França, el Mediterrani esdevingué important teatre militar. Poc després l'Almirall Nelson arribava a Nàpols en missió diplomàtica.

Menorca havia assolit un primer paper en el conflicte que es dirimia en el seu entorn i paradoxalment amb resultats positius per a la seva economia, degut al tràfec creixent de navilis al port de Maó, juntament amb una activitat molt important a les drassanes. En els darrers anys del segle la construcció naval produïa naus de gran port: fragates, bergantins i xabecs (3). Els intercanvis de tota mena entre l'illa i Itàlia no s'havien detingut en tot aquell temps i Schranz degué adquirir notícies de les possibilitats que Menorca li oferia, de manera que, romputs definitivament els lligams amb la pàtria, es traslladà a Menorca, on el trobam l'any 1794 (es devia trobar aquí des de primers d'any com demostren els esdeveniments). El 7 de desembre es casa a Maó amb Elisabeth Howard, filla del pintor londinenc Ignasi Howard, resi-

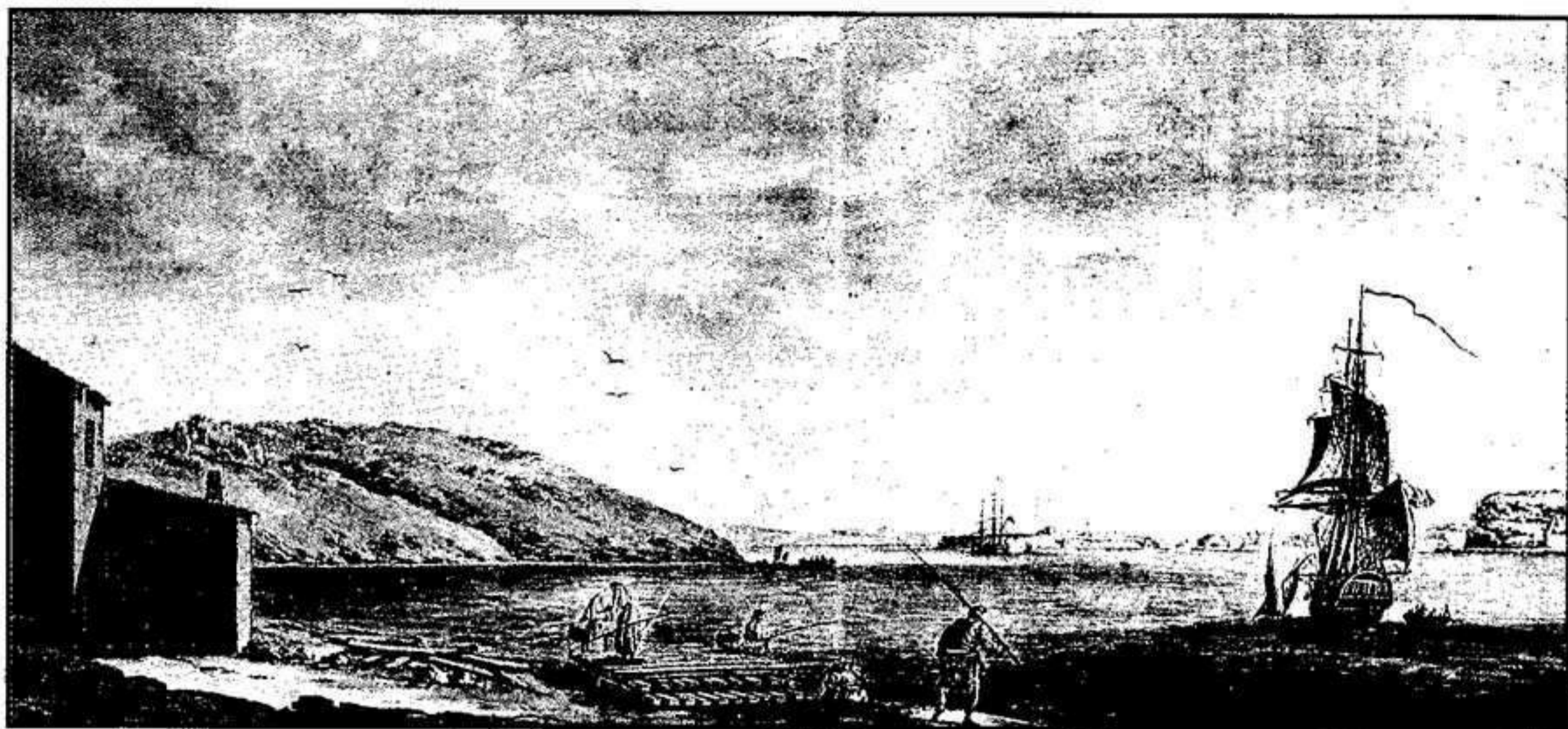
(3) Hernández Sanz, Francisco.- «Compendio de Geografía e Historia de la Isla de Menorca», pàg. 368.

dent a Maó des de molt temps enrere casat feia 24 anys amb Margarita Tudurí (4).

El 24 de novembre següent va néixer a Maó el fill major, Joan Ignasi Josep (5). Poc temps després Schranz passà a residir a Ciutadella amb la seva família. Allí van néixer els fills: Anna Maria (1797) i Ignasi (1798), el qual morí al cap de poc temps. La primera feina que coneixem que realitzà a Ciutadella fou al nou orgue de la Seu, acabat de construir per l'orguener català Josep Casas i Soler, participant en l'escultura i daurat de la caixa que resultà a entera satisfacció dels comissionats Mateu Arbona i Josep Capella, els quals havien d'aprovar o reprovar, tal com confirma l'acta de consell de la Universitat de Ciutadella de 5 de juliol de 1797 on s'acorda el pagament de 180 lliures «en atenció que lo alt expressat excultor és un home que viu del seu treball diari» (6).

L'any 1799 la Universitat de Ciutadella li encarregà els retrats del Rei Jordi III (feia pocs mesos que Menorca es tornava trobar sota dominació britànica) i del primer bisbe de Menorca després de la restauració de la diòcesi uns anys abans, el ciutadellenc Antoni Vila i Camps.

-
- (4) «Die set Setembre de mil set cents norante quatre jo de baix firmat Vri. de la Iglesia Paqal. de Mahó. Certifico com en tres dies festius consecutius al Offertori de la Missa major de dita Paqa. foren fetes las tres Publicacions com esta previngut per el Sagt. Con. Trd. y passat el termini de vint y quatre horas desde la ultima Publicació, no se ha denunciat impediment algun y ab las degudes facultats ha acistit el Rt. Joseph Miro Pre. y Capellá del Real Hospital en esta Isla de Menorca, en el Matrimoni que en paraulass de present han contret Antoni Scharant fedrí, fill de Juan y de Maria Anna Ganz, Congt. Vnts. de la vila de Schenhausez de la Paqa. de St. Jordi Diocesis de Constants en Alemania y morador en esta y Elisabeth Howard Dolla. filla de Ignaci (Howard) y de Margarita Tudurí Congs. Vnts. de esta Paqa. de Mahó. Asistiren per testimonis Juan Clar y Bartolomé Pujol de que don fe jo Diego Preto Pre. y Vri. («Libro de Matrimonios de la Parroquia de Mahón que comienza en enero de 1790 y acaba en Diciembre de 1796», foli 153, Arxiu Diocesà de Menorca).
- (5) «Dia vint i sis Novembre de mil set cents noranta quatra jo lo Dr. Pere Coll Vri. de la Paqa. de la Assumpció de Mahó, solemnement he baptizat un fill lilegitim de Antoni Sarant natural de Ochonson de l imperi y habitador en Maho y de Elisabet Hovard natural y vesina de Mahó. Nad als vint y quatra dels dit a las sis horas de la tarda, hague nom Joan Ignaci Joseph: Padrins Ignaci Hovard y Margarita Tudurí, naturals i habitants en Maho de que don fe (signat) Dr. Pere Coll Vri» («Mahón. Baptis. 1793 en 1798», foli 157, reg. 342, Arxiu Diocesà de Menorca). En els estudis consultats estan equivocades les dates de naixença dels Schranz i tampoc es cita el padrinatge en el casament ni en el baptisme del fill major, de J. Chiesa, el qual apareix com a padrí d'Anna Maria, la filla segona.
- (6) «Llibre de Consell desde lo año 1790 fins en 1799 inclusive. Fet per Juan Carrio Nott. y Secret.», foli 276, Arxiu Municipal de Ciutadella.

3. ANTON SCHRANZ.- VISTA DE PORT-MAHON. Aquarel·la (Col·lecció J. Hernández Mora, Maó).

Les proporcions que començava a adquirir el conflicte convertiren Maó en important centre d'operacions de la Mediterrània, cosa que repercutí favorablement una vegada més, en la riquesa de la ciutat, sobretot a partir de l'arribada de l'esquadra anglesa. Segons Hernández Sanz, entre 1799 i la primera meitat de l'any vinent s'importà a Maó per un valor de més de 1.375.000 lliures esterlines, i l'any 1801 entraren en el seu port 1.160 navilis i foren despatxats uns altres 1.100 (7). Schranz degué considerar que aquell moviment extraordinari podia afavorir la seva trajectòria professional i es traslladà novament a Maó, on va néixer el 31 de gener de 1801 el quart dels fills: Antoni, apadrinat per Magdalena, la filla major del pintor suís Josep Duett, qui treballava aleshores a Ciutadella. La proximitat geogràfica dels llocs de naixença i la llengua comuna degué afavorir les relacions amistoses i potser professionals dels dos artistes que treballaven al mateix temps a Ciutadella, relacions que no s'interrompen amb el canvi de residència, doncs el cinquè dels fills de Schranz, nascut a Maó el 5 de febrer de 1803, tingué per padrins de baptisme el propi pintor Duett i la seva filla petita Anna Maria, i rebé el nom del padrí, Josep.

Mentrestant, la pau signada a Amiens tornava Menorca (aquesta vegada definitivament) a la Corona d'Espanya, amb gran decepció dels britànics, que creien haver-la recuperada per sempre. Potser si no haguessin volgut retenir

(7) Hernández Sanz, F., ob. cit., pàg. 378.

també per a ells l'illa de Malta, com resultà del mateix tractat, haurien assolit conservar Menorca. De fet, es digué que l'evacuació de la nostra illa havia estat resultat d'un error del comandant de les forces d'ocupació (8).

Durant uns quants anys no minvà l'activitat fabril i comercial del port de Maó. L'armada espanyola fou reforçada amb nous vaixells construïts encara a l'arsenal de Maó; però aquesta situació canvià ben prest: s'acabà la feina, l'excés de tropa creà molt mal ambient i la por d'un conflicte bèl·lic imminent obligà els maonesos a reunir 150.000 pessetes exigides pel govern central per a despeses de guerra. El 13 d'abril de 1807 va néixer Ignasi, anomenat així en recordança del germanet mort. Després d'aquest esdeveniment la família tornà a Ciutadella, on veié la llum Isabel el 10 de febrer de 1809. Poques setmanes després moria el segon Ignasi de la família, el 10 de març, quan no havia complert encara els dos anys.

Les imprevisibles circumstàncies de la guerra feren canviar novament el panorama. Menorca aconseguí quedar al marge de les calamitats de la lluita entre Espanya i Napoleó, gràcies a la presència constant de l'armada britànica a les nostres aigües i sobretot al geni militar i polític del seu almirall Lord Collingwood. Maó tornava a bullir d'activitat. Contínuament arribava gent cercant refugi a Menorca, fugint dels horrors de la guerra, i el port era centre d'operacions de l'esquadra anglesa que sostenia el bloqueig del port francès de Toulon. Menorca i en especial Maó es recuperaren econòmicament gràcies al recobriment del comerç marítim (9).

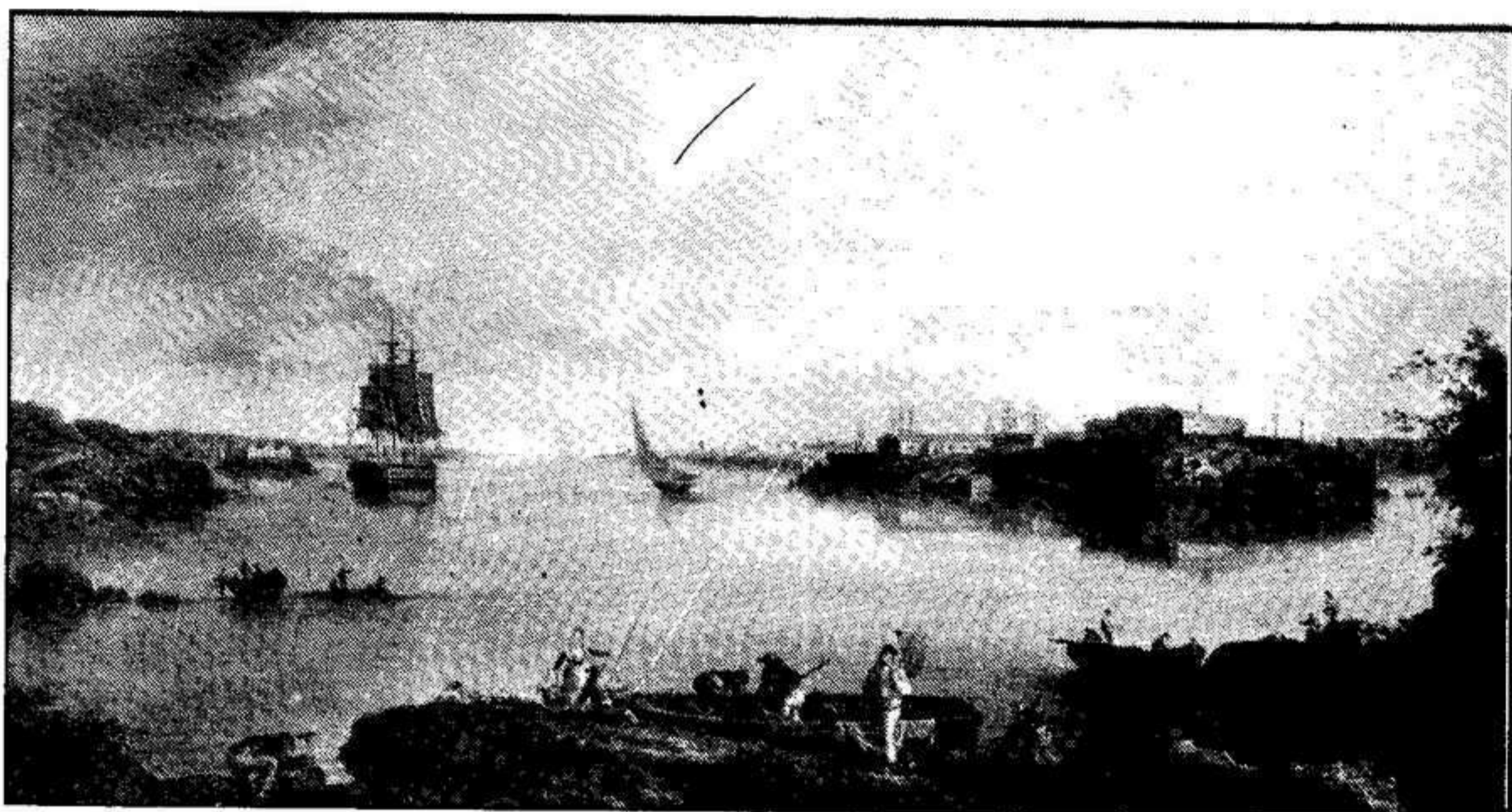
Novament els Schranz canvien de residència i tornen a partir cap a Maó, on neix el 23 de febrer de 1811 Francesca, morta al cap de tres mesos. El 27 de maig de 1812 tingueren una altra filla a la qual posaren també el nom de Francesca. El 21 de febrer de 1814 nasqué un altre al·lot, batejat amb el nom d'Ignasi en un intent dramàtic de perpetuar en un fill el nom de l'avi patern. Malauradament el tercer de la nissaga amb aquest nom moriria el 19 d'octubre del mateix any. La situació de l'illa s'havia agreujat amb el final de la Guerra de la Independència, en pujar al trono el rei Ferran VII. El port de Maó quedà totalment inactiu i l'illa tornà a trobar-se enfonsada en la misèria i la fam (10).

El 27 de setembre de 1815 va néixer Manuel Ignasi i el 24 de novembre de 1817 Justina. Segons la partida de baptisme d'aquesta, el pare es trobava

(8) «Lameire, Irénée.- «Les occupations militaires de l'Ile de Minorque pendant les guerres de l'ancien droit», pàg. 751.

(9) Llabrés, Juan.- «De la Marina de antaño», pàg. 46.

(10) Hernández Sanz, F., ob. cit. pàg. 388.

4.- ANTON SCHRANZ.- PORT DE MAÓ. Pintura a l'oli (Mariner's Museum, Newport News, Virginia, U.S.A.)

absent. S'havia traslladat a Malta, on el seguiria poc temps després la seva família (11).

El nou i definitiu canvi de residència de Schranz vingué empès pels grans canvis experimentats a Menorca, on el pintor es quedava sense clients i sense encàrrecs. La gent arribada de tants indrets li va donar a conèixer les possibilitats de la nova colònia britànica i la seva simpatia pels anglesos el portà a fixar la seva residència a San Paolo fins l'any 1820, a Porto Salvo fins 1830 i a Floriano fins a la seva mort, esdevinguda el 25 de desembre de 1839, a l'edat de 70 anys.

Durant els anys d'estada a Malta viatjà per la Mediterrània oriental: Corfú, Grècia, Turquia i Palestina. Col·laborà amb el pintor italià Filippo Benucci, especialista en paisatges i marines, qui publicà l'any 1836 un àlbum de

(11) «Yo Gregorio Hernandez Vicario a veinte y cinco del mes de Noviembre, año de mil ochocientos diez y siete bautizé solemnemente a una niña que nació a las seis de la tarde del día veinte y cuatro de dicho mes y año hija legítima de Antonio Schranz natural de la Alemania y vecino de Malta y de Isabel Hovar natural y vecina de esta ciudad. Abuelos paternos Juan Schranz y Maria Ana Kanz naturales y vecinos de Alemania. Abuelos maternos: Ignacio Hovar natural de Londres y Margarita Tuduri natural y vecina de esta ciudad. Se le puso por nombre Justina. Fueron padrinos: Antonio Schranz y Margarita Schranz naturales y vecinos de esta ciudad. De que doy fe Gregorio Hernandez Vrio. («Libro de Bautismos de la Parroquia Santa Maria de Mahón 1816 a 1820», foli 259, Arxiu Diocesà de Menorca).

vistes de les illes de Malta i Gozo pintades per ell i per Anton Schranz, editat a Munich (12).

La pacificació dels països mediterranis i les majors comoditats dels transports afavoriren els viatges de plaer, el que significà nous i poderosos clients per a la producció de l'artista. Una marina de Malta estava en possessió del Rei Guillem IV d'Anglaterra i la seva esposa Amàlia adquirí també diversos quadres seus.

L'obra pictòrica d'Anton Schranz es desplega doncs en aquests dos camps: Menorca i Malta. Deixant de banda les incursions realitzades en altres gèneres, encàrrecs obligats per motius de pròpia subsistència i de la seva cada vegada més nombrosa família, Schranz s'especialitzà com a pintor de paisatges, en particular de marines. Així ho afirma la nota necrològica publicada al diari «*Il Portafoglio maltese*» de 13 de gener de 1840, diu que fou pintor de gran mèrit i que destacà particularment en les marines (13).

Els vint anys viscuts a Menorca i els vint-i-dos a Malta transcorren en una època en què la Mediterrània adquireix un protagonisme extraordinari, en el qual és figura primeríssima l'armada de l'Imperi Britànic. I ells, els homes de l'armada, foren els principals clients dels «*vedutisti*» i, per tant, també d'Anton Schranz. I el fet que fossin principalment anglesos els compradors de les pintures fa que les seves marines representin sempre vaixells amb bandera britànica. La pràctica totalitat de l'obra reconeguda o atribuïda a Schranz representà vistes dels ports de Maó o de l'illa de Malta i està molt repartida per Anglaterra, Menorca, Malta i els Estats Units. Encara ara és possible veure aparèixer a les grans subhastes internacionals quadres de Schranz que assoleixen altes cotitzacions.

Com a pintor de retrats, demostra una gran correcció en el dibuix i en l'aplicació del color. Les pintures que hem arribat a identificar com a seves es troben a Ciutadella i són obres d'encàrrec, retrats oficials, un d'ells forçosament còpia d'algun altre, que no reflecteixen per tant cap característica personal del seu autor. Els retrats en qüestió es troben tots dos a Ciutadella i foren encarregats al pintor per la Universitat de Ciutadella. Un és el del Bisbe Antoni Vila, conservat avui al saló de sessions de l'Ajuntament i pel qual cobrà la quantitat de 15 lliures i 18 sous. Actualment es troba en mal estat de conservació. L'altre és el del Rei Jordi III de la Gran Bretanya i costà 11 lliures i 14 sous. Pertanyia també a l'antiga Universitat de Ciutadella, d'on passà l'any 1935 com a patrimoni municipal al Museu que creà

(12) Schneider, ob. cit.

(13) Id. de l'anterior.

l'Ajuntament de Ciutadella i avui (no sap perquè) es troba en mans particulars (14).

Les pintures de «vistes» del port de Maó són variacions sobre un mateix tema: vistes panoràmiques amb predilecció per aquelles que descobreixen a dalt la vila de Maó, amb un primer terme molt curt de terra ferma, on no hi manca mai un grup de figures que conformen una escena costumbrista i actuen de contrapunt al mar immediat, en el qual apareix indefectiblement algun vaixell, per cloure en un horitzó dibuixat a la meitat inferior dels quadres. La meitat superior de les pintures s'omplen de cels ennuvolats, de coloracions suaus, amb zones molt lluminoses que contrasten amb altres fosques.

Són pintures a l'oli de colors vius i alegres que «*tenen molta vida i reflecteixen la joia de viure. Les seves excel·lents qualitats artesanals en l'ús del pinzell revelen una sòlida formació artística que l'estructura compositiva i la paleta de colors, descobreixen com a pertanyent a l'escola napolitana dels pintors de marines, emparentada amb Philip Hackert i Thomas Whitcombe*» (15).

En la seva darrera època, Schranz canvià un poc el seu esquema habitual en les escenes de batalles.

A la col·lecció Hernández Mora, dipositada a l'antic convent del Carme de Maó, es conserven 7 aquarel·les de Schranz que representen paisatges menorquins: dues vistes del port de Maó de dimensions 14 x 35,5 cm, en una de les quals es veuen uns vaixells amb les veles plegades i en primer terme un grup familiar disposant-se a berenar. A l'altra destaca al port una nau amb les veles desplegades i un grup de pescadors. Altres dues aquarel·les de 20,5 x 45,5 cm, són vistes de Sa Mesquida, una amb la mar serena i l'altra durant una tempesta, amb un grup de gent recollint les restes d'un naufragi. Finalment, tres quadrets de 26 x 17 cm: una vista del Cap de la Mola, del port de Fornells i de la muntanya del Toro. En els dos darrers, Schranz abandona el tema habitual de les marines menorquines, introduint elements propis del camp menorquí, que donen a l'escena un aire bucòlic. Dominen en totes aquests pintures els colors suaus, les atmosferes rosades, amb els fons d'uns cels lluminosos, puntejats de núvols de gris plata.

La revista «Menorca Ilustrada», l'any 1904 publicava unes reproduccions d'uns dibuixos que atribuïa a Schranz i que posteriorment s'han citat sempre com a obra de Chiesa. Pertanyien a la col·lecció Vidal de Maó i el tema dels mateixos és una galeria de tipus menorquins, que representen una

(14) «Clavariato». Rebutts de 1799 (Arxiu Municipal de Ciutadella).

(15) Schneider, ob. cit.

valuosa documentació sobre la vestimenta menorquina del segle XVIII. S'aprecia en ells una frescura i una espontaneïtat que l'allunyen dels temes marins d'elaboració més artificiosa. Els tipus menorquins són resultat d'una percepció espontània i la seva immediata execució, possible per l'agut sentit d'observació del pintor i la seva pinzellada ràpida i segura. En aquesta galeria de retrats populars es poden veure: una criada, un pagès de Ferreries, dues senyoretes, una al·lota amb rebosillo i un llaurador.

Influenciat per la moda francesa, les figures femenines les estilitza en extrem, convertint-les en elegants models: coll llarg, peu breu, mans afilades, confirmen el cànon de la bellesa establert a partir de la Revolució Francesa.

En les notes titulades: *Propietari*, *Una monja*, el pintor es torna expressionista. La figura del senyor frega la caricatura, en accentuar els volums, fent resaltar sobretot l'aspecte saludable i satisfet d'una persona prou ben alimentada. La monja, amb aspecte de novícia melindrosa, deu pertànyer a un dels convents de monges «*tancades*» perquè porta la cara tapada amb vel.

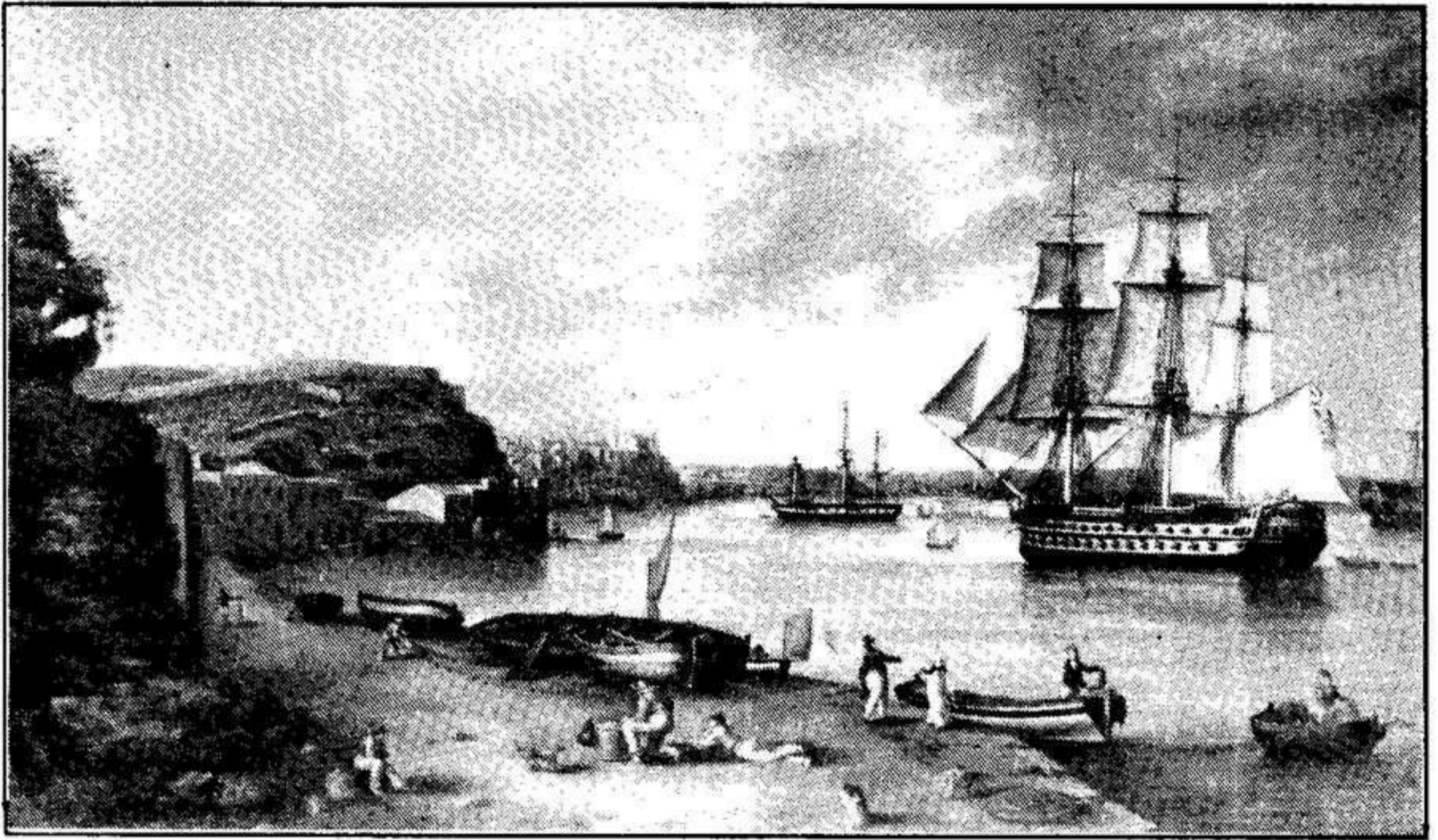
En una altra col·lecció privada es poden veure una vista del Pla de Sant Joan des Vergers i una del port de Maó (16). A Malta hi ha tres olis seus al Museu de la catedral de Medina i al Mariner's Museum de Newport News (Virginia) es conserven uns altres dos quadres: «*Port de Maó*» i «*San Sebastián, Spain*», olis de 36 x 55 cm., atribuïts erròniament a G. Chambers, per haver sigut propietat de la família d'aquest almirall. Els dos representen (malgrat el títol del segon) dues vistes del port de Maó i en el segon es descobreix en darrer terme la silueta de la vila de Maó amb l'església de Sant Francesc. Un navili de gran port amb veles desplegadas, onejant la bandera britànica aproa cap al port, deixant veure al darrere altres dues naus ancorades. En primer terme, uns passejants molt ben vestits acaben de desembarcar a la cala de Fonduco. A l'esplanada, un pescador arranja les xarxes mentre uns altres personatges el contemplen. Barquers amb barret completen una amable escena quotidiana plena de gràcia.

L'altra vista està presa des del fons del port. En darrer terme s'insinua la boca de la ria en la qual s'endevina un vaixell entre la calitja d'un cel molt lluminós. L'inevitable navili anglès s'exhibeix al centre del quadre entre la illa Plana i la del Rei i al davant es repeteix l'escena habitual amb els personatges que donen la seva nota vital al conjunt, en aquest cas un grup de pescadors enfeïnats, ajudats per una dona vestida a l'estil menorquí (17).

Bona part de la seva producció menorquina partí amb els seus propieta-

(16) Limón Pons, M.A.- «...*Un estudio del pintor Schranz...*» (diari «Menorca» 30 de desembre de 1987.

(17) Arxiu de l'autor.

5.- ANTON SCHRANZ.- PORT DE MAÓ. Pintura a l'oli (Mariner's Museum, Newport News, Virginia, U.S.A.)

ris (segurament militars destinats a l'illa i gent de mar que sovintejava el port de Maó) cap a la Gran Bretanya. No és rar que avui a les grans subhastes de Londres, Sothelby's i Christie's, surtin a la venda obres d'Anton Schranz. Segons Egon Schneider (18), en els darrers vint anys han sortit una trentena de quadres seus, procedents de col·leccions privades. Darrerament (1987) Sothelby's oferí dos olis del port de Maó de gran format (46,5 x 87,5 cm) que el catàleg anomena «*Vistes del port de Maó*», explicant que foren pintats devers l'any 1800, en l'interval de l'ocupació britànica de l'illa de 1798 i abans de l'Acta de la Unió de 1801.

Un dels quadres presenta el corresponent vaixell amb les veles plegades, ancorat davant de l'illa del Rei. En primer terme un grup d'homes i dones s'està afanyat en el seu treball. Una barca apareix mig enfonsada vora les roques. Una taca de llum il·lumina violentament el centre de l'escena, contrastant amb els tons foscos dels costats.

L'altra vista està presa de prop de la cala Fonduco amb la vila de Maó al fons. Es contempen una partida de vaixells i barques. L'escena de primer terme s'ha tornat bucòlica: un amable grup familiar reposa a la vorera mentre un frare -possiblement franciscà- passeja per allí prop. El cel està creuat de núvols en un contrast continu de llums i fosca que recorden els celatges de l'anglès Turner.

(18) Schneider, ob. cit.

En la seva obra Schranz demostra un agut sentit de l'observació, doncs repetint el tema fins a l'infinit, les escenes resulten sempre fresques, noves i no donen mai la impressió de simples còpies. Les pintures revelen una sòlida preparació, un dibuix correcte, una apreciable aplicació de perspectiva, una aguda percepció de l'entorn que dóna frescor i originalitat a un tema gairebé únic, sense caure en la vulgaritat. I són dignes de remarcar els seus estudis de llum.

Tot açò après a través de la seva experiència italiana que el relaciona amb els «vedutisti» napolitans del segle XVIII i que explica la connexió que es pugui observar entre la seva pintura i la del seu contemporani J. Chiesa, essent comuns els seus orígens, si bé l'experiència italiana de Schranz fou molt més completa -i llarga- que la del seu paisà, oferint un treball molt coherent d'apreciable qualitat.

BIBLIOGRAFIA

- LIMON PONS, MIGUEL ANGEL (1987): *Aparece un estudio del pintor Schranz que residió en Menorca en tiempos de Chiesa.*- Diari Menorca, 30-XII-1987.
- HERNANDEZ SANZ, FRANCISCO (1908): *Compendio de Geografía e Historia de la Isla de Menorca.* Mahón.
- LAMEIRE, IRÉNÉE (1908): *Les occupations militaires de l'Ile de Minorque pendant les guerres de l'ancien droit,* Arthur Rousseau, Editeur, Paris.
- PIJOAN J. (1971): *Historia del Arte. Vol. VIII.* Salvat Editores, S.A., Barcelona.
- SCHNEIDER, EGON *Anton Schranz (1769-1839) ein schwäbischer Maler aus Ochsenhausen auf den Inseln Menorca und Malta.*

ELS MITES AUTÒCTONS EN EL TEATRE CATALÀ DELS SEGLES XVI-XVIII (*)

JOAN MAS I VIVES (**)

L'exhumació de textos teatrals catalans anteriors al segle XIX ha estat una de les empreses més interessants dutes a terme per la historiografia literària catalana de les tres darreres dècades. Hi han influït dos factors decisius: el primer, la ingent tasca de recuperació i divulgació de la dramaturgia religiosa i profana de tradició medieval, realitzada sobretot pel professor Josep Romeu i Figueras; i el segon, la desaparició progressiva de l'anatema desqualificador que pesava, i d'alguna manera encara pesa, sobre el llarg període cultural que coneixem amb el nom de Decadència. Al capdavant, això darrer comporta un repte important, perquè ens ha de permetre concebre la nostra evolució cultural no com una línia fragmentària, amb desaparicions gairebé letals i reaparicions redemptores, sinó com un fenomen constant i ininterromput que, al llarg dels anys, pateix les mateixes oscil·lacions de producció que pateixen les altres cultures. Aquest objectiu ara es comença a aconseguir i no com a conseqüència d'una actitud voluntarista, sinó com a resultat de l'estudi i l'edició d'un ampli ventall d'obres, poc conegudes fins fa poc, que demostren que la continuïtat va existir realment. Tanmateix encara resta molt de treball per fer, i no sé si s'ha vençut del tot el prejudici d'analitzar aquestes obres a partir del rebuig que sobre la seva estètica, en general, llançaren els romàntics i, després, els noucentistes. Però que el debat estigui plantejat en uns termes tan incisius, ja en demostra la seva vigència.

(*) Conferència donada al Saló d'Actes de l'Ajuntament de Ciutadella el dia 16 de gener, amb motiu de la festa de Sant Antoni.

(**) Joan Mas i Vives. Departament de Filologia Catalana de la Universitat de les Illes Balears.

El teatre és potser un dels sectors culturals que hi pot fer una aportació més significativa. Hem de tenir en compte, en aquest sentit, que, fins ben entrat el segle XX, l'assistència als diversos tipus de representacions fou pràcticament la forma de diversió per excel·lència, acceptada per totes les capes socials. Això el converteix, històricament, en un fenomen d'una complexitat extraordinària. És cert que, a tot l'Estat espanyol, els escenaris més professionals foren ben aviat monopolitzats pel teatre castellà, i això féu que hi hagués molt poques diferències en les programacions «*provincials*» o locals. Malgrat tot, però, els manuscrits d'obres catalanes són també molt abundosos. L'explicació és que el teatre omplia tots els àmbits socials, des de la vida familiar a la popular o, a l'altre extrem, a la més oficialista. Per això, era molt difícil tancar-lo en espais únics i, a les terres de parla catalana, també era molt difícil mantenir-lo del tot al marge de la llengua natural del país.

Aquí ens hem de referir, amb tota la provisionalitat que l'estat de la qüestió exigeix, a un grup d'obres que tenen en comú el fet de dramatitzar aspectes de la realitat pròpia i contribuir així, directament o indirectament, a la consolidació d'uns determinats mites autòctons. Hem cregut que, atesa la commemoració que ens aplega ara, la del set-cents tresè aniversari de la conquesta de l'illa de Menorca per les tropes catalano-aragoneses d'Alfons el Franc, aquest podia esser un bon punt de reflexió.

És sabut que el teatre més estrictament medieval respon a uns models molt generals, comuns si més no a tota l'Europa occidental. El teatre religiós es basteix entorn dels cicles bàsics de la litúrgia catòlica -Pasqua, Nadal, Assumpció, Corpus, commemoracions hagiogràfiques, etc.- i el teatre profà, del qual encara sabem poques coses, repeteix sovint uns mateixos esquemes burlescs i uns mateixos personatges que arreu es tradueixen en peces breus, farses o entremesos. No obstant això, en el tomb de l'edat mitjana a la moderna, dins cada dramaturgia nacional s'introdueixen modificacions a aquest esquema, cada vegada més importants, i això fa que a poc a poc adquireixin un caràcter propi i definit que tindrà la seva culminació durant la segona meitat del segle XVI i, sobretot, durant el segle XVII. En el context català, el punt de partida és el mateix: un fons importantíssim de teatre religiós i unes notícies abundants referides a les activitats dramàtiques dels joglars i, en general, a tota mena de representacions profanes. En el segle XVI també hi podem detectar tota una sèrie de canvis que apunten cap a una major presència de la realitat immediata i cap a un teatre més humanístic, més renaixentista. Però, en el moment en què és l'hora de fer el salt definitiu d'abandó del model de teatre medieval, per raons històriques prou conegudes, els canvis s'assimilen,

sobretot, a través del teatre castellà i així no es consolida amb plenitud un teatre català de característiques específiques, semblant al d'altres cultures. Això és ben conegut i, per tant, no hi hem d'insistir ara. Tanmateix explica alguns trets de les obres escrites en català durant els tres segles que ens hem fixat com a marc temporal. Concretament, explica, d'una banda, la base tradicional d'aquestes obres i, d'altra banda, la pressió que, sobre aquesta base, ben aviat exerceixen els models literaris castellans -i, excepcionalment, francesos en la Menorca franco anglesa del segle XVIII o en la Catalunya Nord, definitivament cedida a Lluís XIV pel tractat dels Pirineus del 1659. Caldrà tenir-ho en compte.

Com hem dit, alguns dels canvis que detectam en les peces teatrals del segle XVI comporten la incorporació com a matèria dramàtica del món contemporani. Al **Misteri de Santa Àgata**, per exemple, una obra procedent de la zona d'Olot, segurament datable a la primera meitat d'aquell segle, s'hi cita **La Celestina**, i, cosa més peculiar en una mostra de teatre religiós, s'hi recrea amb una certa delectació l'ambient prostibulari que caracteritza la «tragicomèdia» de F. de Rojas (1). En alguna altra peça, fins i tot, la incorporació de l'entorn real ultrapassa la referència cultural i dona entrada a altres aspectes més concrets, viscuts d'una manera més immediata. En aquest sentit és ben curiosa la **Representació de la mort**, atribuïda a Francesc d'Olesa (1485-1550), possiblement l'obra de més qualitat dramàtica de tot el segle XVI. Com l'autor remarca en el títol, es tracta d'una «representació» que té el punt de partida en les dances de la mort, tan característiques de la baixa edat mitjana, però que sotmet els materials d'aquesta procedència a una hàbil i àmplia manipulació. Pel que a nosaltres ens interessa ara, diguem que fa sortir un bandejat impetuós i reivindicatiu que té tot l'aspecte de retratar el model real produït pels conflictes de la guerra de les Germanies i la violenta repressió subsegüent, i, a més d'això, s'oblida, segurament de manera ben intencionada, de l'emperador, personatge de referència obligada en totes les altres obres d'aquest tipus, però que hom podia identificar amb la persona de Carles Vè. i l'autor volia evitar aquesta possibilitat (2).

No hem d'insistir més, però és precisament a partir de la dramatització de motius com aquests, relacionats amb el context cultural, social o històric, que podem presentar algunes obres que tenen la funció predominant de recollir i augmentar el caràcter mític de determinats personatges i fets. I no és que la realitat només pogués aparèixer com a innovació dels esquemes rígids

(1) Cf. **Teatre Hagiogràfic**. A cura de Josep Romeu. Vol I (Barcelona 1957), pàgs. 48-49.

(2) Cf. Josep ROMEU I FIGUERAS, **Francesc d'Olesa, autor dramàtic: una hipòtesi versemblant**, «Randa» 9 (1979), pàgs. 127-137.

del teatre tradicional. Ben contràriament, la societat medieval era molt afectada, i ho va continuar essent la dels segles XVI-XVIII, d'aprofitar qualsevol ocasió per muntar espectacles que eren molt a prop de la teatralitat, sovint reproduint els successos que més els colpien o els havien colpit. Els estudiosos del teatre profà han insistit molt sobre aquest tema. Naturalment les victòries bèl·liques hi ocupaven un lloc ben destacat. Recordem, per exemple, les celebracions fetes a Girona el 1492 amb motiu de la conquesta de Granada per part dels Reis Catòlics. Concretament el 29 de gener s'hi escenificà la presa d'Alhama, el 30 la coronació dels emperadors per part d'un cardenal enviat pel Papa i el 31 la presa de la ciutat de Granada. Com diu el millor divulgador d'aquestes dades, Jordi Rubió i Balaguer, és molt difícil que les representacions es fessin sense el suport d'algun tipus de diàleg, encara que aquest no ens hagi arribat (3). És clar que això de la conquesta de Granada no té res a veure amb el que entenem per mites autòctons, però el tipus de commemoració que ens ha permès d'il·lustrar és molt semblant al que trobam en la celebració dels aniversaris de la conquesta a Menorca, a Mallorca i a altres indrets incorporats a la Corona d'Aragó a l'època d'allò que els nostres manuals escolars anomenaven Reconquesta. I en aquestes terres sí que l'episodi esdevé ben aviat mític, el més mític, perquè és el que lingüísticament i culturalment les caracteritza per sempre més.

De Menorca, per culpa de les ràtzies de Maó del 1535 i de Ciutadella del 1558, no se n'ha conservat documentació anterior al segle XVI, però ben segur que la festa de l'aniversari, amb la processó i el sermó, té un origen ben antic, potser quasi contemporani als fets. Tenim, en canvi, un text teatral, el de la **Presa de Menorca**, que molt probablement hi està relacionat. Fa poc ha estat objecte d'una edició crítica i d'un estudi extens i rigorós, ambdues coses signades per Enric Cabra Martorell (4). En certa manera ha suposat una autèntica descoberta perquè hom hi fa algunes aportacions importantíssimes al que fins ara sabíem del teatre català profà d'origen medieval. En primer lloc, dóna a conèixer diversos documents, exhumats per l'arxiver Florenci Sastre, que demostren, sense possibilitat d'error, que a la segona meitat del segle XVI, a Ciutadella, la commemoració, sinó sempre, molt sovint, escenificava els fets de la conquesta. En segon lloc, identifica la representació de què parlen aquests papers amb la **Presa de Menorca**, una obra conservada en manuscrits dels segles XVII i XVIII, erròniament atribuïda pel poc escriu-

(3) Cf. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (Barcelona 1964), pàgs. 145-146.

(4) Anònim, *Presa de Menorca. Seguida de les Notícies de Menorca de Francesc Mercadal*. Edició i introducció a cura d'Enric Cabra Martorell (Menorca 1989).

pulós Joaquim Maria Bover al prevere Francesc Mercadal, mort el 1725. És a dir, com a Girona per celebrar la conquesta de Granada, també a Menorca per commemorar l'annexió pròpia a la Corona d'Aragó es feia una escenificació, però ara, a més a més, si la hipòtesi es confirma, tenim, per primer cop, l'obra concreta que s'hi representava. I la hipòtesi és molt versemblant. En efecte, es tracta d'una petita peça que s'ajusta prou a les tècniques del teatre més estrictament medieval. Molt fidel a la font que utilitza, l'anomenada **Crònica Menorquina**, basa tota la seva eficàcia en la teatralitat externa i és molt esquemàtica. El diàleg té poques pretensions literàries i els personatges són absolutament plans, sense cap mena de problemàtica individual. En canvi, en la recreació del desembarc i, sobretot, de les diverses batalles la fastuositat pot esser molt gran. D'això es tracta en l'espectacle medieval.

No nega la possibilitat d'un origen força antic el fet que hi puguem detectar petites interpolacions posteriors. L'editor assenyala el cas més flagrant de les acotacions. Potser n'hi podríem afegir alguna altra. Per exemple, sembla estrany que l'autor faci dir a un cavaller catalano-aragonès «*Nosaltres som gent de Espanya*», com a resposta a la pregunta d'un espia moro sobre «*Quina gent estar això?*» (vv. 216-217). Sembla estrany si no ho pren directament del títol de les **Cròniques d'Espanya**, de Pere Miquel Carbonell, publicades el 1547, que inclouen, com és sabut, la **Crònica Menorquina**, que ja existia anteriorment. Els afegits d'aquesta mena només demostren, però, que l'ús va esser continuat, i que ocasionà algun tipus d'adaptació, pel que sembla absolutament insignificant.

A Mallorca la commemoració equivalent, la Festa de l'Estendard, tenia un caràcter molt semblant al de Menorca, com ja va assenyalar John Armstrong. L'origen d'aquesta «*fiesta*» és també molt primitiu i ja en tenim notícies molt exactes i abundoses del segle XIV. Consistia igualment en una processó que sortia de la ciutat emmurallada per la Porta de sant Antoni, on es feia el sermó, i tornava entrar per la Porta Pintada, el mateix lloc per on entraren les tropes catalano-aragoneses el 1229. Fins i tot hem conservat el text que, com la **Crònica Menorquina**, servia de base al sermó: És la part de la **Crònica** de Pere Marsili que fa referència a la conquesta i que ja existia traduïda del llatí al català al segle XIV (5). Malgrat tot això, no sembla que, fins al segle XVII, s'hi integràs o s'hi relacionàs cap mena de representació pròpiament dita. És clar que tota la cerimònia era, en ella mateixa, molt teatral i fins i tot coneixem les despeses que alguns anys es pagaren als joglars

(5) Vegeu Gabriel LLOMPART, *La «Festa del Estandart d'Aragó», una litúrgia municipal europea en Mallorca (siglos XIII-XV)*, «Cuadernos de historia de Jerónimo Zurita» 37-38 (1980), pàgs. 7-34.

perquè hi «sonassin» tota mena d'instruments. Però no ens ha arribat cap diàleg comparable a la **Presa de Menorca**.

En canvi, a les acaballes del segle XVII, concretament el 1683, Pere-Antoni Bernat, de qui a hores d'ara encara no sabem gairebé res, va publicar la seva **Comèdia de la General Conquesta de Mallorca**, obra que es va representar molt fins a finals del segle XVIII (6). Respon a una tècnica molt diferent de la **Presa de Menorca**, i això és una prova més de l'antigor del text menorquí. Quan Pere-Antoni Bernat edita la seva comèdia, fa temps que el barroc, i concretament el barroc castellà de Lope i Calderón, han imposat el seu model de «*comedia nueva*». Pere-Antoni Bernat s'hi ajusta: divideix l'obra en tres actes o jornades, dóna un paper important als personatges còmics que estrañen les accions dels seriosos, utilitza diverses combinacions estròfiques -silves, quartetes, dècimes-, romp la unitat de lloc -les accions escenificades transcorren a les platges de Salou, Santa Ponsa, Portopí i davant la ciutat-, i massa sovint perd el sentit de la mesura amb escenes secundàries i fragments narratius molt llargs. En conjunt, per tant, és sobretot una obra característica d'una determinada estètica i d'una determinada època.

Pere-Antoni Bernat, però, per damunt de tot volia divulgar uns fets i uns valors morals i patriòtics. Cal veure, per tant, alguns dels recursos que va utilitzar. La part pròpiament històrica segueix la lliçó de les cròniques, des de l'inici de l'expedició fins a l'ocupació de la ciutat. Com a la **Presa de Menorca**, en la resolució dels conflictes hom hi pressuposa una miraculosa intervenció divina: si allà, i a la **Crònica Menorquina**, eren Sant Jordi i Sant Antoni els principals agents de la desfeta musulmana, aquí, i a les cròniques medievals, és la Verge Maria qui té el mèrit de l'enderrocament de la murada. Tanmateix, Bernat encara va molt més enllà i fa participar els àrabs d'aquest fervor. A la història civil hi superposa, com també exigia l'estètica barroca, una anècdota amorosa. És protagonitzada per Luna, la filla del xeic, i Mussa, el general més destacat del seu exèrcit: al final aquests dos personatges es converteixen al cristianisme i és el mateix Jaume I qui els casa, alhora que es produeix la màxima exaltació de la Verge amb el cant de la salve. Un final ben explícit. A **La Alonsiada**, el conegut poema èpic de Joan Ramis i Ramis, publicat el 1818, a les portes del Romanticisme, hi trobam una història molt semblant. En aquesta ocasió són els amors entre Osmán i Zaida,

(6) Cf. Antoni SERRÀ CAMPINS, **El teatre burlesc mallorquí, 1701-1850** (Barcelona 1987), pàg. 48. L'extraordinària abundància de manuscrits setcentistes d'aquesta obra, en confirmen la vigència. Als que cita Serrà, encara cal afegir-n'hi un altre, descobert recentment a Migjorn (cf. Antoni-Joan PONS i Josefina SALORD, **La literatura catalana a Menorca a estudi**, «Randa» 21 (1987), pàg. 96, nota 22).

joves esposos -també molt il·lustres en l'organigrama de la petita cort musulmana-, els encarregats de tensar la fibra sentimental del lector. Aquests amors acaben tràgicament, però també s'hi produeix la conversió redemptora i la pública professió de fe. És a dir, els personatges més positius de l'exèrcit enemic també assumeixen, finalment, els valors que l'autor defensa. Això és l'important i serveix, a més, perquè l'enfrontament entre uns i altres tingui un abast més general; sigui, al capdavant, també l'enfrontament d'un model de vida basat en el sensualisme decadent i refinat amb un altre caracteritzat per l'heroisme i el sacrifici. A la **Comèdia de la General Conquesta de Mallorca** aquesta oposició hi és ben plantejada, encara que l'autor no en sap treure gaire profit i ben aviat la feresa de les batalles esdevé el centre de l'acció. Paral·lelament, tots els personatges passen a tenir una definició èpica i la conversió dels enamorats és també la renúncia definitiva a aquest sensualisme.

En resum, l'evocació dels fets de la conquesta a les Illes és ben present durant tota l'edat moderna. La **Presa de Menorca** i la **Comèdia de la General Conquesta de Mallorca** són només la realització teatral que certifica aquesta presència. Com veiem, amb aquesta evocació es transmet la identificació amb un origen, l'adhesió a un sistema de valors determinats i, finalment, el reconeixement d'uns personatges que els encarnen. Jaume I i Alfons el Franc són els més importants, encara que no els únics. Alguns d'aquests personatges seran recuperats al segle XIX, des de l'òptica de la Renaixença. Allà on hi hagué Renaixença, és clar. Tanmateix aquesta és una altra història que ara no podem contar. Diguem, només, que és ben simptomàtic que Serafí Pitarra triàs precisament Jaume I per protagonitzar les seves primeres peces brutes. **Don Jaume el Conquistador** i **Don Pere d'Aragó o l'engendrament de Don Jaume**. Amb la seva degradació burlesca i escatològica sens dubte s'oposava a una tradició que s'havia mantingut intacta al llarg dels segles. Exactament això era el que pretenia.

Però els reis conqueridors no foren els únics herois que es mantingueren incòlumes durant aquests segles. Al seu costat n'hi hagué un altre que compartí el mateix grau de popularitat, si no és que els sobrepassà: Ramon Llull. A diferència, però, del que hem vist amb el tema de la conquesta, el tractament literari de la figura del beat és més controvertit. No podia esser d'altra manera, atesa la polèmica que l'envoltà des que l'inquisidor Nicolau Eimerich, ja al segle XIV, li declarà la guerra. Amb el temps, aquesta polèmica produí enfrontaments molt violents entre els antilul·listes o tomistes, representats sobretot pels dominic's, i els lul·listes, sobretot identificats amb els franciscans i jesuïtes. A finals del segle XVII i sobretot durant tot el segle

XVIII aquestes polèmiques es traduïren en una lluita oberta origen d'una gran quantitat de libels i de literatura difamatòria d'intenció popular. Al costat d'això, amplis sectors de l'església i de la societat civil defensaren la legitimitat del culte que, de temps immemorial ençà, es retia a Llull i que, en alguns aspectes, el poble havia assumit plenament. El teatre no va quedar al marge d'aquests fets. Així sabem que el 9 de setembre del 1763 eren detingudes diverses persones, entre elles un llibreter i un sacerdot, per haver representat un entremès en què Llull sortia amb una corona de banyes i una barba d'estopa a la qual es pegava foc en escena (7). No hem pogut localitzar aquesta obra, però, en canvi, en el costat oposat, podem disposar de diverses comèdies setcentistes que tenen la funció d'enaltir l'insigne escriptor i missioner. Vegem les que són escrites en català.

La més antiga és la **Comèdia del Beato Ramon Llull**, del 1702, que ens ha arribat manuscrita i anònima (8). L'autor explícitament diu que la redacta per divulgar la vida del personatge més il·lustre que ha donat mai Mallorca i no amaga la intenció de contribuir tant com pugui en la seva possible canonització. De retruc també Mallorca esdevé protagonista d'aquest procés de mitificació.

Com la **Comèdia de la General Conquesta de Mallorca**, aquesta **Comèdia del Beato Ramon Llull** és una obra desigual, d'estètica barroca. Va precedida d'una lloa al·legòrica que té la funció de situar-la en el seu context polèmic: al·ludeix a la persecució injusta que ha de patir Llull i elogia alguns dels seus defensors, com els pares jesuïtes Jaume Custurer i Joan Baptista Roldan. Pel que fa a la comèdia pròpiament dita, les dues primeres jornades tracten amb molta llibertat els amors profans del protagonista i es podrien confondre perfectament amb qualsevol comèdia de capa i espasa. La tercera jornada ens dóna la seva vida religiosa, des de la il·luminació de Randa a la recuperació del cos després de l'hipotètic martiri a Bugia, amb uns salts temporals i espacials que a vegades resulten mals d'imaginar sobre l'escenari. Al marge, d'això, però, és interessant de comprovar que al tema de Ramon Llull s'hi superposen alguns personatges i temes històrics equiparables als que sortien al drama històric de Pere-Antoni Bernat. Jaume II hi té un paper relativament destacat i s'hi evoca amb magnificència la figura de Jaume I. També s'hi esmenta un tema que durant el Romanticisme mereixerà la màxima atenció, el de la possibilitat d'una nova annexió del Regne de Mallorca a la Co-

(7) Cf. Alvaro CAMPANER Y FUERTES, *Cronicón Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1800* (Palma de Mallorca 1984), pàg. 555.

(8) Societat Arqueològica Lul·liana (Palma), Llegat Jeroni Rosselló, còdex núm. 5, folis 89-162.

rona d'Aragó, després d'haver obtingut la independència amb el testament de Jaume I. En aquest sentit, l'autor és ben explícit: Mentre hi hagi successió de la casa reial mallorquina, «*Mallorca no pot ser d'Aragó*»; en canvi, quan aquesta successió falti, «*és cosa clara / passar a Aragó*», com diu textualment. Finalment, cosa més estranya, hi continuen presents les lluites entre moros i cristians, ara relacionades amb el cors i la pirateria, i és precisament un altre Ramon de Moncada qui obté les victòries més brillants. Com veiem, per tant, molts dels mites que trobàvem en el teatre històric reapareixen aquí, en aquesta comèdia pseudo-hagiogràfica. L'autor per força devia conèixer la **Comedia de la General Conquesta de Mallorca**, i potser per això fa que el general de les naus mores es digui també Musa, encara que ara no li atorga cap protagonisme.

Però, com hem dit abans, la figura de Ramon Llull era extraordinàriament present en la societat mallorquina del set-cents i encara va produir altres obres de teatre. Precisament l'autor de la que acabam de presentar, al final feia vots per poder-lo veure canonitzat i, en aquest cas, prometia fer una altra «*comèdia nova*». Encara afegia que, fos com fos, «*pot esser que demà / en tingue altre de nova, / de com estava a se cova, / fins que a los çels se'n pujà*». Això és força interessant perquè precisament ens ha arribat un **Entremès còmic del Beato Ramon** que respon exactament a aquest argument; és a dir que les dues obres podrien esser del mateix autor, encara que les còpies més antigues de l'«*entremès*» són de mitjans segle XVIII (9). Sigui com sigui, el cert és que va gaudir d'una gran difusió, augmentada amb les edicions del segle XIX que la van convertir en una mena de *best-seller*, només comparable a altres peces breus de caràcter burlesc.

Pel que fa a les seves característiques, l'**Entremès còmic del Beato Ramon** és a mig camí entre l'entremès pròpiament dit i la comèdia hagiogràfica. Gairebé els tres únics personatges que hi surten són el criat graciós, el diable temptador i Llull. Allò que més l'allunya de l'entremès estricte és que la figura del beat no és ridiculitzada en absolut, sinó que és tractada de manera molt semblant als protagonistes de les comèdies de sants, especialment les d'ermitans. En un altre ordre de coses, aquí no hi ha interferències de caràcter històric, com les que hem vist, però pels nostres interessos d'ara l'obra és especialment interessant en tant que demostra que hi havia més d'una manera de difondre els mites autòctons. En aquest cas concret només recull de la vida real o llegendària de Ramon Llull el retir al Puig de Randa i la il·luminació divina, i encara molt difusament. Tanmateix si el que l'autor pre-

(9) Cf. Antoni SERRÀ CAMPINS, op. cit., pàgs. 179-181.

tenia, segons declarava a la **Comèdia** d'abans, era contribuir a divulgar la idea de la seva canonització, això d'equiparar-lo a algun dels protagonistes més populars de la **Legenda aurea** o dels **flors sanctorum** posteriors, havia d'esser també igualment eficaç. Si més no entre el públic més popular a qui anava dirigida l'obra.

No és l'única vegada que trobam un procediment semblant. El podem veure gairebé idèntic en el tractament dramàtic d'un altre personatge que, poc després de traspasar el 1574, va esdevenir a Mallorca tan popular com Ramon Llull: Caterina Tomàs i Gallart, beatificada el 1792 i canonitzada el 1930. No l'envolta el mateix grau de polèmica, però entorn de la seva vida, i de la devoció que ben aviat despertà, es va produir també una gran quantitat de literatura. Al segle XVIII protagonitza almenys dues comèdies barroques, escrites en català i de característiques semblants a la primera que hem esmentat sobre Llull. Són la **Comèdia de la Beata Catt[alin]a Thomas** i la **Comèdia de la vida i mort de sor Caterina Tomassa** (10). També en aquestes obres hi ha una part estreta de les biografies existents i una altra d'inspiració més lliure, relacionada amb les exigències argumentals de la moda barroca. En canvi, amb l'**Entremès còmic del Beato Ramon**, coincideixen només en la presència del diable temptador. En la religiositat popular procedent de l'èdada mitjana aquest personatge hi és essencial i per això té un paper tan destacat en tot el teatre religiós tradicional, o d'influència tradicional. També en l'hagiogràfic, que ens ofereix tota una sèrie de sants que viuen en un combat sense treva contra les múltiples aparences, seductores o amenaçants, dels Lucifer, Luzbel, Satanàs, Belcebú, etc. etc, Avui s'escau que recordem la **Representació de la vida i mort del gloriós sant Antoni**, escenificada «*dalt el bastió*» de Ciutadella el 1796 (11). Hauríem esperat que aquesta peça dedicàs un cert espai a mostrar la participació del sant en la conquesta de Menorca, tal com la historiografia i la tradició permetien. No és així, però, i només s'hi fa una referència mínima en boca del «*Pròleg*». L'obra és, per tant, una estricta comèdia hagiogràfica, estèticament més popular que barroca. Tanmateix, insistint en el que dèiem, l'abat Antoni és, d'entre tota l'atapeïda nòmina del santoral, qui més personifica la victòria contra les temptacions diabòliques i, per això, la presència dels dimonis, en aquesta «*representació*», hi és tan rellevant. I si en les comèdies sobre Ramon LLull o sobre Caterina Tomàs també n'és, de rellevant, és perquè hom vol igualar aquests personat-

(10) Cf. Joan MAS I VIVES, *El teatre a Mallorca a l'època romàntica* (Barcelona 1986), pàg. 256.

(11) He pogut utilitzar la transcripció mecanografiada d'aquesta obra feta per Joan López Casasnovas.

ges autòctons al patró hagiogràfic que aquí hem exemplificat amb aquest sant Antoni.

Al País Valencià el lloc de Llull i, en certa manera, de santa Caterina Tomàs, l'ocupa sant Vicent Ferrer, que també despertà i desperta unes adhesions molt visceral·s. Sembla que fou igualment objecte d'obres teatrals des del segle XVI, però no ens n'ha arribat cap text anterior al segle XIX i, per tant, no podem saber quin caràcter tenien. En canvi, a partir del 1817 es començaren a publicar els populars miracles, en un acte, d'estructura molt senzilla. Representats per actors infantils en els carrers de la ciutat, arriben fins avui mateix, i són una curiosa mostra de teatre urbà arrelat en les classes més populars, encara que no entren en els límits temporals que ens hem fixat aquí.

En canvi, en el nostre període trobam una altra figura ben interessant, és Pere Borguny, mort a Alger el 1654. La seva vida també fou recreada en una llarguíssima comèdia barroca que Xavier Fàbregas situava al segle XVII, però que sens dubte va ésser redactada cap al 1753 (12). Ens hi hauríem d'aturar un poc, perquè planteja molt obertament el tema dels captius cristians a terres mores, i aquest tema, per la tragèdia real a què feia referència, fou importantíssim, tant a Mallorca com a Menorca. En efecte, les dissorts de Pere Borguny són equiparables a les documentades a través de l'Acta i la Jornada de Constantinobla, al segle XVI menorquí (13). Captiu dues vegades, el primer cop fou rescatat, i el segon, després de fer-se musulmà per evitar els càstigs a què era sotmès, intentà d'escapar-se i fou condemnat a mort; aleshores tornà a proclamar la seva fe cristiana i va morir a la foguera en plena joventut, als 26 anys. La comèdia també va ésser escrita per donar suport al procés de beatificació iniciat pels jurats de la ciutat de Mallorca el 1680, i fa referència a un Alger on «entre miñons y miñonas / passats de vuytanta mil / catius tristament se tròban», segons diu textualment. Ben segur que el públic a qui anava dirigida havia assumit en la memòria col·lectiva aquest neguit de viure amb la vida pendent de les incursions piràtiques i de saber les calamitats que parents o coneguts seus havien passat a l'altra riba del Mediterrani. La Comèdia de Pedro Burguñy o Comèdia del mes ditzós renegad, com l'anomenen els manuscrits, per força havia de colpir aquest públic, encara que la història fos contada, tal com exigia la moda literària del moment, amb una trama molt fulletonesca, plena de malentesos amorosos, i amb tota l'arti-

(12) Cf. JOAN MAS I VIVES, op. cit., pàg. 254.

(13) Sobre aquests dos valuosos còdexs documentals vegeu Josefina SALORD I RIPOLL i Joan F. LOPEZ CASASNOVAS, Literatura de Menorca II. Enciclopèdia de Menorca (Ciutadella 1983), pàg. 84.

ficiositat de la retòrica més barroca.

També fa referència al tema dels captius la **Comèdia d'en Pedro Belmar**, de Sebastià Gelabert, àlies «*Tià de Sa Real*», el més famós de tots els glosadors mallorquins, que visqué entre el 1715 i el 1768. Aquest Pere Belmar, tal com el presenta Gelabert, era un mariner català que, en assabentar-se que el seu pare es trobava captiu, també a Alger, va passar a aquesta ciutat i n'aconseguí la llibertat. De la captivitat del pare, precisament se n'assabenta mitjançant una carta en què aquest conta els turments a què és sotmès. Com veieu, sembla talment una pàgina extreta de la **Jornada de Constantinoble**, i encara que no puguem identificar la història real concreta que s'amaga darrera el personatge literari, el rerafons històric és ben el mateix que trobàvem a la **Comèdia de Pedro Burguny**. Això sí, estèticament el resol d'una altra manera perquè Sebastià Gelabert, segons diu, «*dicta*» la seva obra i ho fa en una mètrica i un estil molt senzills, propers al món de la glosada i del teatre d'ambicions populars. A Menorca, el tema tindrà la millor realització literària al segle XIX amb la novel·la **Sor Agueda Ametller**, escrita en castellà per Miquel Eugeni Caimaris. Sor Àgueda és realment una germana bessona de Pere Borguny, encara que es capgirin un poc els papers i el martiri es produeixi a Menorca mateix, durant la invasió turca del 1558. Però, altre cop, la novel·la, i el drama històric que amb el mateix títol es va publicar el 1908, cauen del tot fora del context d'aquest treball.

Com veiem episodis històrics, situacions característiques de la realitat pròpia i personatges modèlics en algun sentit són la base de la construcció d'un teixit complex de mites autòctons. El teatre, en èpoques diferents, els posà a l'abast amb actualitzacions concretes. D'alguna manera contribuí a assegurar-ne la pervivència. Si hi cercam un denominador comú comprovam que en aquestes obres sempre hi ha una gran exaltació dels valors religiosos i l'oposició plantejada amb més insistència pels autors és la del cristianisme enfront del paganisme. Això no ho hem d'intentar entendre des de la perspectiva d'un model de societat cada vegada més secularitzada, com és l'actual. No era aquest precisament el dels segles que estudiam, en què la religió era, sens dubte, un element de cohesió important -i bé que en pagaren les conseqüències algunes minories! Per tant, la definició dels valors positius, i això és el que comporta qualsevol mitificació, només es podia fer des de l'enaltiment d'aquesta religiositat. Fins ara hem vist com es dramatitzaren les accions bèl·liques mitjançant les quals s'integraren aquestes terres a la cristiandat, o les que posaren en perill els fruits d'aquesta integració. Curiosament, després de la dominació anglesa setcentista de Menorca, també s'intentà, amb resultats diversos, «*mitificar*» per aquesta via la reincorporació a

l'Estat espanyol (14). Però això no es traduí en teatre català, que jo sàpiga. D'altra banda, hem pogut presentar, també, alguns dels individus que, en un sentit o altre, més foren identificats amb el concepte de santedat, encara que aquesta identificació no sempre fos ratificada per la cúria romana. I no cal dir que, des d'aquesta òptica, la santedat és el grau màxim de perfecció a què pot aspirar l'home. Finalment, seguint aquesta gradació ens podem referir a algunes obres que ja no presenten fets o personatges històrics, sinó devocions molt arrelades que objectiven igualment la religiositat popular, però que també aspiren a certificar els valors positius d'una determinada comunitat. L'exemple més contundent és el de les imatges marianes, sovint Verges trobades o aparegudes, origen de focus importants de peregrinació. Aquestes imatges han produït una profusa literatura, normalment relats si fa no fa llegendaris sobre invencions i miracles, d'un cert interès lingüístic i fins i tot literari. Però, pel que a nosaltres ens interessa ara, també han produït almenys dues comèdies: a la plana d'Urgell, la **Comèdia de la Mare de Déu de les Sogues**, de Josep Roig, mort el 1744, i a Menorca, la **Història de la invenció de Nostra Señora del Thoro**, anònima, de finals de segle XVIII.

La primera és encara inèdita, però la **Història de la invenció de Nostra Señora del Thoro** ja va ésser editada per Francesc Hernández Sans (15) i, fa alguns anys, extensament estudiada per Josefina Salord (16). Des del punt de vista de la història del teatre català és especialment valuosa pel seu eclecticisme. En efecte, s'hi dona una curiosa confluència de teatre neoclàssic, teatre barroc o post-barroc i teatre tradicional i els resultats no són gens menyspreables. Així, els pastors seriosos tenen una textura i viuen una acció amorosa que sembla procedir directament de Garcilaso, mentre que els personatges còmics són copiats dels graciosos barrocs i el prior podria ésser molt bé el protagonista d'una comèdia hagiogràfica, com l'estrella que assenyala el lloc on es troba la Verge podria assenyalar igualment l'establia d'uns pastorells. En la mètrica i en els aspectes formals, trobam la mateixa diversitat. Naturalment que això pugui ésser així respon a les peculiars circumstàncies històriques que va viure Menorca al llarg del segle XVIII; són ben conegudes i no hi hem d'insistir ara. Però òbviament, al marge d'aquests trets argumentals o estilístics, l'obra transmet una determinada exaltació de la realitat menorquina,

(14) Cf. Josefina SALORD RIPOLL, *La Renaixença a Menorca: una història (gairebé) impossible*, «Randa» 21 (1987), pàgs. 138-142.

(15) «Revista de Menorca» XXVI (1931), pàgs. 215-325.

(16) Josefina SALORD RIPOLL, *Història de la invenció de Nostra Senyora del Toro, comèdia pastoral menorquina del XVIII: entre el teatre tradicional de devoció mariana i el sàinet* (Menorca 1981), 47 pàgs.

ara centrada en el santuari i en la comunitat de religiosos que l'habiten. La troballa miraculosa de la Verge és el punt de partida d'una sacralització que no només afecta una imatge religiosa, sinó tot el seu entorn; també el poble que al llarg del temps li retrà l'homenatge de la seva veneració. És a dir, afecta tota Menorca. Això és el més important i perquè el receptor de l'obra no pugui oblidar-se'n, l'autor ho remarca sovint amb passatges concrets. Per exemple, a la primera jornada, en boca de Sileno, un dels pastors neoclàssics, s'hi fa un apologètic resum de la història de l'illa, el qual, com exigia la historiografia més arcaica, comença amb la creació del món i acaba precisament amb la conquesta per les tropes catalano-aragoneses. Sens dubte, com han assenyalat els estudiosos, és aquest tipus de mitificació, explícita o implícita, i la subsegüent justificació de la presència de mercedaris o agustinians dalt de la muntanya, el que motiva l'escriptura de l'obra. I és en aquest sentit que s'inscriu plenament en el tipus de teatre que ens ha interessat en aquest treball.

I fins aquí la nostra mostra. Sen's dubte no és exhaustiva i l'estat d'exploració dels fons teatrals en algunes comarques dels Països Catalans fa creure que es podrà augmentar molt. També caldrà que la sotmetem a una anàlisi més detinguda de la que ara hem pogut fer. Tanmateix no voldria acabar sense referir-me al tema de l'elecció de la llengua, és a dir al tema de perquè els autors optaren pel català com a vehicle de la seva creació literària i no per altres llengües que en aquell moment tenien més prestigi cultural. En principi, sembla que la temàtica si fa no fa patriòtica podria imposar la llengua pròpia. Potser, però, és més correcte lligar-ho al públic a qui anaven destinades aquestes obres i a l'eficàcia ideològica que hom n'esperava obtenir. En efecte, si els autors aspiraven a tenir una recepció àmplia i generalitzada no podien oblidar el monolingüisme d'una gran part de la població catalanoparlant. Cal acceptar que, en general, els grups dirigents no eren gaire sensibles a la problemàtica lingüística i si no hi hagués hagut raons pràctiques concretes bé que aquestes obres s'haurien escrit en castellà, sobretot en els moments i en els llocs en què la pressió de l'Estat espanyol va ésser més forta. De fet s'hi escriviren més d'una vegada. Concretament, sobre Ramón Llull hi ha tres comèdies en castellà rigorosament contemporànies de la que hem presentat aquí (17); sobre Santa Catalina Tomàs, almenys n'hi ha una (18); de la *Comèdia de la General Conquesta de Mallorca*, el 1792 se'n

(17) *Comedia famosa El grande Salomon mallorquin, el B. y martir de Ch[r]isto Raymundo Llull*, manuscrit citat a la nota 8, ff. 163-234; *El prodigio de ambos amores. Vida y hechos de el inclito doctor, y Martir Iluminado el Beato Raymundo Lullo Mallorquin*, de Jaume Botellas (Mallorca 1701) i *Vida y muerte del iluminado doctor y*

publicà una mala adaptació castellana signada per Miquel Bover i Ramonell, i sobre la conquesta de Menorca, ja hem parlat del poema **La Alonsiada**, de Joan Ramis. Fins i tot, en algun cas, no tenim text català, i sí castellà: per exemple a València, la zona més castellanitzada de les terres catalanes, que en algun moment degué celebrar l'aniversari de la seva conquesta amb la **Comedia famosa La conquista de Valencia por el rey D. Jayme**, publicada a finals del XVIII o començaments del XIX per «*Un ingenio valenciano*» (19). Ja ho he dit, personalment, i com a norma que admet totes les excepcions, no confiï gaire en la consciència lingüística de les minories dirigents, en aquests moments i llocs a què em referia abans. És més segur apostar per la pràctica de la convivència social. Aquestes obres moltes vegades són escrites per autors doctes, savis, però fan tota mena de concessions als gusts populars. Hem vist que això en determina les seves característiques literàries, amb molts de trets de procedència culta, sovint barroca, i d'altres de procedència tradicional. A les obres castellanques aquestes concessions no hi són, o no hi són en la mateixa mesura. Tampoc no devien tenir la mateixa difusió. Podien esser representades en teatres concrets, com el del col·legi dels jesuïtes a Palma, o als escenaris estables, on les companyies professionals de parla castellana, com hem dit, imposaren una llengua i un repertori determinats. En canvi, si els autors optaren algun cop pel català fou perquè altres àmbits de caràcter més popular reclamaven aquesta llengua. I això és important.

Hi ha la dada curiosa que els dos autors més importants del teatre català d'aquests segles, el barceloní Francesc Fontanella i el maonès Joan Ramis -el Fontanella i el Ramis dels bons temps, és clar!- no s'aproparen directament a la temàtica que aquí ens ha interessat. En el teatre de Fontanella hi trobam la voluntat de construir una arcàdia limitada pel Besòs i el Llobretat que li permeti d'oblidar la greu situació que Catalunya, la Catalunya immersa de ple

martir el Beato Ramon Lull. **Natural de Mallorca. Comedia Famosa**, de Pedro Félix de Salazar (Mallorca 1702). La més antiga és la de Jaume Botellas que, a més, presenta una escena, la del criat de Ramon repartint diners a tres pobres, que retrobam idèntica a l'**Entre més còmic del Beato Ramon**. Vol dir això que Botellas, sacerdot mort el 1730, és també l'autor de les dues obres catalanes? Potser tenim massa pocs elements per poder-ho assegurar.

- (18) **Drama para las fiestas de la beatificacion de la beata Catalina Tomas** que escrivíó Josef Sagrera, **reducido a concierto músico por Geronimo Terbouriech** (Mallorca 1792). També devia esser en castellà la «*comedia, nueva entónces, de la Venerable Catalina Tomàs*», representada davant el príncep Juan de Austria, a l'Estudi General de Palma entre el 13 i el 15 d'agost del 1647 (Cf. Alvaro CAMPANER Y FUERTES, op. cit., pàg. 408).
- (19) Dec la referència a Antoni Serrà Campins, que me n'ha pogut facilitar unes fotocòpies incompletes.

en la Guerra dels Segadors, viu quan ell escriu la **Tragicomèdia d'Amor, firmesa i porfia**. Això també s'ha assenyalat amb encert respecte a la **Història de la invenció de Nostra Señora del Thoro**, però el paral·lelisme no pot mantenir-se respecte a la presència d'un mite autòcton, per petit que sigui, equiparable a la Verge de la comèdia menorquina. Respecte a Joan Ramis, allò que dóna la més gran volada al seu teatre és l'encert en el tractament de temes abstractes, com el de la llibertat o la lluita contra la tirania. A més, tampoc no es preocupà gaire de la genealogia dels seus protagonistes: tant li era trobar-los a la Roma clàssica, com a la Barcelona comtal, com a Portugal. I és clar que això no és cap retret, sinó que fins i tot dóna suport a la nostra argumentació sobre els usos lingüístics dels autors de les obres que hem presentat aquí. Vull dir que si Fontanella i Ramis s'haguessin apropiat a la temàtica predominant en aquestes obres, tampoc no haurien canviat les coses, perquè les seves motivacions literàries eren unes altres. Escrivien en català des de la voluntat explícita de construir un teatre nacional equiparable al d'altres cultures contemporànies -cas de Francesc Fontanella-, o des de la normalitat de l'ús d'una llengua no sotmesa a pressions externes -cas de Joan Ramis. Això no ocorre en cap dels autors, sovint anònims -i aquesta dada tampoc no és gratuïta-, que ens hem trobat en la nostra exposició.

Tanmateix, el teatre en general no és només un apartat de l'alta cultura. El teatre, com hem dit, té una funció social immensa en importància durant l'època a què ens hem referit. La seva història és sobretot un entrellat complex de representacions sotmeses a dirigismes de tota mena, a pressions múltiples, a un joc d'interessos complicat. I és en aquest sentit que les obres que hem presentat aquí tenen un paper remarcable. El seu interès filològic i literari ja és ben elevat, sobretot si tenim en compte el moment en què foren produïdes, però també són un document de primer ordre per conèixer alguns dels elements essencials que definien, en l'aspecte moral i, diguem-ho així, patriòtic, la societat que les féu possibles.

D'altra banda, no són l'únic teatre que es va escriure i es va representar en català durant aquests segles, ni tan sols en són la part més extensa. Per això mateix demostren el que dèiem al començament d'aquesta exposició, és a dir, que els materials teatrals que ens aporten els manuscrits o les edicions dels segles XVI-XVIII són abundosos i poden enriquir, i modificar en més d'un punt, la visió que ara tenim de la cultura catalana durant aquest llarg període. Només voldria, i amb això acab, que les meves paraules hagin suggerit la necessitat d'estudiar-los sistemàticament.

LITERATURA I PROTOCOLS JUDICIALS: UN POEMA TROBADORESC DINS EL PROCÉS CONTRA EN FERRER DE MUNTPALAU

ENRIC CABRA MARTORELL (*)

Des de la Baixa Edat Mitjana, els processos judicials han generat una gran quantitat de documentació d'un alt valor per als investigadors. De primer, és clar, per a aquells que s'interessen per la història dels procediments processals o d'altres aspectes del dret. Segonament, en la mesura que alguns protocols conservats es vinculen a fets polítics d'importància cabdal, han esdevingut també una font valuosa per a la historiografia general. Així, atenent a aquest interès, a partir del segle XIX, alguns processos han estat publicats sencers, com ara els duts a terme, pel que fa a la nostra història medieval, contra Jaume III de Mallorca o contra el comte d'Urgell. Però més enllà dels grans esdeveniments polítics que poden veure-s'hi reflectits, aquest gènere de documentació ens aproxima també a aspectes molt més quotidians i comuns (i no per això ni banals ni més coneguts) de la vida i el món passats.

Entre els historiadors catalans que primer van saber descobrir aquest valor en els protocols judicials, cal assenyalar Joaquim Miret i Sans, que va publicar dos volums on intentava donar, a base d'extractes de diferents processos antics, uns apunts per a la història dels costums privats. Seguint les seves petjades, l'historiador Jaume Riera i Sans va publicar íntegre un dels protocols que parcialment havia exhumat Joaquim Miret, tot enriquint l'espectre de possibles lectures que podien derivar-se'n. Escauria aquí recordar

(*) Enric Cabra i Martorell. Professor de Llengua i Literatura d'IB.

aquesta publicació titulada **El cavaller i l'alcavota** (1) ni que fos de passada, pel fet que molts dels personatges que van desfilar davant el jutge eren menorquins, començant per la principal encausada, Caterina Tarí, natural de Maó i vídua de Bernat Trialls, i continuant amb na Cristòfola, filla d'una esclava tàrtara de les menorettes de Ciutadella, i tantes altres que com ella van tenir la dissort de ser objecte dels enganys de l'alcavota i de les extorsions del seu senyor. Però a més d'aquest interès suplementari que pot tenir des d'una perspectiva menorquina, el pròleg de Jaume Riera oferia moltes altres suggestions per a qualsevol lector: l'interès, diguem-ne antropològic del retrat que es fa en el judici d'uns costums sexuals sempre de tan mal documentar, l'atractiu lingüístic d'uns registres pràcticament inèdits i, més inesperadament encara, els valors literaris d'un text que permet ser llegit com una superba novel·la macabra, no obstant la manca de voluntat creativa dels seus «autors».

També té un interès literari remarcable el treball que ara comentarem, el darrer de Gabriel Llompart, **Ferrer de Muntpalau «lo cavaller de Martine-ll» entre Jaume III de Mallorca y Pere IV de Aragón** (2) encara que vingui per uns camins ben diferents de l'obra que acabem de recordar: el procés contra Ferrer de Muntpalau no és una narració tan novel·lesca com aquella, ni Gabriel Llompart pretén presentar-lo com a tal, sinó que es limita a extrac-tar-ne les parts més interessants acompanyant-les d'uns comentaris en la línia habitual d'aquests estudis. De fet, aquest és el tercer treball que l'autor dedica a presentar-nos els processos que van haver d'afrontar diferents personalitats de les Illes com a conseqüència de la incorporació del regne de Mallorca a l'autoritat de Pere el Cerimoniós, i el segon que s'ocupa concretament d'un cavaller menorquí. Sens dubte aquest treball i els altres de la sèrie contenen, a partir d'aquest punt d'unió, un nucli d'interès per a la història política i, en concret, per a l'exploració de la repressió que van exercir els primers governadors nomenats pel nou rei. Tanmateix, Gabriel Llompart és conscient d'o-ferir-nos un tipus de font documental que, com hem vist, la historiografia ha fet rendir en diversos àmbits i que no s'exhaureix pas en els fets singulars i de transcendència política. Per això insisteix a presentar els textos com a peces valuoses per a compondre una visió més completa de la vida quotidiana medieval. No són poques, per exemple, les dades que poden extreure's d'aquest darrer llibre, referents a les relacions que mantenien els senyors amb els seus esclaus i serfs: la convivència domèstica, les transaccions o els mal-

(1) 1973, segona edició de 1987, Barcelona, Club Editor, col·lecció «El pi de les tres branques» vol. 6.

(2) 1987, Menorca, col·lecció «Trabajos del Museo de Menorca» nombre 6.

tractaments de què eren objecte els primers, el significat de la prestació d'homenatge vassallàtic, etc...

Ben cert que podrien ser molts altres els exemples d'aspectes que desvetllaran la curiositat del lector, però aquells que em pertoca de comentar amb més detall són els que entren en el terreny lingüístic i especialment en el literari.

Pel que fa a la llengua, com és previsible, són molt valuoses les declaracions dels implicats i testimonis transcrits fidelment pels escrivans, ja que inclouen formes i expressions més pròpies de l'oralitat que no dels escrits administratius habituals. En aquest sentit, hi trobem imprecacions ofensives, fórmules juratòries o insults. També hi trobem, algun cop, l'ús de l'article derivat de l'IPSU llatí, tan poc freqüent en els papers de l'època, per exemple quan en Ferrer de Muntpalau diu: *es cavallers* o *s'alcàsser*. És important documentar-ne l'aparició, però també ho és veure que el declarant no emprava normalment aquest article al llarg de la seva allocució, sinó solament quan vol recordar textualment unes frases dites en un altre lloc i en una altra situació no tan formal com la declaració davant el jutge. Tanmateix, per aprofundir en la llengua del text caldria consultar l'original (del qual, per cert, no se'ns dóna la localització), especialment per a valorar determinades qüestions, com ara la presència del mot *isla* dos cops en boca de l'escuder Ferrer Serra. Aquesta qüestió i d'altres, d'un interès més que res especialitzat, evidentment no les pot resoldre una edició que no vol ser filològica,⁹ tot i que, amb bon criteri, es respecta l'original en la mesura que ho permet una publicació divulgativa i serveix, així, d'esperó i forneix pistes als interessats. En canvi, i en un altre ordre de coses, es fa estrany que, a hores d'ara que ja no es discuteix l'aptitud de la nostra llengua per a tot tipus d'expressió, s'hagi optat en la traducció dels fragments llatins i en els comentaris pel castellà, cosa que provoca, de vegades, un veritable desconcert lingüístic (sense anar més lluny, en el títol mateix del llibre). Finalment, abans de tancar aquest apressat comentari lingüístic voldria cridar l'atenció sobre la presència de la llengua occitana en els fragments poètics i suggerir que es tingui en compte la curiosa actitud lingüística d'un personatge mallorquí coctani, en Miquel Rullan (al qual Llompart ha dedicat el seu anterior treball) que consistia a preferir parlar sempre en provençal, fins al punt que hom li atribuïa la frase: *Heu no vuyt parlar vostre lengatge catalanesch que no me.n azalti*.

Passant al camp literari, el procés que contra Ferrer de Muntpalau va moure el governador Gilabert de Corbera, ofereix la particularitat que enfronta dos personatges que, en un moment o altre, deixen veure la seva afecció per la poesia. A més, aquesta poesia que fins i tot conreaven, també va jugar

el seu paper en les desavinences que els van menar al judici. Si això dona a aquest procés, respecte a d'altres, algun passatge singular, per a la història literària de Menorca esdevé un petit tresor per a conèixer-ne els inicis.

Començant per en Gilabert de Corbera, la seva afecció i preferències literàries ja es manifesten en les cites literàries que inclou en les cartes que escrivia al governador de Mallorca. Així, en la del 6 de setembre de 1345 li diu: *No.m tem que de mi hagen haüda una mala paraula ne I mal semblant cor he après, sènyer, II mots d'una coble qui dien així: «E qui vençut veus mout, fay pauch d'esfors. Si vensiets leys qui no us tem ni us blan, adonchs say que quy hagrets honor gran»*. Es tracta, sens dubte, de tres decasíl.labs d'una composició no identificada, en llengua occitana i, a jutjar pel fragment, de to moralitzador. Llengua i to que coincideixen amb els de la cita que trobem en la carta del dia 16 del mateix mes: *E, com més va, ell més és privat del dit Ferrer de Muntpalau e és més son familiar, car diu un proverbi d'en Cerverí: «No t'assalts d'aytal amich que us ne sia ab lo teu enamich car ton dan voldria»*. Aquest cop en Corbera fa explícita la seva font: com ell diu, és un dels proverbis d'en Cerverí. La cita, però, no és gaire literal ja que el proverbi a què es refereix, en realitat, diu: *«Ja no ams ton paren / aytant cant us ne sia / ab lo teu malvolen / car tot ton dan volria»*. Les alteracions, si no és que la substitució de **paren** per **amich** és deliberada, tenen fàcil explicació pel fet que en Corbera cita de memòria i segurament pateix el creuament d'altres proverbis de l'obra on la rima d'**amic** amb **enemic** és freqüent. (Ve a tomb recordar que aquest fragment entra de ple en una polèmica, que algú encara no dona per tancada (3), sobre si cal identificar l'autor dels **Proverbis**, que en un moment de l'obra s'autoanomena Guillem de Cervera, amb el cèlebre trobador conegut com en Cerverí de Girona. Ja hem vist que el testimoni del governador de Menorca és afirmatiu i ho és amb mig segle d'anterioritat al primer document, per ara conegut, que atribuïa la paternitat dels **Proverbis** a en Cerverí: l'inventari de Pere Mas de Vic de 1395). En altres punts de l'epistolari d'en Gilabert de Corbera hi ha altres cites més difuses i fragments en què es veu el seu gust per la retòrica i, en concret, per la metàfora, com ara en aquesta frase que trobem en la carta del 9 de gener de 1346: *E siats cert, sènyner, que abans que.l ball se partescha, per aquell anap mateix vós bourets*. Deixem per després la qüestió de la seva intervenció en el poema que hom va adreçar contra en Ferrer de Muntpalau.

(3) La darrera aportació a la qüestió és Martí de RIQUER, **Guillem de Cervera és Cerverí de Girona** dins «Revista de Catalunya» 28 (març de 1989) on resumeix la seva tesi, exposada fa anys, com a resposta a l'oposició de Joan Coromines en l'edició de **CERVERÍ DE GIRONA Lírica**, Barcelona, 1988.

Pel que fa a aquest darrer, l'encausat, sabem dels seus assajos poètics a través de l'esclau grec Jordi Leonardo quan declara haver-li sentit cantar una cançó, composta per ell, sobre Jaume III de Mallorca. Només en recorda els mots: *lo bon rei de Mallorques qui fo i és de doldre* que la memòria d'aquest testimoni no doni per més i ens privi de conèixer una nova peça sobre aquell personatge històric que va ser objecte d'altres dos notables poemes (la bella cançó de la seva esposa i el vers de Tomàs Périz de Fozes) sens dubte, ben diferents del que devia ser el d'en Muntpalau. Cal també atribuir a aquest la crida de taula, és a dir, l'anunci de les justes que ell va convocar com a resposta a altres desafiaments que havia rebut. Aquest breu text que ell mateix cita en la seva declaració, té una intenció eminentment utilitària i la seva entitat literària és nul·la, però, tanmateix, s'hi insinua clarament una rima que permetria de prendre'l com un text versificat, d'altra banda, ben defectuós.

No és, en canvi, ni menyspreable ni defectuosa la composició per la qual en Ferrer de Muntpalau es va sentir ofès. Ell la recorda en una versió més completa que la que dona el seu escuder Ferrer Serra, i altres testimonis en comenten alguns detalls. Segons la versió que recita en Muntpalau, es tracta d'un poema de dotze versos dividits en tres quartetes de rima creuada i consonant, essent idèntica la de les dues darreres. Els versos són de deu síl·labes i, tret de dos, observen una cesura masculina darrera la quarta síl·laba, tal com era preceptiu en el nostre decasíl·lab clàssic. La llengua és occitana.

A la primera quarteta la veu poètica s'adreça a en Bernat Torró i li diu que ha sabut que un cavaller de Martinell farà unes justes, per a les quals ell ja es prepara, encara que té por que el cavaller no se'n desdigni. Vist aquest temor, a la segona, demana a en Torró que, ja que coneix el cavaller, li digui si es deu tractar d'una cosa seriosa o d'una fatxenderia inconsistent. I a la tercera quarteta, conjura aquella que *del món en prets e joy s'enansa*, perquè ja no l'ajudi més si no aconsegueix de fer caure el cavaller d'un cop de llança.

Els testimonis que es refereixen al poema, coincideixen a entendre que era una provocació per a en Ferrer de Muntpalau, el cavaller de Martinell, de qui en Torró era bon amic. També coincideixen a identificar la veu poètica amb n'Huguet de Corbera, germà del governador, que per aquells dies convocava justes. Tanmateix, la veu poètica no ha de coincidir forçosament amb l'autor i sobre aquest punt els testimonis ja no es mostren unànimes. Per a uns el poema el va compondre el notari de Ciutadella Guillem Romeu per encàrrec dels Corbera, d'altres creuen que aquests van participar també en la redacció i, finalment, n'hi ha que els atribueixen tota la responsabilitat, com

en Pere Soler quan diu que les desavinences venien, entre d'altres motius, *per l cantar qui.s féu segons que oyí dir o per lo dit en Gilabert o per n'Huguet de Corbera, son frare, de totes les dones de Ciutadella entre les quals ere la muller del dit en Ferrer*. Com bé observa Gabriel Llompart, aquests darrers mots ens fan pensar que aquesta versió del poema és incompleta: Ferrer de Muntpalau segurament va voler ometre les al·lusions ofensives tocants a la seva vida conjugal. Malgrat això, és a dir, malgrat els dubtes que puguem tenir sobre l'autoria o la integritat de la versió que ens n'ha arribat, cal destacar que segurament no hi ha gaires poemes medievals dels quals coneixem, com d'aquest, amb tant detall, quina intenció concreta el va inspirar, quines conseqüències va tenir o per quins mitjans i amb quin abast es va difondre. Sobre totes aquestes qüestions conservem el testimoni coetani que ens brinden els interrogatoris del procés, cosa que ens serveix per comprendre perfectament la mecànica social en què s'inseria aquest gènere de poesia.

El gènere a què pertany el poema, que segons en Muntpalau són **cobles de deshories** i segons el seu escuder **cobles d'escarn**, no és altre que una modalitat de sirventès, gènere d'entre els més conreats pels trobadors clàssics. En concret pertany al tipus de sirventès personal, aquell que, segons definició de Martí de Riquer, es basa en l'atac, la sàtira i el sarcasme dirigits a persones que són odiades pel trobador i que a voltes, secundàriament, s'interfereixen en les bandositats polítiques. En aquest context no puc estar-me de recordar el cert paral·lelisme temàtic que presenta un famós sirventès que el gran trobador Guillem de Berguedà va escriure contra en Pere de Berga (on combinava també l'amenaça física amb la liberalitat de tracte amb l'esposa del bescantat) amb el poema contra en Ferrer de Muntpalau, en allò que en coneixem i en allò que n'imaginem. Sens dubte, la Menorca del segle XIV era una terra propícia per a aquest estil de poesia a cavall de les rivalitats personals i polítiques, en el qual incloem aquest poema, però també la cançó que sabem que va compondre en Muntpalau sobre el rei de Mallorca. Un estil de poesia, d'altra banda, que ens força a concebre una activitat literària diferent de la d'avui dia, eminentment artística i lúdica. Observació que també podríem fer quant a la funció dels joglars (que sovint són esmentats al procés) o quant als tornejos amb què es relaciona el poema i que palesament no eren un simple i inofensiu esport. No podem estar segurs que en aquell món tinguessin també acceptació altres gèneres trobadorescos, com la poesia lírica que expressava aquell amor cortès forjat pels trobadors, però la manera tan típicament cortesa amb què la veu del poema al·ludeix a la seva estimada, ens fa creure que aquests gèneres hi eren coneguts i assimilats.

Crec que amb el que hem anat veient es fan bones les paraules d'abans,

quan deia que el procés que ha estudiat i publicat Gabriel Llompart contenia un petit tresor per a la nostra història literària. Gràcies a ell obtenim informació per saber que la producció literària de la Baixa Edat Mitjana a Menorca no es limitava a la de l'estament eclesiàstic, sinó que també els cavallers i funcionaris civils componien els seus poemes. A més de la informació, el procés ens conserva una peça breu però utilíssima per fer-nos cabal de com era aquesta poesia i ens permet calibrar-la i relacionar-la amb el món literari català del segle XIV i la pervivència del model trobadoresc, dels quals, en definitiva, formava part.

LA MÚSICA A MAÓ, A COMPÀS DEL RECORD

SALVADOR CASTELLÓ CARRERAS (*)

Estem en temps de gojoses celebracions d'aniversaris. Amb pocs mesos de diferència hem vist complir trenta anys a Joventuts Musicals de Maó i deu a la Coral Sant Antoni i al Conservatori de Menorca. Com a persona que ha viscut la major part de llurs trajectòries vitals, em veig gratament empès per la direcció de la «Revista de Menorca» a glosar-ne l'efemèrides.

Quan just hem acabat la dècada dels vuitanta i enfilam les darreries del segle, potser resulti convenient donar una ullada al panorama musical de Maó, que contemlam des de la perspectiva que dóna una vintena d'anys d'experiència en el camp de l'organització de concerts. La comparació que establirem entre les dues èpoques és francament positiva per al moment present, i en bona part aquesta millora és deguda a l'esforçada activitat de les tres institucions maoneses que hem esmentat.

El mateix mes i any -gener de 1959- en què uns joves animosos celebren el concert inaugural a l'Ateneu en nom d'una associació musical estrangera, «Jeunesse Musicales», jo era un estudiant de Preuniversitari que llegia un comentari sobre una obra d'Antonio Vivaldi, que el Grup Filharmònic es disposava a interpretar. Confés que mai n'havia sentit parlar d'aquell «prete rosso» de Venècia, encara que estava estudiant el quart curs de piano. Ni els llibres de text ni els mitjans de difusió se n'ocupaven massa -que diguem- de la Música. Record d'aquell temps una «Marxa triunfal» d'Aïda, interpretada a

(*) Salvador Castelló Carreras. Catedràtic de Geografia i Història de l'I.B. «Joan Ramis i Ramis».

l'orgue de Santa Maria, com la primera vegada que escoltava el grandíós instrument; i estic per dir que l'esmentat concert de compromís, en què jo debutava molt nerviós com a orador, era també el primer al qual assistia. No va sortir de mi ni de casa meva la decisió d'estudiar música, sinó del professor Francesc Chamorro, director del Col·legi «Primo de Rivera», que em donava classes de batxillerat. Els seus fills estudiaven piano, i jo m'entretenia veient-los tocar. En el pla d'estudis era obligat per a les al·lotes tenir uns elementals coneixements de solfeig; doncs bé, com que dues eren les companyes de classe, a tots tres ens va posar a estudiar amb el mestre de l'Orfeó, en Juanito Tudurí. L'avi em va comprar un vell piano de «mòguini» per sis mil pesetes, propietat dels hereus de l'il·lustre mestre d'òpera Bellissimo. La música em descarregava del feixuc estudi d'avorrides assignatures, però a força de treballar aconseguia treure bones notes en el batxillerat; mai em vaig examinar de música, perquè no hi havia possibilitat de fer-ho a Menorca ni pretenia ser un professional. L'ambient musical que vaig respirar de petit era el cant: ma mare sempre cantava, cançons de moda dels anys quaranta; entonava molt bé les belles melodies de «Perfidia», «Muñequita linda»... Record, com si fos avui, que aquesta la feia servir per adormir-me; jo la repetia sense sebre encara parlar prou bé; anys després m'aprenia lletra i música dels cançoners. A l'escola cantàvem el «Cara al sol», «Prietas las filas», etc., amb un entusiasme que podria semblar patriòtic. L'únic suspens que conec me'l va clavar al batxillerat un substitut del professor de «Política», pel simple fet de no pertànyer al «Frente de Juventudes». Potser el senyor Freud diria que sí, però la veritat és que no reconec cap sentiment venjatiu en el fet de vincular-me durant uns vint anys a la direcció de «Joventuts Musicals». Record amb plaer el «mes de Maria» per les flors i els càntics així com el «Virolai» del mestre Gallard, en el «Primo de Rivera»; o les periòdiques pujades a la capella de «Ca els Hermanos» per a aconseguir que al «Beato Benildo» el promocionessin a categoria superior -ara ja és sant-, gràcies a les nostres veus angelicals; a Santa Cecília i a Sant Josep els hi cantàvem en francès. Una vegada que la nostra classe va intervenir en una emissió de la popular «Radio Menorca» del carrer de «Ses Moreres», l'«hermano» em va seleccionar per a fer un «solo». Confés que l'escola d'aquells anys tenia la virtut de fer-nos cantar; no reparàvem la casta de cant que era aquell, ni si era imposat o no. Nosaltres xalàvem cantant a Maria i a tots els sants, encara que després érem multats per no anar a missa els dies de precepte.

L'avi Alberto em duia a tota sarsuela i òpera que es representés a Maó. Em contava que en els gloriosos dies de trenta cèntims l'entrada de «galliner» no es perdia una funció. El primer tocadiscos que tinguérem a casa nos-

tra s'estrenava amb un «Rigoletto», que cantava en Tito Gobbi, una i mil vegades fins al punt que els renous del desgast ennuvolien aquella portentosa claretat reproductora del principi. Tant s'hi val: l'avi continuava escoltant-lo amb el goig de sempre. Jo era l'encarregat de manejar l'aparell; crec que amb açò ja està tot dit.

L'any 1966 venc destinat a l'Institut de Maó. Un company de claustre, en Paco Llinàs, em fa conèixer obres clàssiques i m'introdueix dins Joventuts Musicals. Aplic els tendres coneixements musicals que tenia a l'ensenyament de la «Historia del Arte y la Cultura», cosa que ocasiona un cert revol per la novetat que significa. Sota la breu presidència d'en Joan Gordillo, primer, i d'en Quico Fèlix, després, vaig començar a viure les peripècies de la junta directiva a l'hora d'organitzar concerts: cinc o sis concerts anuals amb el vell piano vertical de l'Ateneu; eren temps de catacumbes, començant pel lloc de reunió en un quartet fosc i humit als baixos de l'Orfeó. Sortíem a mendicar almoines per amor a la Música. Cursàvem instància rera instància; cada celebració requeria la seva, i si en el concert hi intervenia la veu, pitjor, perquè havíem de presentar a l'Oficina d'Informació i Turisme còpia del text; encara, l'any 1974, ens demanaven traducció d'una cantata de Bach.

Havíem aconseguit èxits tan sonats com l'actuació dels Petits Cantors de Viena o del «Melos Quartet» de Stuttgart, però Maó no tenia un piano decent per poder celebrar concerts. Així començaria l'«operació piano» amb motiu de negar-se a tocar en Ramon Coll l'any 1969; la premsa local se'n faria ressò i, en conseqüència, l'Ateneu compraria el «Kawai». Una altra campanya semblant es va posar en marxa per restaurar l'orgue de Santa Maria; en aquest cas tinguérem l'autoritzada opinió de l'organista Montserrat Torrent al nostre favor. El bisbe Miquel Moncades nomenava en Quico Fèlix i jo com a membres de la Junta Protectora, que vetlaria per l'obra restauradora entre els anys 1971 i 1974. En aquest període el batle Rafel Timoner engegava les setmanes culturals, essent la «Setmana de la Música» l'única, junt a la «Setmana de l'Òpera», que sobreviuria a l'hecatombe quan va canviar el consistori. Llavors, l'any 1974, Joventuts Musicals, sota la meua presidència, donaria continuïtat a la celebració anual amb el «Festival Internacional de Música», que tindria l'orgue com a principal protagonista de les diverses manifestacions musicals. De l'etapa del batle Timoner seria també la creació d'una Banda Municipal, que sota la batuta del mestre Enric Guasteví arreplegava músics de diferents punts de l'illa; animava les festes patronals i donava concerts regulars a l'aire lliure, o dalt la Sala, si plovia. Fa dos anys, el Patronat Municipal de Cultura, ha rescindit el contracte que mantenia amb la Banda, perquè no tenia un estatus realment municipal. El Patronat l'havia creat el

PSOE en guanyar les eleccions municipals de 1982. Cada estiu, des d'un fallit primer i únic festival de jazz fins hores d'ara, ha organitzat espectacles de música rock, folk i jazz entre representacions teatrals i exposicions de pintura en el marc del Claustre del Carme.

El capítol de l'ensenyament musical mereix una atenció especial, sens dubte. L'Ajuntament donava una subvenció a l'Orfeó Maonès per pagar un mestre de música. Ja he indicat que a ell acudíem els qui sentíem interès per estudiar solfeig i piano; la dificultat sorgia a l'hora d'emprendre altres estudis musicals i obtenir el reconeixement oficial de qualificacions. En aquest sentit impulsàvem el desembre de 1976 el naixement de l'Acadèmia de Música «Santa Cecília», amb ensenyament diferenciat i titulació oficial, mitjançant la vinguda d'un tribunal examinador des del Conservatori de València. Creàvem també «Sa Petita Orquestra», integrada per tots els estudiants de l'Acadèmia. Els mestres Jaume Calafat i Marlèn Coll serien les ànimes protectores d'ambdues fundacions. Des d'aquest moment el nombre d'estudiants va augmentar de forma espectacular; l'Ajuntament va cedir un local al carrer de Sant Josep per ubicar-hi l'Acadèmia. L'esdeveniment va ressonar fins a Mallorca, des d'on la Conselleria de Cultura del Govern Balear oferia la transformació de l'Acadèmia en Conservatori filial del de Palma. Els mestres Calafat, Guasteví i jo hi anàrem a negociar les condicions del traspàs; el primer va exposar clarament les reticències que hi tenia, que, més tard, es confirmarien: informalitat en el pagament del professorat, instal·lació i tot tipus de mancances, que foren denunciats a la premsa. La vida del Conservatori, controlada des de Palma, no ha estat molt feliç, però, gràcies a l'esforç del professorat menorquí i de la directora Marlèn Coll, ha mantingut un nivell acceptable de qualitat en el seu ensenyament musical.

Joventuts Musicals, amb la col·laboració de «Sa Petita Orquestra» i de grups especialitzats en l'animació musical, duia la música a les escoles. Celebràvem sessions a l'orgue de Santa Maria, al Teatre Principal, a la mateixa escola i a la reconvertida església de Sant Antoni en Sala de Cultura de «Sa Nostra», que esdevindria el lloc habitual dels concerts de Joventuts Musicals. La nostra petició d'adquirir un piano de cua fou atesa pel director de l'entitat, Josep M. de Sintas, el qual sempre ens va dispensar generoses atencions. El 82 i 86 organitzàvem els concursos nacionals de joves intèrprets, primer en la fase d'instruments de vent i després de tecla. Aconseguíem també la celebració a Menorca de l'àmbit de Música del Congrés de Cultura Catalana, els mesos de juny i juliol de 1977; per realçar tan venturós esdeveniment vingué l'Escolania de Montserrat i jo vaig presentar una ponència sota el títol «La Música a Menorca», que mereixeria ser traduïda al castellà pel subdirec-

tor de la revista «Ritmo», Angel Mayo, i publicada en el nombre 474 d'aquesta publicació. El mateix any de 1977, des de la doble condició de President de JJ.MM. i Secretari de la Junta Protectora de l'Orgue, realitzava les gestions per a gravar un disc que seria el segon que enregistraria aquí Montserrat Torrent; el primer comprenia compositors catalans del segle XVIII i fou editat per «Edigsa» deu anys abans que el de la casa «Philips», que mostrava un ampli mostrari de música espanyola, des de Cabezón a Montsalvatge. Ambdues gravacions estan esgotades, fet pel qual actualment la nova Junta Parroquial, de la que form part, ha procedit a gravar un disc compacte comptant amb la col·laboració de l'organista suís Albert Bolliger, que és també un bon coneixedor del magne instrument. Una altra felicitat empresa de la Junta, que impulsa el dinàmic rector Joan F. Huguet, ha estat l'edició acurada d'un llibre de «L'Església i l'Orgue de Santa Maria de Maó», redactat per Gabriel Julià i il·lustrat amb fotos de Lluís Real, que fou presentat a la Festa del Llibre de 1989. La tercera obra que empenia la Junta aquest mateix any era la celebració d'un concert matinal diari durant les mesos de juliol i agost, a càrrec del jove organista tarraconí Jordi Vergés, que fou guardonat amb el Primer Premi del Concurs Nacional de Joves Intèrprets, que celebràvem l'any 1986, com ja hem esmentat anteriorment.

El dia de Sant Antoni de 1979, reunida a l'església de Sant Antoni la Junta Directiva de JJ.MM. amb persones interessades en el cant coral, decidírem la fundació d'una coral, que, donada la doble circumstància del dia i el lloc de naixença, duria el nom del Sant Patró de Menorca. El vice-president de Joventuts Musicals, en Bartomeu Llompart, seria el director. Deu llargs anys en el conreu de la música polifònica presenciaria la realització de cent concerts, dels quals destacariem les diferents actuacions a pobles de l'illa, tres intervencions en els Festivals Internacionals de Música i altres tres sortides fora, dues a Barcelona i una a Alemanya (Karlsruhe i Rastad). Tres directors han estat convidats a dirigir la Coral, els mallorquins Joan Company i Carles Ponsetí, i el català Joan Casals, sempre amb acompanyament de les seves orquestres. Mereix especial menció la celebració del desè aniversari, amb un any de retard, els dies 27 i 28 de gener de 1990, amb els concerts noranta-nou i cent del seu historial.

A l'assemblea general de socis de Joventuts Musicals del 12 de novembre de 1988 vaig deixar d'esser President de la societat. En aquest curs havíem realitzat 40 concerts, dels quals 19 corresponien al «XVè. Festival Internacional de Música», on actuaren l'Orquestra de Violoncels d'en Lluís Claret, l'Orquestra Filharmònica de Xina i la Nouvel Orchestre de Chambre de Belgique entre altres importants conjunts instrumentals; era també la pri-

mera vegada a Menorca que sonava un «Steinway» gran cua, que tocava al Teatre Principal el nostre renomnat pianista Ramon Coll. Deixava, després de quinze anys en el càrrec, un balanç econòmic positiu d'un milió i mig de pessetes, el patrimoni d'un clavicèmbal, que és l'únic disponible a l'illa per a celebrar un concert, i un arxiu amb l'historial de l'entitat, en el qual hi trobam els programes dels concerts, les memòries impreses des de 1976 fins a 1988, i les crítiques i articles que contenen referències a concerts o a Joventuts Musicals. Són, en aquests moments, 600 el nombre de concerts realitzats, a més d'un tant imprecís de concerts per a escolars, pel·lícules musicals, obres de teatre («El retaule del flautista», l'any 1973, fou la més celebrada), qualque conferència i exposició de pintura així com excursions culturals. Mai hem tingut local propi: l'Ateneu i l'Orfeó Maonès ens han acollit, si bé la major part de les reunions de la Junta les realitzàvem a casa meva. El nombre de socis sempre ha estat minvant: mai ha sobrepassat els 150. L'assistència mitjana als concerts era d'unes vuitanta persones; unes dues-centes en els concerts d'orgue del Festival, tot i essent l'entrada gratuïta fins al Festival de 1986. Les quotes dels socis, les subvencions de l'Ajuntament i del Consell Insular de Menorca i de La Caixa d'Estalvis de Balears han servit bàsicament per finançar tota l'activitat que animosament han desplegat al llarg dels trenta anys els diversos membres de les Juntes de Govern.

Joventuts Musicals i l'Associació «Amigos de la Opera» han mantingut obertes les portes de Menorca a l'exterior, al mateix temps que cercaven la potenciació dels valors locals. Però el mercat local és molt limitat en una illa. Tan prest despunta un músic, sia a l'instrument o en el cant, ha de cercar el perfeccionament musical a fora i, després, el «modus vivendi». Desapareguda la Banda Municipal, no hi queda més que el Grup Filharmònic de l'Ateneu i l'Orquestra del Conservatori, on poder practicar l'amateurisme instrumental. Quant al cant, l'Orfeó Maonès per l'òpera i sarsuela, i la Coral Sant Antoni pel cant polifònic, constitueixen les dues úniques referències. La Coral Sant Antoni arreplega cantaires de poblacions veïnes, especialment d'Es Castell, i encara així mai ha arribat a la quarantena. Té un esperançador futur a la coral infantil «L'Estel», que dirigeix Anna Ilari, on s'eduquen alguns fills dels cantaires.

Joventuts Musicals ha treballat molt, quasi diria que a contracorrent del gust majoritari de la gent i topant amb la incomprensió de les autoritats. Primer atribuïem aquest fet a l'esperit democràtic i europeu que animava la nostra associació; després, emperò, ens enduguérem una profunda decepció amb l'arribada al poder de la UCD; l'ajuntament ens deixava sense un duro de subvenció; i el PSOE només pensaria a practicar una cultura de lletra minús-

cula per a contentar una gran massa de possibles electors. La cultura musical ha de començar en el si familiar i tenir continuïtat a l'escola. La Reforma de l'Ensenyament (LOSE), que es posa ara en marxa, ho contempla, però em fa por que no es tengui prou en compte la formació pedagògico-musical del personal que ha d'exercir una missió de tanta responsabilitat. Si no tenim uns bons professionals de la docència musical, una vegada més, la teoria acabarà en el fracàs de la pràctica. La Música no pot convertir-se en una «maria» entre les altres assignatures. En una societat de futur, molt tecnificada, mancarà forta dosi de sensibilitat musical que serveixi de just equilibri compensatori. Confii plenament en el poder de la Música; altrament seria difícil d'explicar una dedicació tan intensa al servei musical com el que he realitzat durant la major part de la meva vida.

Entrevista amb Antoni Vidal i Ferrando,
Premi Ateneu de Maó de 1989.

«EL MEU LLIBRE TÉ UN FONTS D'AMOR
MOLT GROS PER L'ILLA»

M. A. LIMÓN PONS (*)

Antoni Vidal i Ferrando fou el guanyador de la XXVIII edició dels Premis Ateneu de Maó que, després de molts d'anys, tornaven a dedicar-se a la creació literària. El guardó per la seva col·lecció de poemes «*Cartes a lady Hamilton*» li fou lliurat la tarda de Sant Antoni, en el decurs de l'acte institucional del Consell Insular de Menorca.

—Hi va fer feina expressament per concórrer als premis?

—No. vaig conèixer la convocatòria per «*Serra d'Or*», que en publicà les bases. Jo tenia el llibre fet; i el tenia fet perquè tinc una relació important amb Menorca. Aquí vaig passar tres anys de la meua vida. Fins i tot som casat amb una menorquina des Migjorn Gran. Aleshores, el llibre té un fons molt gros d'amor per l'illa. El que dóna autenticitat i el que dóna raó al llibre és un fons d'amor.

—Hi ha una aparent contradicció. M'expliqueu. El poemari es titula «*Cartes a lady Hamilton*», però el gènere epistolar quasi mai no és poètic. No és líric, sinó narratiu. Com es conjuminen títol i contingut?

—Efectivament, el gènere epistolar és eminentment narratiu, emperò sempre el poeta intenta fer experiències noves. L'art és una qüestió de formes, de cercar formes i maneres d'expressar que no s'hagin fet abans.

(*) Miguel Angel Limón. Llicenciat en Ciències de la Informació.

—Al llarg dels poemes hi ha una única unitat temàtica, o els poemes són independents pel seu contingut?

—És interessant aquesta pregunta. Jo crec que el llibre té una gran unitat. En realitat, és un intent de contar dues històries, relacionades amb l'illa de Menorca. Una és una història personal; i l'altra, una història fantàstica, imaginària, de manera que intent que la màgia de la poesia faci possible enllaçar raó i absurd, ésser i mort, realitat i mite. Llavors açò intenta d'estar lligat per una sèrie de característiques, com són l'ús del decasíl·lab, la presència permanent de l'illa de Menorca, l'hivern com a teló de fons climatològic i simbòlic, les reflexions sobre la condició humana, el pas del temps, etcètera. La història crec que és plantejada des d'un punt de vista dualista. Cada història fa possible i complementa l'existència de l'altra, però a la vegada són independents i irreductibles entre elles.

—La forma és molt important en poesia. Com es construeixen els versos d'aquest «*Cartes a lady Hamilton*»?

—Bé. Decasíl·abs estrambs, sense rima. En part, el repte és fer una construcció d'orfebreria, i a la vegada que tenguin autenticitat. Els decasíl·labs, naturalment, han de ser accentuats en el número par de la síl·laba, han de tenir una forma el màxim de perfecta, però alhora si açò no esdevé autèntic, és pur joc floralista. Per tant, cal que hi hagi un fons d'autenticitat. Crec que açò és el que té «*Cartes a lady Hamilton*».

—La poesia pot ser interpretada com una sublimació de l'expressió de la persona, del llenguatge oral duit al paper. La societat actual és prou sensible per a aquesta sublimació de l'expressió?

—Pens que ni la societat d'avui ni la de cap època ha estat prou sensible. Però sí que la societat té necessitat de saber que açò existeix. Seria tremend que la societat que ara no es planteja la poesia, llevat d'unes minories, descobrís un dia que no hi ha poetes.

—A Vidal i Ferrando, com a poeta, quin paper li pertoca?

—És difícil de contestar. Deia en Joan Fuster que quan ens demanen per què serveix una cosa, tot d'una pensam a qui servir. Crec que l'art es justifica per ell mateix. L'art, per si mateix, la seva existència, no necessita altra raó.

—Quin són els trets de poeta, però també de mestre, de Vidal i Ferrando?

—Havia escrit poesia a la meva adolescència, cosa que ha fet quasi tot-hom. Quan vaig tenir una vintena d'anys ho vaig deixar anar, i no perquè no fos un poeta -jo sempre m'hi he considerat, poeta, sinó perquè no dominava la llengua. Aleshores volia expressar-me amb la nostra llengua, que no coneixia bé. Per tant, els resultats eren dolents. Va ser necessari que passés el

temps i que jo tingués accés a conèixer bé la llengua perquè tornàs a fer poesia. Realment, fins gairebé els 40 anys -és curiós, fins 1985- no vaig tornar escriure poesia. Des d'aleshores he escrit sis llibres de poemes. Més o manco he tengut un èxit relatiu. He guanyat l'Ausiàs March, el Ciutat de Palma, el Festa d'Elx, el Bernat Vidal i Tomàs i, enguany, un accèssit als jocs florals de Barcelona. Jo, però, abans de la poesia m'havia dedicat a la història. He treballat molt aquest camp. Ho vaig començar aquí, a Menorca, essent mestre, l'estudi de la llicenciatura. Hi he dedicat molts d'anys a la recerca i investigació i a la publicació divulgativa.

Ara, emperò, sortosament per a l'art de la paraula sublim, en Vidal i Ferrando fa poesia. Els Premis Ateneu en són testimoni palès.

ADAGIO

T'asseus i escoltes música, en silenci
lacrà, quan l'illa et sobta, amb embranzides
d'escuma i talaiots, com un espasme.
Funambulesc, demanes una treva,
mentre els violoncels i els contrabaixos
t'ofrenen a la mort en un insomni
de notes cavernoses. Sense cloure
un pacte amb la bellesa, s'esvaneixen
delers perquè la nit travessa estadis
que no vulnerarà cap tornaveu.

TERCERA CARTA

Les hores porten l'aura d'un piano
en una cambra closa en què el transcórrer
intercalat del temps no legitima
l'espasme dels miralls, els nostres cossos
apòcrifs que ha tornat unir la mar
serena. Des del mar on gos a dir-te
no hem existit debades i els silencis

mateixos que ens marfonen són un pacte
 consensuat entre tornar i els núvols.
 Caninament t'he desitjat en somnis
 taronges fins a aquest miracle que ara
 perfà, morint, la tarda als teus cabells:
 la força de cercar-nos, excessius,
 amb gelosia, flaira, des de sempre,
 les roses que hi col·loc sols per a tu.
 Tot era a les estrelles. Esotèrics,
 en aquesta illa en què no vaig fruit-te,
 veurem passar colors imaginaris,
 que deixen una estela contingent
 de desraons i pòrfir fins que tornen
 un punt eternitzable al llunyedar.
 Vols rituals d'ocells i d'arlequins
 ens donen el sol·lícit aixopluc
 de la llegenda i l'àmbit necessari
 per somniar-nos-hi en algun navili,
 mentre la lluna emborna els ulls de bou
 eixint absurdament de poliedres.
 En aquesta illa en què no et vaig fruit,
 et tornaré voler sense cronògrafs
 i, en homenatge, garses impossibles
 retornaran d'enlloc, com, tenaçment,
 a cada primavera les encloves.

EL RETORN

Aureola el vaixell la placidesa
 i s'esfulla als confins com un ex-vot.
 Des de coberta, l'illa sembla l'únic
 acull propici als sortilegis; mes
 no et creguis retrobable, al sol eixit,
 ni cerquis qui t'espera als vells hangars,
 perquè l'absència és un vi cruel,
 un àngel que esdevé paradigmàtic.
 Les hores s'aquarellen al revés,
 cap a l'oblit, en ser-hi; i, tanmateix,

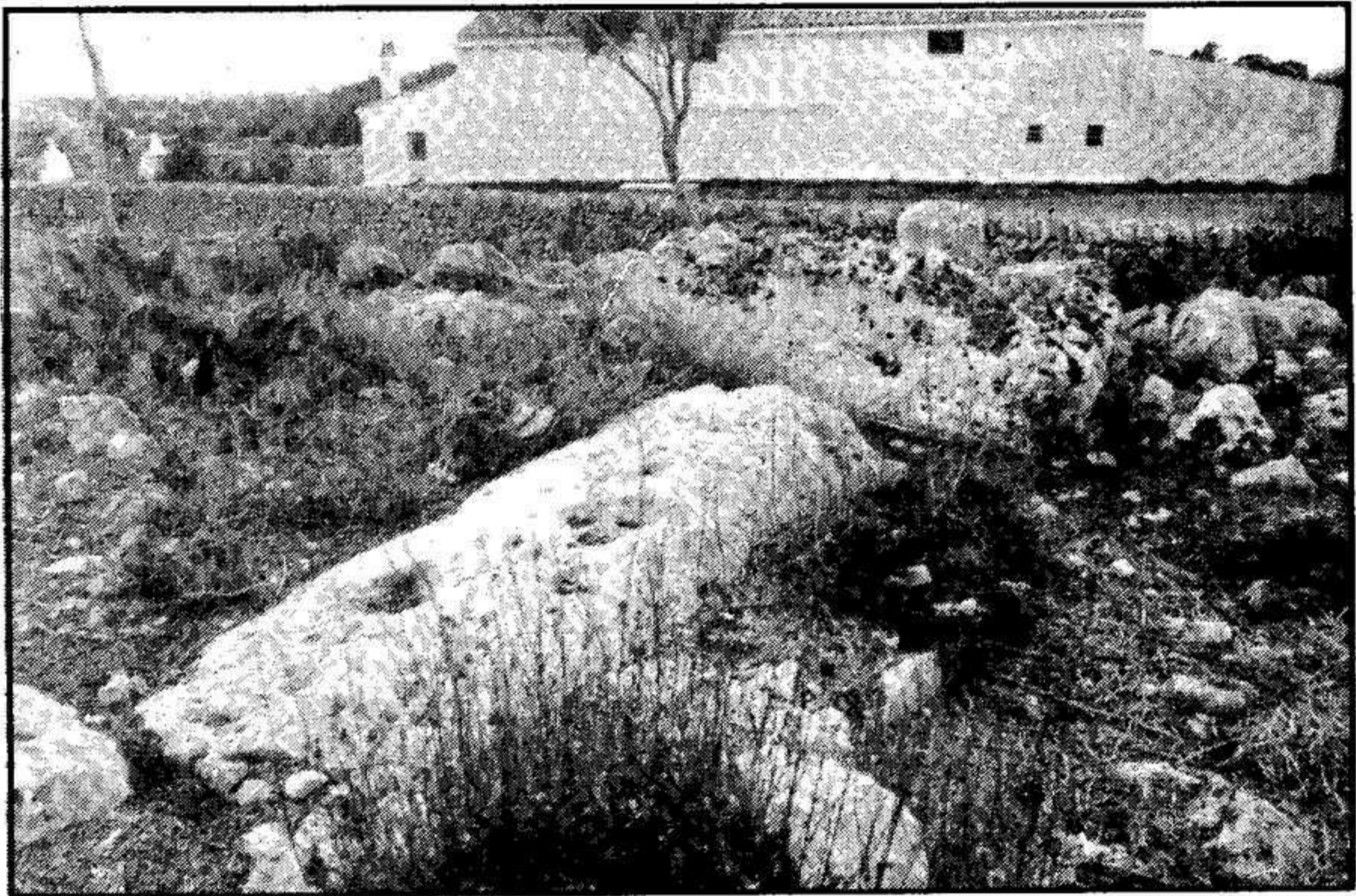
beuries ganivets per un vestigi.
 No tornaràs sentir *Et maintenant*
 a *Sésamo*, els diumenges, flaire lila
 de lliris, mentre fresses els mateixos
 anys, que ja són color de bergamota.

CINQUENA CARTA

La pluja va caient per a nosaltres
 i esventra l'alumini de la boira.
 Sé que no tornarem a dir la mar
 sense fingir ni sense defallences,
 encara que tot ara és més translúcid
 sota el malson que ens fa escutar les hores
 amb la condemna d'un esguard de suro.
 No he de maldar per dur-te, de puntetes,
 raons imaginàries, subtils
 maneres de gosar i de no gosar
 a creure en l'únic somni que seria
 possible, si poguéssim preservar-nos,
 impàvids, pel prodigi de voler
 o de posar-hi esment. Darrera els dies,
 no hi ha més que el recer d'un atzucac
 i la petita rada de les últimes
 preguntes. I no basten camafeus,
 un vidre entre les mans, per a reprendre
 l'estela del color i la de la memòria.
 ¿Què hi feim de redreçar-nos al preludi
 del joc i del plaer: tardors unànimes
 i sempre la disponibilitat
 de la bellesa? Per gradacions
 tot resta eternament com a penyora
 i, enllà d'enllà, l'escorç de les gavines
 s'emporta la postrema voluntat
 enterca d'identificació
 per la renúncia. I una alba esmena
 els nostres gests impurs, que desafien
 silencis amb l'instint d'haver estat vers.

RESSENYA CULTURAL

Excavacions patrocinades per l'Ajuntament de Sant Lluís AIXECADA LA TAULA DEL SANTUARI DE BINISAFULLET

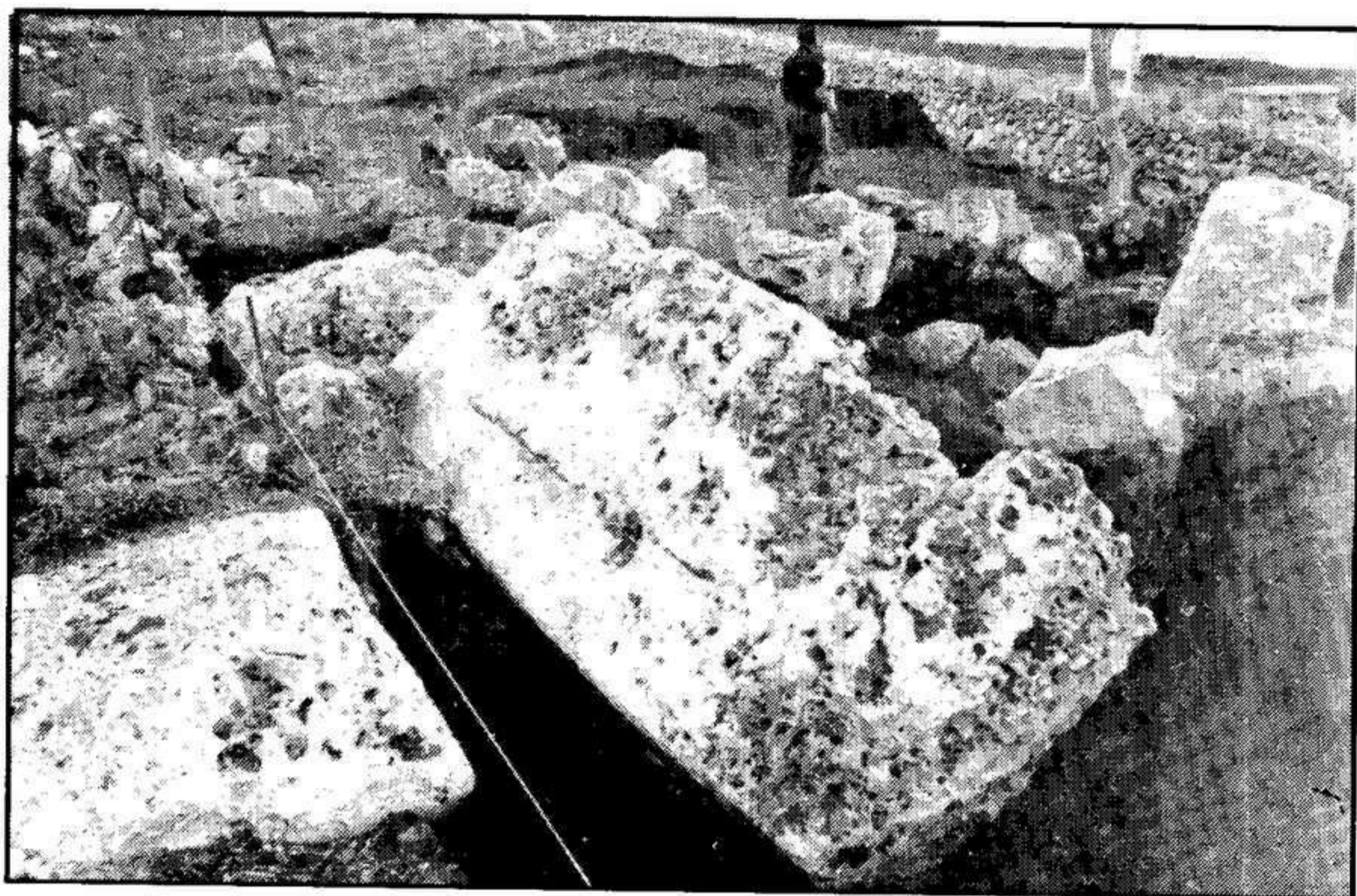

1. Taula de Binisafullet abans del començament de les excavacions.

En els passats mesos de març i abril el Museu de Menorca ha realitzat la primera campanya d'excavacions arqueològiques al poblat talaiòtic de Binisafullet (Sant Lluís), activitat íntegrament patrocinada per l'Ajuntament on es troba localitzat el jaciment que ha contractat un tècnic, l'arqueòloga Joana Maria Gual, i un grup de treballadors, habituals col.laboradors del Museu de Menorca en les tasques de neteja de jaciments que es duen a terme en col.laboració entre els

ajuntaments menorquins i el Consell Insular. En finalitzar l'excavació es va veure que seria possible aixecar la pedra-capitell de la taula del santuari de Binisafullet i així es va fer, sota la supervisió del tècnic restaurador Francesc Isbert.

El poblat de Binisafullet ja va ser objecte, anys enrera, d'unes campanyes de neteja per tal d'eliminar la vegetació que tapava gairebé la totalitat de les estructures existents al jaciment. Aquests

2. Columna i capitell de la taula poc després de l'inici de les excavacions.

3. Reconstrucció de la taula de Binisafullet.

4. Els tres elements que integren la taula de Binisafullet en posició vertical.

treballs van permetre la localització d'un possible santuari amb taula que fins llavors havia restat amagat sota les mates i la delimitació estricta del jaciment que, a més, presenta un talaiot de planta més o menys circular amb estructures afegides, restes de possibles vivendes característiques de la cultura talaiòtica i altres estructures i fonaments de planta indefinida que no se sap quina funcionalitat tenien.

La campanya últimament realitzada, dirigida a comprovar l'existència del possible santuari amb taula i a intentar l'aixecament de les dues grans pedres que conformaven el sospitós monument, ha posat al descobert els fonaments i les estructures internes del santuari; s'ha pogut comprovar, a més, la reutilització d'alguns sectors del mateix i l'afegitó d'altres construccions de les quals en resten els fonaments.

Dins i fora del santuari s'han pogut excavar potents estrats de cendres amb algunes concentracions d'ossos d'animals, elements que fan pensar en l'existència de foganyes de tipus ritual. Les escasses ceràmiques que s'han localitzat permeten una datació aproximada dels moments finals d'utilització del santuari o del seu abandó cap allà els segles III-II abans de Crist.

L'excavació també ha permès de comprovar amb certesa que sí que hi havia una taula al santuari de Binisafullet, una taula més aviat petita, en relació amb les que actualment se'ns mostren dretes a diferents llocs de l'illa, i una mica diferent, integrada per tres peces de pedra, en lloc de dues, una mena de sòcol damunt el qual s'aixecava el peu de la taula (de devers 5'50 m d'altària per 1'10 d'amplària) que era el suport de la pedra-capitell (de 2 m de llargària per

0'90 d'amplària i 0'60 de gruixa). Aquesta pedra capitell que ara es pot veure, instal·lada en el seu lloc original, després de la reconstrucció que s'ha fet de la taula, ha estat sotmesa a un tractament de consolidació contra el salobre que havia afectat a una part de la peça. Els tres elements que conformen la taula

han estat relligats amb dos jocs de mascles d'acer inoxidable que garantiran, esperem que indefinidament, la presència d'aquesta vella taula ara feliçment recuperada. JOAN C. DE NICOLÁS.

CATÀLEGS ACTUALITZATS DEL PATRIMONI HISTÒRICO-ARQUEOLÒGIC DE MENORCA A CÀRREC DE LA DIRECCIÓ GENERAL DE CULTURA DEL GOVERN BALEAR

Al llarg del 1989 s'han duit a terme els tres primers catàlegs actualitzats del patrimoni històrico-arqueològic de Menorca, els dels termes municipals d'Alaior, des Mercadal i des Migjorn Gran. A finals d'any era enllestida la feina i s'entregava tota la documentació al Museu de Menorca. Així s'encetava a Menorca el projecte posat en marxa per la Direcció General de Cultura del Govern Balear per tal de conèixer quina és la situació actual del patrimoni arqueològic de les Illes Balears.

Diferents grups de treball, a cada una de les illes que integren les Balears, iniciaren una revisió dels inventaris i catàlegs del patrimoni arqueològic prèviament conegut i una prospecció més o menys sistemàtica del territori d'alguns termes municipals a fi de localitzar i documentar nous jaciments arqueològics. La Direcció General de Cultura del Govern Balear havia convocat un concurs públic per tal d'encarregar aquestes fei-

nes. Pretenia amb això fer un estat de la qüestió, veure quina era la riquesa arqueològica de les Balears, obtenir informació de primera mà sobre la ubicació d'aquest patrimoni i el seu estat actual, recollint suggerències sobre les prioritats a l'hora de programar actuacions de salvament i la recuperació del llegat. És per això que s'havia decidit congelar durant uns anys les excavacions arqueològiques ordinàries i dedicar a aquest ambiciós projecte els escassos recursos que hi ha a l'abast per a la recerca i la recuperació del patrimoni.

A Menorca, el projecte es posà en marxa programant en primer lloc la redacció de les cartes arqueològiques actualitzades dels termes municipals d'Alaior, des Mercadal i des Migjorn Gran. Per a una segona fase es projectava la redacció de les cartes arqueològiques dels termes municipals de Maó, Sant Lluís i Es Castell i, per a una tercera, la dels termes de Ferreries i de Ciutadella.

Finalment, després d'haver-se enllestit la primera fase, es convocà concurs per a la redacció, en paral·lel, de la segona i tercera fase, amb un pressupost que en conjunt era idèntic al de la primera. Aquesta convocatòria quedà deserta i sembla que finalment aquestes tasques

s'han adjudicat directament.

Els arqueòlegs Joana Maria Gual i Cerdó i Joan C. de Nicolás i Mascaró ens hem responsabilitzat de les cartes d'Alaior i des Mercadal-Es Migjorn, respectivament. JOAN C. DE NICOLÁS

UNA EFEMERIDES EXTRAORDINARIA: EL 125 ANIVERSARIO DEL INSTITUTO «JOAN RAMIS I RAMIS»

El día 24 del pasado noviembre se inició la celebración del 125 aniversario del Instituto de Bachillerato de Maó, denominado desde el año 1984 «INB Joan Ramis i Ramis», y cuya Real Orden de fundación fue firmada por la Reina Isabel II el día 25 del mismo mes del año 1864. El director provincial del Ministerio de Educación y Ciencia, Andreu Crespí, el Alcalde de Maó, Francisco de Borja Carreras Moysi, y el Presidente del Consell Insular, Tirso Pons, estos dos últimos antiguos alumnos, presidieron conjuntamente con la directora. Elvira Badía, el acto académico conmemorativo. El Presidente del Consell y el Alcalde de Maó subrayaron, en sus discursos, la trascendencia que ha significado para toda Menorca el haber podido disponer durante más de una centuria de un centro estatal de Enseñanzas Medias, y de la beneficiosa irradiación del mismo hacia toda la vida cultural de la sociedad menorquina. El profesor del centro Vicente Macián, evocó la historia

de estos 125 años del Instituto, desde su erección como «Colegio de segunda Enseñanza», financiado por el Ayuntamiento, y las restantes épocas con distintas denominaciones, a cargo también del presupuesto del Ayuntamiento, hasta el año 1911 en que fue declarado centro estatal, y su posterior evolución hasta nuestros días. Al acto asistieron, además de los actuales claustres, profesores jubilados, representaciones de los restantes centros docentes y de las entidades culturales y sociales.

Un cartel, original de una ex-alumna, ganador del concurso organizado, y un matasellos especial de correos así como el programa de actos, ilustrado con fotos retrospectivas y actuales y con datos estadísticos, constituyeron detalles que ambientaron adecuadamente la celebración del día, en la que participaron también los alumnos, que, vistiendo una camiseta alusiva a la efemérides, realizaron una gymkama.

BRILLANTE Y SIGNIFICATIVO CICLO DE CONFERENCIAS ORGANIZADO POR EL ATENEO

Brillante por la exposición y significativo por la temática y profundidad de su desarrollo, se puede calificar el «Cicle de Conferències 125è. Aniversari», que organizado por el Ateneo y realizado por sobresalientes antiguos alumnos se ha ido desarrollando durante todo el curso. Según expresó el presidente, Francesc Tutzó: «L'Ateneu de Maó, conscient que no pot romandre aliè a l'efemèride» porque «No podem oblidar que foren professors i catedràtics d'aquest centre docent que ompliren de vida intel·lectual i cultural la nostra entitat els anys heroics de la nostra neixença el 1906» ha querido ofrecer «una justa prova de gratitud envers un institut que tant ha fet per la cultura i educació...»

El doctor Mateu Seguí, miembro del IME, inició el ciclo, precisamente el día 25 de noviembre. Su conferencia, titulada «Memòria d'un vell ex alumne», salpicada de múltiples anécdotas de sus años estudiantiles, revivió ante los oyentes dicha época de forma sugestiva, y constituyó un acto de homenaje y gratitud al profesorado del centro.

Roberto Coll Vinent, catedrático de la Facultad de Ciencias de la Información de la Universidad Autónoma, expuso, con gran claridad de conceptos y coherencia lógica, la interrelación existente entre «Cultura, educación cívica y poder», remarcando la necesidad de fomentar una auténtica cultura, basada en convicciones personales y libres frente a las sugerencias de las áreas de poder. Carles Currás Bosch, profesor de Geometría y Topología de la Universitat

Central de Barcelona, en lenguaje asequible y con ilustraciones adecuadas, desarrolló aspectos modernos de una temática especializada: «Superfícies, varietats, descripció topològica». Antoni Petrus Rotger, catedrático de Sociología en la Universidad Central de Barcelona describió precisa y apropiadamente los aspectos más significativos de la «Realitat històrica cultural i educativa a la dècada dels 50», aludiendo concretamente a la formación recibida en el Instituto de Maó, que calificó como positiva por el trato humano y la inquietud cultural despertada en su persona.

Magistral puede considerarse la exposición que sobre la «Reforma Penal en España» realizó José Cerezo Mir, catedrático de Derecho Penal en la Universidad de Zaragoza, y miembro de la comisión consultiva para la redacción del nuevo código. Antoni Obrador Tudurí, catedrático de Geología en la Universidad Autónoma de Barcelona, concretó a la realidad menorquina, que conoce perfectamente, la temática de su conferencia «La geologia i els recursos de l'aigua», mostrándose muy realista en su análisis, pero evitando cualquier tipo de catastrofismo y exclusivismo respecto al futuro de la existencia de agua en la isla. Benjamín Carreras Verdaguer, catedrático de Física Nuclear, actualmente miembro del Oak Ridge National Laboratory, de Tennessee, en forma atractiva y muy comprensiva expuso la panorámica de la trayectoria de los modernos inventos en el campo de Física. Tomás Vidal Bendito, catedrático de Geografía en la Universidad Central de Barcelona, especializado en el estudio demográfico de Menorca, comentó los datos referentes a la sociedad insular a finales del siglo pasado,

deduciendo de los mismos que se hallaba muy adelantada respecto a la casi totalidad de las zonas españolas, situada a nivel de los países europeos más avanzados. Se reafirmó como un entusiasta de Menorca. Carlos Carreras Verdaguer, catedrático de Geografía en la Universidad Central de Barcelona, analizó con precisión y rigor los cambios operados en la sociedad menorquina desde su infancia a nuestros días. Patric du Souich, doctor en medicina, asesor del gobierno de Quebec en política medicamentosa y miembro de la Organización Mundial de la Salud, clausuró el interesantísimo ciclo exponiendo, con gran claridad y amenidad, un tema sanitario muy actual: «Uso y abuso de los medicamentos».

El presidente de la entidad, en la presentación del último conferenciante, se congratuló del alto nivel cultural demostrado por los 10 participantes, gloria del Instituto de Maó, y agradeció al pro-

fesorado su labor docente y formativa, cuya eficiencia ha quedado patente en el desarrollo del ciclo, del que el Ateneo se siente muy satisfecho.

Aunque la asistencia de público ha sido desigual, el promedio resulta muy superior al habitual y muy elogiosa su valoración sobre la forma y contenido de las conferencias.

EXPOSICIONES MUY INTERESANTES DE MATERIAL DIDÁCTICO Y FONDO BIBLIOGRÁFICO ANTIGUO

Antiguo material didáctico, perteneciente al centro y también a la extinguida Escuela de Náutica, precedente del Instituto, quedó expuesto en el salón del Ateneo de Maó desde el día 26 hasta el 29 del mes de noviembre. La exposición, montada con gran esmero y efectividad por el profesor Antoni Puertas, causó ad-

miración en los numerosos visitantes por la singularidad de los objetos expuestos, cuya existencia en el centro ignoraban muchos.

Coincidiendo con la fecha del 27 de abril, en la que se inició oficialmente el curso en el «Colegio de Segunda Enseñanza» de Mahón, el año 1865, se realizó en el salón de actos del Ateneo la exposición de una parte del interesantísimo fondo bibliográfico antiguo que posee el centro, dirigida y organizada por el profesor Antoni Puertas Puyol.

Se expusieron al público 50 volúmenes de obras de notable valor por el significado de las mismas y la calidad de impresión y de las ilustraciones. Entre éstas sobresalieron una colección de primeras ediciones del escritor e historiador menorquín Joan Ramis i Ramis, la primera edición en castellano de la botánica de Linneo, ediciones originales de las Historias de Menorca, de Oleo, Riudavets y Hernández Sanz, el diccionario de Moreri, antecedente de la Enciclopedia, dirigida por Diderot, y producciones de antiguos profesores: Cardona y Orfila, Hernández Sanz, Hernández Mora, Jaime Mir, y Ferrer Mytana.

ESTUDIO HISTÓRICO DE LOS 125 AÑOS

Un equipo formado por el profesor Vicente Macián, la ex-alumna Marisa Canut y su esposo, el catedrático de universidad José Amorós, está preparando un estudio histórico sobre los 125 años de existencia del Instituto. Actualmente dicho estudio se halla en fase avanzada de elaboración, una vez que se ha reunido documentación muy detallada, inédita en una gran parte, y consultada en el archivo del Instituto, el archivo histórico de Maó, central de Ministerio de Educación, y en los Institutos de Palma, entre otras fuentes. Se confía en que el estudio, patrocinado por el IME, podrá presentarse al público en el año actual.

El conjunto de todas estas actividades expresa la relevancia cultural que ha significado para Maó, y toda la isla, la celebración de una efemérides cuya influencia bienhechora sobre Menorca tal vez nunca podrá valorarse suficientemente. VICENTE MACIÁN

XIBAU: HISTÒRIA D'UNS QUADERNS DE POESIA

Jo tan sols tenia 16 anys el 1976 i record que a la sala de conferències del Casino 17 de Gener de Ciutadella es va presentar una revista literària. Allò era tot un esdeveniment. No només pel fet de parlar de literatura, simple i pura literatura, sinó també perquè es tractava de la literatura produïda a Menorca: litera-

tura menorquina. O sigui que a Menorca també es feia allò tan important i tan preciós que es mostrava als llibres de batxillerat. Feia escassament un any que el «generalíssim» definitivament ens deixava tranquils. Estàvem acostumats -durant 40 anys, la dictadura havia convertit en normal allò que era aberrant- a

rebre la cultura administrada per quatre analfabets. L'autèntica cultura del país, aquella de què es parlava al Casino aquell fosquet i que emprava la meua mateixa llengua, aquesta cultura que m'era consubstancial a la meua persona se'ns havia estat llargament amagada. Els joves i no tan joves no sabíem absolutament res de poesia menorquina. Sabíem els tòpics més rancis de «las oscuras golondrinas», o sigui allò mateix que Ruiz i Pablo descriu de na Quanita de **Classes passives**.

La presentació el 1976 de la revista «Faig» era un esdeveniment: una revista del Principat dedicava un monogràfic a la literatura catalana de Menorca. Senyal que hi havia una literatura de prou qualitat expressada en la nostra llengua que mereixia ser coneguda a través del paper imprès. I, evidentment, hi havia d'haver també un grup de persones que escrivien força bé. En Pau Faner ja el 1972 publicava els **Contes menorquins** i el 76 guanyava el Premi Sant Jordi amb la novel·la **Un regne per a mi**. Sabíem que Martí i Camps continuava escrivint la seva prosa costumista. En poesia alguns autors ja majors treien a la llum edicions de la poesia ja coneguda a la postguerra, una poesia més aviat casolana. Però on era la poesia jove, l'actual i moderna?

«Faig» va esperonar un grup de joves menorquins, persones que ja en la seva etapa d'estudiants escrivia i estudiava amb plena consciència de la seva catalanitat, compromeses amb la realitat crítica del postfranquisme i, molt important, persones cultes, que coneixien la tradició i alhora eren obertes als moviments estètics que des de l'avantguarda dels anys 20-30 no havien tingut fins llavors cap influència sobre Menorca. En

una paraula, no és fins als anys 70 que la pràctica d'una poesia de concepció moderna arriba a Menorca. Increïble.

Aquesta mateixa generació va tenir la pensada d'editar la poesia que Menorca produïa. D'aquesta manera s'encetava una nova i arriscada tasca. Aquesta -aquella- joventut tenia molta responsabilitat i un paper important a exercir en la recuperació cultural i literària de l'illa. Vist a 15 anys, ara ens sembla que només la joventut podia ser capaç de respondre a la nova situació després dels anys foscos i gairebé desèrtics de l'època immediatament anterior; havien d'enllaçar amb la cultura catalana; havien de lluitar contra la inèrcia d'una literatura que només havia estat domèstica i domesticada; havien de crear un públic lector que gairebé només podia ser jove i finalment havien de dignificar la llengua pròpia, demostrar que la llengua emprada al carrer, entre els amics, també era la llengua apta per a construir uns edificis lingüístics tan bells com profundament significatius.

Així van néixer els Quaderns de Poesia Xibau. Era el novembre del 1977 quan entre Pere Xerxa i Gustau Juan van decidir de publicar unes edicions permanents de poesia. La intenció era molt clara: «Convé que siguem nosaltres, menorquins, qui tornem a aixecar els fonaments de la nostra cultura catalana. Convé que comencen a treballar per omplir el buit de publicacions que pateix la nostra illa» deia Pere Xerxa al núm. 1 dels Quaderns.

El primer fou **Essència no-res** (1978) de Gustau Juan, després **El Crist esquizofrènic** (1978) d'Andreu Bosch, el núm. 3 **Dins un perol d'aigua infecta** (1978) de Ponç Pons, el núm. 4 **Poemes**

amb adreça (1979) de Damià Borràs. Aquests quatre primers números en un format gran. Els dos primers cicloestilats, els altres dos ja en offset. Més endavant van canviar de format, més reduït i també amb una edició més acurada. Així **Cristalls** (1983) de Pere Gomila, **Tiranya al vespre** (1984) de Pere Xerxa i dos col·lectius, **Per la pau i la Vida** (1982) i **Recull de literatura eròtica** (1988). Només falta esmentar el col·lectiu **Per a la defensa del territori** (1979) i dos números fora de sèrie, **Poemes escrits amb ploma i tinta sobre un mateix paper de wàter** (1981) de Damià Coll i **Orfesa poètica** (1979) de Neftalí Triay i Xec Florit.

Són en total 9 números més dos. Constatem l'esforç i la tenacitat d'una col·lecció dirigida per un grup entusiasta de lletraferits i pintors, sense gaires nocions d'economia i màrketing i per supòsit comptant només amb les possibles subvencions d'entitats públiques o privades.

D'aquesta etapa cal assenyalar dos fets importants. Primer, el fet d'aglutinar en tres ocasions els escriptors de Menorca al voltant d'una preocupació sentida per tots: la defensa de l'ecologisme, la defensa de la Pau i desarmament i una altra més lúdica, l'erotisme. En segon lloc, el fet de conjuminar literatura i plàstica: tots els Xibaus anaven il·lustrats (sobretot els col·lectius) amb dibuixos d'artistes com Pacífic, artífex i impulsor de la part plàstica, Pere Pons i tants d'altres.

Tanmateix, aquella empenta que a l'inici va publicar 3 quaderns en un mateix any va anar minvant fins que a la darrera tongada, entre un quadern i un altre, hi passaven 4 anys. Els factors que

anaven desintegrant el col·lectiu Xibau i feia cada vegada més difícil publicar són diversos. Aquella joventut ja no era tan jove i les noves generacions tenien altres propòsits o altres maneres de fer. Les subvencions econòmiques eren difícils d'aconseguir perquè la poesia era tan minoritària i tan poc rendable! La transició política ja s'havia acomplert i l'entusiasme crític i l'activisme cultural cada vegada es deixava més de banda. En certa manera les il·lusions dipositades en el sistema democràtic s'han esfondrat en veure poc reflectides a la pràctica les reivindicacions culturals de normalització a través de les noves institucions locals i autonòmiques. La poca demanda de públic lector, la mala i deficitària distribució dels llibres, etc. Tot plegat, doncs, els Quaderns Xibau anaven finint.

La cultura per bé o per mal és cada vegada més organitzada per institucions. I la creació de l'I.M.E. l'any 1985, amb la Secció de Llengua i Literatura, és mostra de la tendència indicada. El col·lectiu Xibau va fer contactes amb la Secció per tal de, conjuntament, establir una col·laboració per a la represa dels Xibau. Amb la garantia econòmica estable que representa l'I.M.E. i sense perdre la naturalesa i els objectius del Col·lectiu Xibau, els quaderns es tornen a editar. La qualitat d'impressió ha millorat, ara es fa una portada en colors, però sense, de moment, il·lustracions interiors.

Aquesta segona època dels Xibau va començar arran d'un projecte de publicació d'una **Mostra de poesia menorquina**, llibre que amb aquest títol ha reiniciat els quaderns. S'hi presenten en total 16 poetes, que dividits per la població menorquina dóna un percentatge elevadíssim. De tota aquesta activitat poèti-

ca, de tot aquest caliu, han sorgit veus que bé mereixen la pena de ser escoltades.

Si és incert el futur per a la llengua i la cultura catalanes, més ho és encara el futur de la poesia menorquina i per triple raó: per ser catalana de parla, per ser a-illa-da de naixement i per ser poesia en essència. De moment, però, ja han sortit tres números nous dels Xibaus: la

Mostra, Finestra dels dies d'Antoni Moll i Espai intern de Gustau Juan. I encara més important: hi ha en projecte alguns llibres més. Potser aquesta segona època ens permetrà de trencar l'aïllament de Menorca, perquè ara sí que els Xibau arriben a Barcelonà i a València i a Mallorca. Per açò mateix ens la jugam!
FRANCESC FLORIT NIN

Cicle de conferències «EL CIUTADÀ I LES INSTITUCIONS»

UNA INFORMACIÓ DIRECTA I PLURAL SOBRE EL FUTUR DE LES ADMINISTRACIONS PÚBLIQUES.

La jove democràcia espanyola, després de la decidida opció per la transició com a alternativa a la ruptura, encara ens queda enfora en molts dels seus continguts. Els ciutadans d'aquest Estat hem hagut d'accelerar el procés d'adaptació al nou estil de vida, sempre desitjat però no sempre bo de reconduir als hàbits amb què s'havia format la gent. Qualsevol reflexió sobre el que les institucions públiques són i signifiquen, més enllà dels contactes administratius que ens hi fan acudir, resulta hores d'ara ben necessària. Coneixem poc les nostres institucions.

Quin ha estat fins ara, quin és en el moment present i quin deuria ser en el futur el paper de cadascuna de les administracions polítiques constitueix, a més d'un exercici de retrobament amb la realitat, una possibilitat d'esbrinar les expectatives, les voluntats i els problemes que el creixement quantitatiu de la vida democràtica organitzada comporta. On

som i fins on volem i podem arribar?

Més enllà del treball que els professionals de la informació ens faciliten sobre els esdeveniments polítics, econòmics i socials i, especialment, sobre els motius i les raons que els fan possibles, qualche vegada pot resultar del nostre interès que aquesta informació ens arribi sense intermediaris, directament per boca dels seus protagonistes; és a dir, d'aquells que, per la seva preparació i pel lloc que ocupen en l'entramat de la vida pública, toquen amb les mans els afers col·lectius i, fins i tot, en són els rectors i els promotors. Cal escoltar què diuen els polítics.

I tot això, necessàriament, des del més ampli sentit del pluralisme ideològic i institucional. Polítics de diversos grups, que actuen en diferents àmbits administratius, ens poden ajudar a conèixer amb més extensió i amb major profunditat la variada situació dels nostres Ajuntaments, de les nostres Comunitats Autò-

nomes, de l'Administració Central de l'Estat i, com a més novedós, de les relativament joves institucions -pel que fa a nosaltres- que conformen l'estructura encara certament incipient de l'Europa Comunitària.

Amb aquestes premisses, la Secció d'Estudis del Cercle Artístic va acceptar la proposta de dur a terme un cicle de conferències que, pel que fa a aquest curs 1989-1990, ha cobert dues etapes i mitja, com es podrà comprovar amb la llista dels conferenciants que han ocupat la tribuna de l'entitat.

CAP A L'EUROPA DE LES CIUTATS

Sota aquest títol va intervenir, en l'obertura del Cicle, Joaquim Nadal i Farreras, Alcalde de Girona, President de la Federació de Municipis de Catalunya, una de les més qualificades personalitats de la vida pública catalana i doctor en Història. Municipalista convençut, va defensar la configuració de la nova situació històrica europea a partir de la vida local, que són les institucions públiques més a l'abast dels ciutadans i amb les que més identificats se senten. Va definir el territori de cada ciutat com l'acumulació històrica de les aportacions i accions de successives generacions i es va referir al paper dels Ajuntaments com a ens que afecten, en sentit positiu o negatiu, la vida quotidiana dels ciutadans. En conclusió, va dir, la ciutat neix i creix amb els ingredients dels ciutadans i el territori. Va mostrar la necessitat que els Ajuntaments puguin assolir, en el nostre país, el grau d'autonomia financera i política que tenen a d'altres indrets, com a mesura afavoridora de la democràcia i de la

participació ciutadana. La conferència tingué lloc el dia 2 de febrer de 1990.

ELS AJUNTAMENTS I ELS ANYS 90

La segona conferència del cicle va tenir com a protagonista Ponç Mascaró Forcada, Doctor en Dret i Secretari General de l'Ajuntament de Tarragona. És natural de Ciutadella, on va exercir el seu càrrec de Secretari de l'Ajuntament i, a més de les funcions institucionals essentades, col.labora com a docent a l'Escola de l'Administració Pública dependent de la Generalitat de Catalunya. Es autor de diversos treballs sobre la seva especialitat i col.laborador de revistes del mateix àmbit professional. Tot partint de la Llei de Bases de Règim Local de l'any 1985, que considera la data de finalització de la transició dins la vida municipal, va fer una mica d'històrica dels primers anys dels ajuntaments democràtics, de les dificultats de moure's amb una legislació antiquada i moltes vegades obsoleta. La integració europea suposa, segons va explicar, la prioritat del dret comunitari sobre la legislació vigent a Espanya, també pel que fa a certs aspectes de la vida local. Va establir comparacions amb les estructures dels municipis de diferents països europeus i va destacar algunes particularitats que els distingeixen de la situació al nostre Estat. El tema del presidencialisme que la Llei de 1975 dóna a la figura de l'alcalde, la divergència entre competències municipals i medis econòmics per a exercir-les, la cada vegada més forta presència dels ajuntaments en la prestació de serveis socials i relacionats amb el consum, la temptació de fer

caure els ajuntaments en institucions empresarials i la manifestació del seu pessimisme sobre el futur de l'autonomia financiera -i, per tant, política- dels municipis van completar, en resum, una molt clarificadora exposició. (16 de març de 1990).

POLÍTICA ECONÒMICA DES D'UNA AUTONOMIA

El pas del nivell local a l'àmbit autonòmic el va fer Macià Alavedra i Moner, Conseller d'Economia i Finances del Govern de la Generalitat de Catalunya. La seva intervenció es va moure, entre d'altres matèries, en dos aspectes del màxim interès. D'una part, sobre el destacat paper que les Comunitats Autònomes estan cridades a jugar en la política d'empresa, a nivell real, en la micro-política econòmica, al costat dels empresaris, i de les organitzacions del seu territori. L'altra qüestió, de la més rigurosa actualitat, va ser el sistema de finançament de les Comunitats Autònomes. Després d'explicar les funcions que l'Estat Central està perdent en favor dels òrgans de la C.E.E. -duanes, política monetària, lliure circulació de capitals, béns, serveis i persones, fiscalitat, i un llarg etcètera- va opinar que aquest fet condiciona les relacions econòmiques i financeres entre govern central i govern autonòmic. Va fer un llistat de les mancances que, al seu entendre, pateix l'autonomia catalana i va suggerir les possibles sol.lucions i vies de futur. El to alhora realista i possibilista va donar un contingut obert i gens pessimista de la situació general i, a mig termini, també de la gestió autonòmica (6-4-1990).

NACIONALITATS I AUTONOMIES: ARTICLE 2. DE LA CONSTITUCIÓ

Rafel Ribó i Massó va ser el convidat a parlar en el cicle en representació del Parlament Autonòmic, cercant de trobar la doble perspectiva executiu-legislatiu com a forma d'enriquir el coneixement de les diverses institucions. El President del Grup parlamentari d'Iniciativa per Catalunya al Parlament català va definir, amb claredat, les diferències i les coincidències entre els conceptes de nacionalitat i d'autonomia, tot aportant arguments històrics i en referència a la situació d'altres indrets de l'entorn europeu. Es va estendre en la constatació de les paradoxes i les ambigüitats de la Constitució Espanyola sobre aquesta matèria, històricament comprensibles davant la necessitat del consens que va anar lligat a la transició política, però que ara deixa sentir les seves mancances i necessita, al seu entendre, d'una posada al dia, serena i alhora decidida. L'acte es va celebrar el dia 1 de maig.

El divendres, dia 15 de juny, aquest cicle comptà amb la presència de Joaquín Almunia Amann, Ministre de les Administracions Públiques del Govern Espanyol, per parlar sobre «Situación y perspectiva del Estado autonómico». La seva conferència ens donà la visió del poder executiu de l'Administració Central sobre l'organització present i futura de l'Estat de les Autonomies. El currículum del conferenciant, membre de l'equip de govern de Felipe González des que el P.S.O.E. va guanyar les eleccions generals a l'octubre del 1982, és garantia del seu coneixement de la qüestió, molt més ara que ocupa el lloc de

responsabilitat concreta sobre organització política i territorial de l'Estat.

Totes les conferències han acabat en col·loqui obert, que ha permès de concretar certs punts del propi contingut o de conèixer opinions i posicions polítiques dels conferenciants sobre notes de l'actualitat. La Secció d'Estudis del Cercle Artístic té en projecte la possibilitat de publicar, una vegada completat el cicle, el text de les conferències, amb el convenciment que poden ésser una interessant aportació al coneixement present i futur de la vida institucional.

Per al proper curs 1990-1991, la Secció d'Estudis confia completar la participació de personalitats polítiques per tancar el cicle: un representant del Partit Popular al Congrés dels Diputats, un Comissari Europeu i un significat membre del Parlament d'Estrasburg ens permetran de tenir una idea més clara de la vida institucional als diversos àmbits. És la primera vegada que, a Ciutadella, se celebra un cicle d'aquestes característiques. ANTONI ORELL

EL CINE-CLUB ATENEU AVUI

El Cine-club Ateneu intenta aportar un cinema de qualitat, que d'altra manera no arribaria als circuits comercials habituals. Vint-i-cinc anys avalen aquest propòsit. Certament que el públic que acudeix a les sessions del Cine-club ha anat canviant -com ho ha fet la societat- i avui queda el vertader afeccionat al cinema.

«La insupportable levedad del ser» de Philip Kaufman, «Los modernos» d'Alan Rudolph i «Cielo sobre Berlín» de Wim Wenders, projectades el passat curs 1988-89, així com «Pelle, el conquistador» de Bille August, «Sorgo rojo» de Zhang Yimou i «La leyenda del santo bebedor» d'Ermanno Olmi, enguany, demostren que el bon cinema continua exhibint-se a Maó, malgrat les dificultats econòmiques dels darrers anys.

Però el Cine-club vol mirar cap al futur. I així ha arribat a un acord amb l'Ajuntament per a poder utilitzar la renovada Sala Augusta des del moment

que estigui en condicions de ser utilitzada. D'aquesta manera reduïrem les despeses, que es podran dedicar quasi íntegrament a llogar pel·lícules, finalitat primordial del club.

També voldríem arribar a una veritable col·laboració amb l'Ateneu: vint-i-cinc anys portant el nom de l'Ateneu, sense cap cost per a l'entitat cultural, són un capital suficient per aportar a la veterana institució maonesa. Tal volta ajudar a crear una videoteca -quan la cultura del llibre està de baixa- podria ser la nostra millor aportació.

En definitiva, el Cine-club ara com fa un quart de segle vol apropar el cinema nou, el cinema dels països que no arriben mai a les nostres pantalles, el cinema dels realitzadors que fugen de les grans multinacionals, a l'espectador que creu que una pel·lícula es quelcom més que noranta minuts de projecció. GASPAR BISBAL

VIDA DE L'ATENEU

(PRIMER TRIMESTRE DE 1990)

CINE CLUB

Projeccions setmanals al Cinema Victòria de Maó.

Salaam Bombay, India 1988, de Mira Nair; La leyenda del Santo Bebedor, Italia 1988, de Ermanno Olmi; Otra mujer, USA 1988, de Woody Allen; Delicias Turcas, Holanda, de Paul Verhoeven; Haz lo que debas, USA 1989, de Spike Lee; La calle de la media luna, USA 1986, de Bob Swalen; Mr. North, USA 1988, de Danny Huston; Bagdad Café, Alemanya 1987, de Percy Adlon; Hanussen, el adivino, Hongria-Austria-Alemanya 1988, de István Szabó; Nos habíamos querido tanto, Itàlia 1974, d'Ettore Scola; La vida es un largo río tranquilo, França 1988, d'Etienne Chatiliez.

VOCALIA D'HISTÒRIA

Cicle «Introducció a l'estudi de l'art menorquí.» Ponent: Gabriel Julià Seguí.

III Conferència: «L'art dels segles XVI i XVII».

IV Conferència: «L'arquitectura barroca del segle XVIII».

V Conferència: «Els artistes d'adopció i la seva influència en la pintura menorquina».

VI Conferència: «L'evolució artística en el segle XIX».

Concessió del Premi Ateneu 1989, en aquesta ocasió dedicat a creació literària i que va obtenir el poeta mallorquí

Antoni Vidal i Ferrando amb «Cartes a Lady Hamilton».

Conferència de Manuel Gutiérrez Mellado, ex-ministre de Defensa, «Las fuerzas armadas en la transición». Conferència d'Heribert Barrera, president de l'Ateneu Barcelonès, «Natura i Cultura a la fi del mil·lenari».

Proposició a l'Ateneu per entrar a formar part de la Confederació Nacional de Centres d'Estudis Locals (CECEL), organització vinculada al Consell Superior d'Investigacions Científiques.

ALTRES ENTITATS

Conferències i presentacions de llibres.

Alfredo Tamayo, jesuïta, professor de Filosofia a la Universitat Civil de Sant Sebastià: «El Salvador, experiència en un país en guerra», conferència organitzada per Cristians pel socialisme. Presentació del llibre de poemes «Finestra dels dies» d'Antoni Moll Camps, editat per l'IME, col·lecció Xibau.

Joan García Nieto, jesuïta del centre «Cristianisme i Justícia» de Barcelona: «Els immigrants, factor econòmic, problema social», conferència organitzada per l'Escola de Teologia de Menorca.

Xerrada col·loqui amb José Luis Castro, portaveu de FMLN (El Salvador), organitza Comitè de Solidaritat amb Amèrica Llatina.

125è. ANIVERSARI DE L'INSTITUT «JOAN RAMIS I RAMIS» DE MAÓ

IV Conferència: Antoni Petrus Rotger, catedràtic de la Universitat Central de Barcelona. «Realitat històrica, cultural i educativa a la dècada dels 50. Un petit homenatge als nostres professors».

V Conferència: José Cerezo Mir, catedràtic de Dret Penal de la Universitat de Saragossa, «La reforma penal en Espanya».

VI Conferència: Antoni Obrador, catedràtic de Geologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, «La geologia i els recursos de l'aigua».

VII Conferència: Benjamin A. Carreras, físic nuclear, «La investigació científica en la última dècada del siglo XX».

VIII Conferència: Tomàs Vidal Bendito, catedràtic de Geografia de la Universitat Central de Barcelona, «Els menorquins avui i fa cent anys».

CICLE ECONOMIA

José Ramón Álvarez Rendueles, ex-governador del Banc d'Espanya i actual president del Banc Saragossà. «El equilibrio y la colaboración entre el sector público y el sector privado».

VOCALIA DE MÚSICA

Concerts mensuals del Grup Filharmònic.

CICLE TURISME, ECONOMIA I CULTURA

Mariano Llobet, president del Foment de Turisme d'Eivissa: «Saturación y óptima capacidad de acogida en turismo». Eulogio Bordas, director general de Asesores en Turismo, Hoteles y Restaurantes, S.A.; «El desarrollo turístico como degradante de los entornos urbanos: propuestas de actuación municipal». Francesc Obrador, alcalde de Calvià: «Ordenación del territorio y calidad de vida en un municipio turístico». Eduardo Gamero, director general de Promoción del Turisme del Govern Balear: «Evolución del turismo y su comercialización».

EXPOSICIONS

Aquarel·les de Matilde Adame; Foto Club: Exposició de Fotografies del Foto Club del Cercle Artístic de Ciutadella; Fotografías del XXXIV Concurso Nacional de Guadalajara «Certamen abeja de oro»; Mostra de Fotografies dels alumnes assistents al darrer curs organitzat pel Foto Club.

CICLE EUROPA DE L'EST

Lluís Foix, director adjunt de «La Vanguardia»: «Els canvis a l'Europa de l'Est».

ACTIVITATS REALITZADES PER L'INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS DURANT EL PRIMER TRIMESTRE DE 1990

CONFERÈNCIES

Amb motiu de la Festa de Sant Antoni, el dia 16 de gener, dintre dels actes institucionals de la diada del poble de Menorca, a la sala d'actes de l'Ajuntament de Ciutadella Joan Mas i Vives impartí la conferència «Els mites autòctons en el teatre català dels segles XVI-XVIII».

Presentació del llibre «Finestra dels dies» d'Antoni Moll i Camps al saló d'actes de l'Ateneu, el 3 de maig de 1990, a càrrec de Gustau Juan i l'autor.

PUBLICACIONS

Des de l'inici de l'any l'Institut Menorquí d'Estudis ha editat tres llibres: «Finestra dels dies» d'Antoni Moll i Camps i «Espai intern» de Gustau Juan, segon i tercer número dels quaderns Xibau en la seva segona època i «Origen, desarrollo y consolidación de la propiedad inmueble en la isla de Menorca» de José L. Terrón Ponce, dintre de la col·lecció de llibres d'història de Menorca «Cova de Pala».

BORSES D'AJUT

L'Institut Menorquí d'Estudis ha concedit en el present any dues beques de promoció a la investigació als projectes següents:

- «Alimentació de l'òliba a Menorca», de Fèlix de Pablo Pons.

- «Els formants vocàlics en el parlar de les Illes», d'Ignasi Mascaró Pons.

D'altra banda, es finalitzà el projecte «Campanya d'anellament d'aucells 1989», treball coordinat per Enric Ramos, el qual havia obtingut una borsa d'ajut l'any anterior.

PREMIS

El dia 16 de gener de 1990 s'atorgà el IV Premi d'investigació cultural Francesc de Borja Moll, instituït per l'Ajuntament de Ciutadella de Menorca i convocat per l'Institut Menorquí d'Estudis, premi que enguany es concedí a Mercè Otero i Vidal pel seu projecte d'estudi sobre l'obra «Lucrècia» de Joan Ramis.

El jurat d'aquesta edició estava format per M. Teresa Cabré i Castellví, membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans i professora de la Universitat de Barcelona; Joan Mas Vives, professor de la Universitat de les Illes Balears; Vicent Pitarch Almela, membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans; Maria Bagur Garrido, regidora de Cultura de l'Ajuntament de Ciutadella, i Josefina Salord Ripoll, cap de la Secció de Llengua i Literatura de l'Institut Menorquí d'Estudis.

PROGRAMA D'ACTIVITATS PREVISTES PER L'INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS

JORNADES SOBRE LA TEORIA COMPUTACIONAL DE LA MENT: L'APORTACIÓ DE J.A. FODOR

III Reunió del Seminari Interuniversi- tari de Ciència Cognitiva

Dates: 11 al 14 de setembre de 1990
Lloc: Maó, Casa de Cultura
Organitza: Departament de Filosofia de la Universitat de les Illes Balears i Secció de Ciències Socials de l'IME
Col·labora: Direcció General d'Investigació Científica i Tècnica del Ministeri d'Educació i Ciència.

COMITÈ ORGANITZADOR:

Camilo J. Cela Conde, Carlos Martín Vide, Gisèle Marty

INFORMACIONS I CORRESPON- DÈNCIA:

Antoni Gomila Benejam
Departament de Filosofia
Universitat de les Illes Balears
Ctra. de Valldemossa, km 7,5
07071 Palma de Mallorca
Tel. (971) 20 71 11 / 61 23 15
Fax. (971) 20 07 41

II ESCOLA D'ESTIU DE SALUT PÚBLICA

Dates: 17 al 22 de setembre de 1990
Lloc: Illa del Llatzeret del port de Maó, Llatzeret de Maó.
Organitza: Conselleria de Sanitat i Benestar Social del Consell Insular de Menorca i Institut Menorquí d'Estudis.
Col·labora: Ministerio de Sanidad y Consumo
Ajuntament de Maó
Institut Valencià d'Estudis en Salut Pública
Societat Catalana de Salut Pública
Sociedad Española de Salud Pública y Administración Sanitaria

CURSOS:

- Introducció a l'epidemiologia
- Curs avançat d'epidemiologia
- Epidemiologia clínica
- Biostatística per a epidemiòlegs
- Estratègies de promoció de salut en sida
- Prevenció i control de la infecció hospitalària
- Mètodes d'infermeria comunitària
- Promoció de la salut infantil

- Economia de la salut
- Aplicacions de l'epidemiologia a la planificació i gestió sanitàries
- Ciutats Sanes: la nova salut pública

COMITÈ ORGANIZADOR:

Antoni Gómez Arbona. Conseller de Salut i Benestar Social del Consell Insular de Menorca.

Concha Colomer Revuelta. Institut Valencià d'Estudis en Salut Pública.

Carlos Álvarez-Dardet Díaz. Universitat d'Alacant.

Ildefonso Hernández Aguado. Institut Valencià d'Estudis en Salut Pública.

Josep Miquel Vidal Hernández. Institut Menorquí d'Estudis.

CONSELL ASSESSOR CIENTÍFIC:

Francisco Bolumar Monrull. Institut Valencià d'Estudis en Salut Pública.

Andreu Segura Benedicto. Conselleria de Sanitat, Generalitat de Catalunya.

John Ashton. Dept. Salut Comunitària, Universitat de Liverpool.

INFORMACIÓ I CORRESPONDÈNCIA:

Institut Menorquí d'Estudis

Carrer Nou, 35, 3a.

07701 Maó (Menorca)

Tel. (971) 35 15 00

Fax (971) 36 82 16

TROBADES CIENTÍFIQUES DE LA MEDITERRÀNIA: ENERGIA, MEDI AMBIENT I EDIFICACIÓ

Dates: 19, 20 i 21 de setembre de 1990

Lloc: Menorca, S'Algar

Organitza: Societat Catalana de Física de l'Institut d'Estu-

dis Catalans i Secció de Ciència i Tècnica de l'IME

COMITÈ ORGANITZADOR:

Joan A. Cusidó, Universitat Politècnica de Catalunya

Rosa M. Soler, Universitat de Barcelona

Albert Mitjà, Direcció General d'Energia de la Generalitat de Catalunya

INFORMACIONS I

CORRESPONDÈNCIA:

Societat Catalana de Física

Institut d'Estudis Catalans

Av. Diagonal, 647

08028 Barcelona

Tel. (93) 330 73 11 ext. 1152 i 1703

Fax (93) 330 05 77

II JORNADES D'HISTÒRIA AGRÀRIA

Dates: 19, 20 i 21 de setembre de 1990

Lloc: Ciutadella de Menorca, Casa de Cultura

Organitza: Grup d'Història Agrària Contemporània i Secció de Ciències Socials de l'IME

INFORMACIÓ CIENTÍFICA:

Jose Miguel Martínez Carrión

Dpto. De Sociologia e Historia Económica

Facultad de Económicas, Universidad de Murcia

Ronda de Levante, 10

30008 Murcia

Tel. (968) 24 75 58

Fax (968) 24 75 52

SECRETARIA TÈCNICA:

Institut Menorquí d'Estudis
Carrer Nou, 35, 3a.
07701 Maó (Menorca)
Tel. (971) 35 15 00

M. T. TELLERÍA

Real Jardín Botánico de Madrid (CSIC)
Pl. Murillo, 2
28014 Madrid

**JORNADES SOBRE TURISME
I DESENVOLUPAMENT
SOSTENIBLE A MENORCA**

Dates: 27 al 30 d'octubre de
1990
Lloc: Maó, Casa de Cultura
Organitza: Institut Menorquí d'Estu-
dis i Comité Español del
Programa MaB de la
UNESCO

**IV CAMPANYA MICOLÒGICA
(1990)**

Dates: 15 al 19 de novembre de
1990
Lloc: Menorca
Organitza: Flora Micológica Ibérica
i Secció de Ciències Na-
turals de l'IME

COMITÈ ASSESSOR:

F. de D. Calonge (Madrid)
E. Descals (Palma de Mallorca)
C. Lado (Madrid)
I. Melo (Lisboa)
M. T. Tellería (Madrid)

**INFORMACIONS I CORRESPON-
DÈNCIA:**

E. DESCALS
Institut d'Estudis Avançats (UIB-CSIC)
Universitat de les Illes Balears
Ctra. de Valldemossa, km 7,5
07071 Palma de Mallorca

BIBLIOGRAFIA MENORQUINA RECENT (*)

- HERNÁNDEZ MORA, JUAN (1989):** *Orfila. El hombre. La vocación. La obra.* Ed. Nura. Ciutadella.
- BARBER BARCELÓ, MIQUEL (1989):** *Índice de artículos publicados en prensa periódica sobre temas menorquines.*
- VERDAGUER, MÀRIUS (1989):** *Pedres i Vent.* Ed. Nura. Ciutadella.
- LIMÓN PONS, MIQUEL A. (1989):** *Epístolas.* Ferreries.
- PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; I ALTRES (1989):** *Guía arqueológica de la necrópolis de Cala Morell.* Consell Insular de Menorca. Maó.
- SASTRE PORTELLA, JOSEP I ALTRES. (1989):** *Meloussa. Ciències Socials de Menorca.* Ed. Miquel Font. Palma.
- SASTRE, LLORENÇ (1989):** *Menorca en velo.*
- MARBÀN, J.; I ALTRES. (1989):** *Faula d'En Kikirigall.* Consell Insular de Menorca, Maó.
- COL·LECTIU (1989):** *Endevinalles menorquines.* (Quaderns de folklore, 35-36). Edita: Col·lectiu Folklòric de Ciutadella. Ciutadella.
- S.A. (1989):** *Gloses d'en primer II.* (Quaderns de folklore, 37). Edita: Col·lectiu Folklòric de Ciutadella. Ciutadella.
- J. COROMINES, J.; MASCARÓ PASARIUS, J. (1989):** *Onomasticon Cataloniae. Tom I: Toponímia antiga de les Illes Balears.* Ed. Curial. Barcelona.
- S.A. (1989):** «Així de Gran». *Torrent. Exposición Antològica. 85 años.*
- JULIÀ SEGUÍ, GABRIEL; REAL, LLUÍS (1989):** *L'Església i l'orgue de Santa Maria de Maó.* Edita: Parròquia de Santa Maria. Maó.
- FERRER, LLORENÇ (1989):** *L'enyor del temps etern.* Edita: Consell de la Joventut de Menorca. Maó.
- COL·LECTIU. (1989):** *Mostra de poesia menorquina.* (Xibau. Nova època, 1). Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- ANÒNIM (1989):** *Presa de Menorca,* Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.

(*) En aquesta nova secció de la Revista es donarà compte de les novetats bibliogràfiques menorquines que arribin a les biblioteques de l'Ateneu de Maó i de l'IME.

- SASTRE PORTELLA, FLORENCI (1989):** *Algunas notas sobre la situación económica de las instituciones menorquinas en la primera mitad del siglo XVI.* (Cova de Pala, 1). Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- PONS I CAMPS, PERE (1989):** *Apunts històrics sobre la formació del poble des Migjorn Gran.* Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- TERRÓN PONCE, JOSÉ L. (1989):** *La reconquista de Menorca por el Duque de Crillon 1781-1782. Aspectos militares y políticos.* Edita: Museo Militar de San Felipe. (2a. edició). Es Castell.
- RAMIS I RAMIS, JOAN (1989):** *Varones ilustres de Menorca.* (fac. ed. 1817). Ed. Nura. Ciutadella.
- CANUT, M. LUISA; AMORÓS, JOSÉ L. (1989):** *Anatomía de una cultura. Cien años de la Revista de Menorca.* Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- FEBRER PONS, J. (1989):** *Ferrerries, un poble que ve del camp.* (Monografies ferrerienques, 3). Editen: Biblioteca Municipal; Revista de Ferreries. Ferreries.
- SALORD, FRANCESC; PONS, GUILLEM (1989):** *Goigs menorquins,* (Quaderns de folklore, 38). Edita: Col·lectiu folklòric de Ciutadella. Ciutadella.
- ORFILA, GUILLEM (1989):** *Descobrir el medi.* Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- GRÀCIA I SOLÉ, LLUÏSA (1989):** *Els verbs ergatius en català,* Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- GUTIERREZ, IBÁÑEZ (1989):** *Els pastorells* (còmic). Ed. Menorca. Maó.
- TICOULAT, A. M. (1989):** *Baix de les estrelles.* Ciutadella.
- PONS, PONÇ (1989):** *Desert encès.* Barcelona.
- MOLL CAMPS, ANTONI (1989):** *Finestra dels dies.* Edita: Institut Menorquí d'Estudis, Maó.
- ANDREU, CRISTINA; MURILLO, JAUME (1989):** *L'ofici de mestre d'aixa a l'illa de Menorca.* (Treballs del Museu de Menorca, 8).
Edita: Govern Balear, Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Maó.
- SASTRE MOLL, JAUME (1989):** *Las barracas menorquinas. Construcciones rurales de piedra seca.* (Treballs del Museu de Menorca, 9). Edita: Govern Balear, Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Maó.

-
- LÓPEZ PONS, ANTONI; MURILLO ORFILA, JAUME (1989):** *Assaig de catalogació dels molins de vent fariners de l'illa de Menorca.* (Treballs del Museu de Menorca, 10). Edita: Govern Balear, Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Maó.
- JUAN BENEJAM, GUSTAU (1990):** *Espai intern.* (Xibau. Nova època, 3). Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- TERRÓN PONCE, JOSÉ L. (1990):** *Origen, desarrollo y consolidación de la propiedad inmueble en la isla de Menorca (1287-1837).* (Cova de Pala, 2). Edita: Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- BIBLIOTECA PÚBLICA DE MAÓ (1990):** *Butlletí del dipòsit legal a Menorca, / Boletín del depósito legal en Menorca.* Edita: Institut Menorquí d'Estudis.

REVISTA DE MENORCA

NORMES PER A LA PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

PRESENTACIÓ DELS ORIGINALS

Els originals es presentaran per duplicat, mecanografiats per una sola cara i a doble espai, en fulls DIN A-4, de 30 línies de 70 pulsacions.

La seva extensió no sobrepassarà les 30 pàgines, incloent-hi figures, fotografies, taules, notes i bibliografia, que aniràn en fulls a part al final de l'original. En qualsevol cas, el Consell de Redacció considerarà cada treball en particular i decidirà el que consideri en relació a l'extensió i il·lustracions d'un original.

Al primer full de cada treball hi haurà:

1. Títol.
2. Nom de l'autor o dels autors en la forma en que vulguin signar.
3. La institució o centre al qual pertanyen o titulació acadèmica i la seva adreça particular (inclòs el número de telèfon).

Els originals es presentaran en català o castellà. Les cursives es representaran per un subratllat senzill i les negretes per un subratllat ondulat.

BIBLIOGRAFIA

S'afegirà en full a part, ordenada alfabèticament pels llinatges dels autors, referint-se només als articles o llibres citats en el text.

Les referències es faran amb el següent ordre:

1. Llinatge/s, nom de l'autor (en majúscules).
2. Any de la publicació, entre parèntesis.
3. Títol de l'obra o article.
4. Nom de la publicació periòdica, tom o volum, número o fascicle, lloc d'impressió (si s'escau) i pàgines; o: nom de l'editor del llibre o publicació no periòdica, lloc d'impressió i pàgines en rodones.

Les referències bibliogràfiques intercalades en el text s'ordenaran cronològicament i es faran entre parèntesis, indicant el nom de l'autor, l'any de publicació i pàgina o pàgines, separats per una coma (per ex. RAMIS, 1818, pp. 10-12).

IL·LUSTRACIONS

Es fixa un màxim de cinc il·lustracions per original, ampliable a criteri del Consell de Redacció. Les taules o il·lustracions aniran en fulls independents. Els dibuixos o gràfics es presentaran en tinta xinesa negra,

preferentment damunt paper vegetal o damunt altre suport sempre que tinguin la qualitat adequada. Les fotografies, preferentment en blanc-i-negre, tindran el contrast i la nitidesa adequats per a la seva publicació. Tota casta d'il·lustració entrarà en el text amb el nom de figura i l'autor haurà d'indicar en l'original, als marges, on vol que siguin intercalades les diferents taules i figures.

NOTES A PEU DE PÀGINA

Les notes a peu de pàgina s'evitaran al màxim. En tot cas, en l'original, aniran en full independent com els peus de figura.

PROVES D'IMPRESA I SEPARATES

S'enviaran proves d'impresament a corregir pels autors a l'adreça indicada, però no s'acceptaran modificacions respecte del text original que no siguin de caràcter ortogràfic o tècnic. Les proves d'impresament s'hauran de retornar a l'editor en un termini de temps màxim de deu dies; en cas contrari, la Redacció podrà decidir entre ajornar la publicació del treball o corregir-lo, declinant tota responsabilitat sobre aquells errors que es poguessin cometre.

Un cop publicat el treball, l'autor o els autors de cada article rebran gratuïtament 25 separates. Si en desitgen un nombre superior, els autors ho indicaran per escrit en tornar les proves d'impresament corregides i l'excés anirà al seu càrrec.